

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG

UDGIVET AF

RANDERS AMTS HISTORISKE SAMFUND

1925

RANDERS
C. J. RYE'S BOGTRYKKERI
1925

Redaktionsudvalg:

Redaktør *Engelbert Dröhse.*

Godsejer, cand. theol. *J. Estrup,*

Justitsraad *J. S. Møller,* R. af D.

FRA RANDERS AMT

XIX

Helligkilder i Randers Amt.

Af August F. Schmidt,
Assistent i Dansk Folkemindesamling.

det følgende skal meddeles de Oplysninger, som det er lykkedes mig at finde i trykt og utrykt Literatur om de hellige Kilder i Randers Amt. Jeg antager, alt væsentligt er medtaget, men skulde stedkendte Folk og Lokalhistorikere kende flere Helligkilder eller trykte Beretninger om de nævnte Kilder end jeg — trods mine Eftersøgelser — her offentliggør, bedes disse eventuelle Oplysninger tilsendt *Dansk Folkemindesamling*, Kgl. Bibliotek, København, hvor de vil blive opbevarede og benyttede til mulige senere Studier over Æmnet. Ligeledes vil man sammesteds med Tak modtage Rettelser, hvis der findes Fejl i de efterfølgende Kildebeskrivelser, hvad man ikke helt kan undgaa, særlig hvor det drejer sig om Kildernes Stedbestemmelse i Landskabet. Men med saa stor Nøjagtighed, som det har været muligt, er de enkelte Kilder beskrevne i det nedenstaaende. Grundlaget for Materialet om Danmarks Helligkilder findes i Dansk Folkemindesamling (forkortet til D. F. S.) i Kapsel 1906/31 og B. 26 (i Evald Tang Kristensens utrykte Samlinger sammesteds). Endvidere er der hentet mange Oplysninger i Evald Tang Kristensens store Værk: *Danske Sagn III* (Type B. 26). De allerfleste Oplysninger om Kilderne i Randers Amt er dog hentede fra et stort Oktavhaandskrift i Nationalmuseets 2. Afdeling, udarbejdet af Lærer *J. V. Nissen*, Ramten (forkortet til N. R.), der i 1890-erne rejste omkring for Nationalmuseet til alle de da kendte (255) Helligkilder i Jylland. Disse Kilder har han senere beskrevet meget omhyggeligt i sit Haandskrift, der består af 4 Protokoller. Desuden har han udarbejdet en Registrant over alle danske Kilder, Voldsteder, Kapel- og Kirkeruiner, Herregaardsruiner og enkelte Oldtids-

høje. I Traps Danmark (3. Udg.) er hans Helligkildehaandskrift ikke benyttet i fuld Udstrækning. Nissen-Ramten har haft mest Interesse for de arkæologiske og kemiske Spørgsmaal vedrørende Helligkilderne. Derfor har man meget nøje Stedsangivelser og Beskrivelser af Kildernes Udseende, som i det følgende vil blive anført. Desuden omtaler han ofte Kildernes Vand, dets Smag, Farve o. lign. Det folkløristiske Stof har interesseret ham mindre, hvorfor der heller ikke er saa meget om Sagn og Skikke i hans Kildebeskrivelser i Forhold til hans øvrige Oplysninger. Han oplyser selv, at „Gengangere“ (o: enslydende Sagn fra forskellige Kilder) tager han ikke med i fuld Udstrækning. Nissen-Ramten har kun dateret sine Besøg ved et Par af Kilderne, men det kan dog afgøres, at han har besøgt Hovedparten af dem i 1893—94. I et Brev (dat. Randers, 5. Jan. 1898) til Dr. Møllerup (Natm. 2. Afdl.) skriver han, at nu er „Helligkilderne“ færdige, og han vil selv rejse over med Værket til Museet. Af trykte Arbejder af Nissen-Ramten skal her blot nævnes hans Afhandling: „Bidrag til Skildringen af Forhold i Djurslands Nørre- og Sønder Herred“ (Saml. t. J. Hist. og Top. 2 R. III, 97 ff). Ellers har han skrevet Artikler om Helligkilder i Sønderjylland i Sprogforeningens Almanak 1897 og 1900, samt en Del Avisartikler. Han var ogsaa en flittig Meddeler til Evald Tang Kristensen, i hvis mange Bøger en Del Bidrag af ham findes trykte. En Del utrykte Afhandlinger af ham findes i Nationalmuseet og i *H. F. Feilbergs Samlinger* i Dansk Folkemindesamling. Paa Grund af sin meget omfattende Bibeskæftigelse for Nationalmuseet blev Nissen-Ramten den 23. April 1889 udnævnt til Dannebrogsmænd.

Hans Data er ellers saaledes: født 1835 i *Arild* (Sønderjylland); dimitteret 1856 fra Lyngby Seminarium med Hovedkarakter: duelig; blev 1859 Lærer i Ramten (Ørum Sogn, Djurslands Nørreherred), hvorfra han ikke forflyttedes, da han ikke kunde synge. Efter sin Afsked som Lærer $\frac{1}{10}$ 1895 flyttede han til Randers, hvor han døde 1902.

Som Medarbejder ved Nationalmuseet har han haft megen Betydning.¹⁾ Som den praktiske Mand, han var, er hans Opmaalinger (f. Eks. af Jættestuernes Bygning), meget anskuelige.

¹⁾ Se Hans Kjær i Turistforeningens Aarboeg 1924.

Og da han boede saa længe i Randers Amt, er de fleste af hans Optegnelser naturligvis derfra, og enhver, som vil kende til dette Amts Arkæologi og Folkeliv, kan hente mange gode Oplysninger i Nissen-Ramtens Samlinger. Jeg har her tilladt mig at omtale Nissen-Ramtens Liv og Virke lidt udførligt, men han kunde nok fortjene en indgaaende Biografi i den historiske Aarvog for Randers Amt, og til Brug for en saadan, hvis den nogensinde skulde fremkomme, kan disse mine Oplysninger vel være til lidt Nytte.¹⁾

Foruden D. F. S., E. T. Kr.' og N. R.'s Materiale om Helligkilderne, har jeg naturligvis gennemgaaet hele den Literatur, hvori der kan være Tale om at finde Oplysninger om Emnet. Noterne vil vise det, der er gennemgaaet og benyttet, og vi gaar saa over til at høre, hvad der kan fortælles om de enkelte Helligkilder i Randers Amt udfra det foreliggende Stof.

Gade-Kilden (Randers) fandtes paa Vestergade, og var vistnok et Væld gennem en Hulk. Vandet blev især brugt til Burøl og svage Øjne. Dens Vand indeholdt meget Salpeter, saa det ikke kunde bruges til Husholdning, undtagen til Kaal og hvad der skulde se grønt ud, „men det er Aarsag til den gode Lugt, Randers-Handsker har, og den egne Smag af det saakaldte Bur-Øl.“²⁾ Det maa sikkert være den i Danske Atlas nævnte Gade-Kilde, der hos Nissen-Ramten benævnes *Kilden*.³⁾

Hellig Kilde fandtes tidligere i Stemannsgade, og var højt anset langt ind i det 19. Aarhundrede. Kildens Sted kan ikke paavises længere, da Vandet lededes bort gennem Rør. En Hjørnebygning er opført paa Kildens Plads.⁴⁾

Hellig Kilde (Randers) fandtes paa Engen, hvor Grenaa-Banen svinger op mod Jernbanebroen. Paa visse Tider hentedes Vand ved denne Kilde, f. Eks. St. Hans Aften. (Fra Randers Amt 1910, 94).

¹⁾ For Oplysninger om Nissen-Ramten skylder jeg Forfatter E. Tang Kristensen og Lærer Brøgger, Ramten, min bedste Tak. ²⁾ Danske Atlas IV, 357, 397. ³⁾ N. R. 193. ⁴⁾ N. R. 192.

St. Peders Kilde (Mariager) blev 1877 smukt restaureret. I Mariager findes ogsaa St. Peders Kirke. Kilden har maaske ikke været hellig.¹⁾

St. Helene Kilde eller *Hellig Kilde* [D. A. > N. R.] (*Onsild Herred, Mariager Landsogn*), vistnok Syd for Skoven Himmelkold paa Nordsiden af en Bakke. Den ²³/₆ 1862 saa en Mand og hans Søn en 3—4 Vogne og flere Personer ved Kilden. Folkene gik stiltiende omkring. Senere paa Natten kom der flere Vogne med syge til, og ud af den ene Vogn haledes en næsten nøgen Person. De Besøgende var ikke glade ved Tilskuerne.²⁾ Evald Tang Kristensens Meddelelske fortæller, at hendes to smaa, svage Brødre blev raadede til at besøge Kilden d. ²³/₆, men Forældrene gjorde aldrig Alvor af det.³⁾ Besøgene skulde foregaa efter Solnedgang. De syge blev vaskede i Vandet; det kunde ogsaa bringes hjem til samme Brug. En gammel Mand havde faaet Lov af Klosteret, paa hvis Mark Kilden fandtes, at sanke de ofrede Skillinger sammen St. Hans Aften. Kilden besøgtes til 1870—80.⁴⁾ I Danske Atlas⁵⁾ meddeles, at der ved Kilden var en Blok med en Tavle over, hvorpaa var skrevet et dansk Vers. I Randers Thingbog 1685—86 meddeles, at en klog Kone, Kirsten Jensdatter, stryger den blinde Mr. Eylert over Hovedet med Vand fra den hellige Kilde ved Mariager, og skaffede ham derved sit Syn igen.⁶⁾ Det er muligvis denne Kilde her, der er Tale om.

Marie Kilde i Mariager Skov (*Mariager Lands.*), er nu en stensat Brønd med Indskriften: „Helliget“. Den blev besøgt mod alle Sygdomme. De syge overnattede og ofrede der.⁷⁾

Hellig Kilde (Hobro) fandtes ved en Bakke Vest for Hobro paa Vej til Fyrkat Mølle. Kilden besøgtes St. Hans Aften. Dunke og Flasker medbragtes for at hjemføre Vand til svage Mennesker. „Det hændte

¹⁾ H. Dahlerup: Mariager 1882, 137. ²⁾ N. R. 91. ³⁾ Danske Sagn III, Nr. 1116—17. ⁴⁾ N. R. 91. ⁵⁾ IV, 562. ⁶⁾ Saml. t. J. Hist. og Top. 3. R. III, 14. Jfr. Dahlerup: Mariager, 87, 137. Trap⁸ IV, 852. Turistf. Aarb. 1924⁹ 30. ⁷⁾ N. R. 90. Trap⁸ IV, 852.

sig, at Doktor Petersen blev kaldet til et sygt Barn, hvis Moder fortalte, at hun havde vasket det ved den hellige Kilde, hvilket hun syntes havde hjulpet noget. Doktoren sagde hertil: „Aa ja, det kan godt være muligt; men almindeligt Brøndvand vilde sikkert have udrettet det samme“. (Fra Randers Amt 1907, 122).

Hellig Kilde (Onsild Herred, Falslev Sogn), Nordvest for Ballegaard i Hjørnet af Marken, tæt ved Mariager Fjord. Denne Kilde besøgte til Slutningen af 19. Aarhundrede. Der fandtes Spor af Dæmning mod Vandet.¹⁾

Thekilden (samme Sogn) var en Sundhedskilde i Ballegaards højtliggende Have. Vandet brugtes til al Slags Madlavning og hentedes af Folk langvejs fra, da det var godt mod hensmægtende Syge.²⁾

St. Hans Kilde (Onsild Herred, Hem Sogn), er nu en stensat Brønd i en Bakkes Nordside ved et Hus i Hem Udflyttere ved Mariager. Medens Kilden ikke var stensat, holdtes der altid en Gedde i den til at røre Vandet for de syge. Da Kilden blev stensat, sattes ogsaa en Gedde deri, men i Slutningen af 1894 forsvandt Gedden; formodentlig har ildesindede Mennesker taget den for at skade deres lidende Medmennesker.³⁾

Sykilden [o: *Sydekilden*] (Onsild Herred, Svenstrup Sogn), fandtes tæt Vest for Hovedgaarden Kjellerup i Grænsen mellem Ager og Eng. Kilden bestod af to Huller i kort Afstand fra hinanden, hvorfra Vandet trængte frem med voldsom og kogende Kraft, hvilket har givet Anledning til Navnet, da man i Egnens Dialekt lige saa ofte siger *syde* som *koge*.⁴⁾

Plovmands Kilde (samme Sogn), Vest for Sykilden, lidt ude i en Eng. Denne Kilde bestod af to smaa Damme med overmaade klart Vand, der stadig var i Bevægelse og havde Afløb derfra som en lille Bæk⁵⁾. Sykilden og Plovmands Kilde var næppe hellige, men var kendte i en vid Omegn.

¹⁾ N. R. 37. ²⁾ N. R. 38. ³⁾ N. R. 92. Trap³ IV, 854. ⁴⁾ N. R. 55. ⁵⁾ N. R. 56.

St. Knuds Kilde (samme Sogn), Nord for Kjellerup dybt nede i en Dal, Vest for Vejen til Mariager, var en stensat lille Brønd med uklart Vand. Kilden besøgte^{23/6} endnu omkring 1893.¹⁾

Hellig Kilde (*Onsild* Herred, *Skjellerup* Sogn), i Ørnedalen (N. R.: Skovdalen), Sydvest for Skjellerup Kirke, søgte mod daarlige Ben.²⁾

Ingvords Kilde (*Onsild* Herred, *Onsild* Sogn), har jeg ikke kunnet finde nærmere Oplysninger om. Den har maaske ikke været hellig, men er dog nævnt hos Resen VI, 574.

Hellig Kilde (*Gjerlev* Herred, *Vindblæs* Sogn), fandtes i Toppen af én af Nebstrup Bakker, Øst for Nebstrup By og Syd for Ajstrup Udflyttergaard. Kilden besøgte St. Hans Aften, og Morgenen efter kunde Manden i Huset nær Kilden, finde Potteskaar. Potten, man øste Vandet op med, maatte kun bruges én Gang. Vandet var godt mod Udslet og daarlige Øjne.³⁾

Stenkilden (*Gjerlev* Herred, *Udbyneder* Sogn), ved Nordøstsiden af Klephøjene, Vest for Udbyneder. I gamle Dage kunde Folk krybe til denne Kilde, men danse derfra.⁴⁾ Dette er nu ophørt.⁵⁾

Hellig Kilde (*Gjerlev* Herred, *Dalbyover* Sogn), fandtes østlig for Jernbanen (fra hvilken den var synlig) mellem Dalbyneder og Dalbyover. Kilden besøgte af mange endnu omkring 1850—60.⁶⁾

Thekilden (*Gjerlev* Herred, *Raaby* Sogn), var en Sundhedskilde Syd for Midten af Demstrup Hovedgaards Bygninger. Herskabet paa Demstrup Hovedgaard hentede Vand til Kaffe og The i denne Kilde, der ogsaa stod i stor Anseelse i Eggen. Den har været søgt af syge, og var især god mod engelsk Syge.⁷⁾ E. T. Kristensens Meddeler blev vasket i den, da han var tre Fjerdingaar. Samme Meddeler har fundet Mønter i Kilden. Vand hjembares ogsaa til Syge. En Præst skal have læst over den.⁸⁾

¹⁾ N. R. 56. ²⁾ N. R. 57. ³⁾ N. R. 151. ⁴⁾ N. R. 151. ⁵⁾ Trap³ IV, 857. ⁶⁾ E. T. Kristensen: Danske Sagn III, Nr. 1127. ⁷⁾ Hofman IV, 760 [[>] Danske Atlas IV, 414]. ⁸⁾ N. R. 19. ⁹⁾ Trap³ IV, 866. ¹⁰⁾ N. R. 20. ¹¹⁾ Trap³ IV, 869. ¹²⁾ N. R. 85. B. 26. ¹³⁾ Trap³ IV, 870.

*St. Mortens Kilde*¹⁾ (Gjerlev Herred, Ø. Tørslev Sogn), fandtes i Vejgrøften ved Vestsiden af Vejen til Udbyhøj. Paa Vejen ved Kilden lægger sig meget Sne. Snekasterne siger: „Havde vi nu bare haft den hellige Kilde kast op.“²⁾ Sagnet fortæller, at Hedningen Hr. Blaamand omvendtes til Kristendommen, da en Kilde fremsprang, hvor en Præst stampe­de i Jorden. Kilden var et Tegn paa Kristi Riges Kraft.³⁾

St. Niels Kilde (samme Sogn), menes at have været paa Tørring Mark, hvor der var et smukt Væld omkring 1893.⁴⁾

Hellig Kilde (Gjerlev Herred, Kjærby Sogn), findes i Engedals østlige Skrænt Øst for Kjærby. Kilden, der nu er et mos- og græsgroet Væld, besøgte Valborg- og St. Hans Aften af syge, der badede i Kilden og drak af dens Vand. Der er fundet „for ikke mange Aar siden“ Potteskaar og gamle Kobbermønter paa Kildens Bund. Kilden, der fandtes paa Smedegaardens Mark, har sandsynligvis fra Kristendommens Indførelse i Danmark haft Forbindelse med Kirke­jorden. (Fra Randers Amt 1922, 39. 1924, 8).

Marie Kilde (Nørhald Herred, Glenstrup Sogn), fandtes paa Bygaden i Glenstrup og var forhen omgivet af et Kampestensdige. Hos Hofman⁵⁾ og i Danske Atlas⁶⁾ meddeles, at Kilden er en Sundhedskilde. Den skal have faaet Navn efter Glenstrup Kloster, der var indviet til de hellige tre Maria'er. Af Klosteret er endnu Ruiner⁷⁾. I Danske Sagn meddeles, at Kilden har Navn efter en Datter fra Klosteret. En Aften, Peder Brun gik hjemad, saa han noget, der stod og bankede Klæder ved Kilden. Han blev sær til Mode, da det var saa sent, og gik derhen, men da var der ingenting at se.⁸⁾ 1901 blev Kilden paa Initiativ af Nissen-Ramten smukt restaureret.

Tore Kilde (samme Sogn), ved Glenstrup, har formodentlig ogsaa været hellig; maaske har den hørt

¹⁾ Resen VI, 574. ²⁾ Danske Sagn III, Nr. 1164. ³⁾ N. R. 21. ⁴⁾ N. R. 22. Begge sidstnævnte Kilder er nævnte hos Hofman IV, 760 [> Danske Atlas IV, 414]; Trap³ IV, 872. ⁵⁾ IV, 760. ⁶⁾ IV, 410. Jfr. Resens Atlas Danicus VI, 574. ⁷⁾ N. R. 61. ⁸⁾ Danske Sagn III, Nr. 1113–15. Trap³ IV, 877.

til „Thorskilderne“, o: en Gruppe Kilder, der var viiede til Guden Thor.¹⁾

Hellig Kilde (Nørhald Herred, Hald Sogn), fandtes i Landevejsgrøften paa højre Side af Landevejen fra Hald til Gjerlev Kro; besøgte Valborg-Aften (³⁰/₄) og St. Hans Aften (²³/₆) af syge, der drak og badede i den. De Besøgende havde man mistænkt for Badning og Tvætning i selve Kilden, hvorfor man d. ¹/₅ og ²⁴/₆ øste Kilden tom og udvaskede den, inden man turde benytte Vandet igen; thi man troede almindeligvis, at Sygdommen, som Kilden lægede, blev i Vandet, eller ogsaa fulgte med Gaven, der ofredes, eller blev i det Linned og paa de Genstande, som kastedes bort paa Stedet. Kilden besøgte og rensedes til omkring 1850—60. Den skal nu være en almindelig Brønd.²⁾

St. Lawes Kjeld [St. Laurentii Kilde], (Nørhald Herred, Linde Sogn), fandtes nedenfor Bakkerne, Vest for Linde Møllebæk op imod Bakkens Udspring. Kilden besøgte d. ²³/₆ og var anset som hellig. Nærmere ved Lindegaard, lige overfor Lindebjærggaards gamle Voldsted, var et andet Væld: *Hundehullet*; hvad der kom ned i Hundehullet, kom op igen i St. Lawes' Kilde. Længere ude i Engene var der et andet Væld; hvad der kom ned i det, kom op i Lindebjærggaards Kilde.³⁾

Hellig Kilde (Støvring Herred, Borup Sogn), fandtes Nordvest for Helsted By. Før o. 1872 ryddedes Kilden af og til, og da fandtes jævnlig ældre og yngre Mønter i den. Søgningen ophørte vistnok o. 1870—75, mente Ejeren o. 1893.⁴⁾

Frelsers Kilde [Frelsers Kilde], (Støvring Herred, Gimming Sogn), findes ved Tjæreby. En gammel Kone hentede altid Vand der. Hun sagde, det var en hellig Kilde.⁵⁾ Maaske Kilden har haft Forbindelse med den i Tjæreby nedlagte Kirke, nævnt sidste Gang 1524⁶⁾.

St. Helene Kilde (Galten Herred, Vorup Sogn),

¹⁾ Resen VI, 581. Danmarks gamle Folkeviser II, 662. ²⁾ N. R. 154. Trap³ IV, 885. ³⁾ Danske Sagn III, Nr. 1111. ⁴⁾ N. R. 196. ⁵⁾ Medd. 1925 (i D. F. S.) ⁶⁾ Trap³ IV, 891.

fandtes i en Have tæt ved, hvor Strømmen Station nu ligger, og besøgtes til o. 1870 d. $\frac{23}{6}$ af mange Mennesker, der drak af Vandet og ofrede Smaaskillinger. Ejeren, der i sin Tid boede i Vorup Kjær, samlede Penge op anden Dags Morgen, men da Kilden havde blød Bund, sænkede han et Sold ned i Kildens Mudder til at opfange Mønterne i. Gæsterne kunde i Skumringen ikke se Soldet. St. Helene Kilde var særlig helbredende for Sygdomme fremkaldt ved Hekseri og Trolddom, ligesom den ogsaa ved Ofringer kunde beskytte mod Djævelskab meddeler Nissen-Ramten. Ungdommen valfartede regelmæssigt hver Valborg Aften til Kilden og kastede en Skilling i den, ligesom der ogsaa brændtes Blus ved den samme Aften.¹⁾

Hellig Kilde (Galten Herred, Ørum Sogn) udvældede ved Foden af en Lyngbakke sydvestlig for Væt ned mod Gudenaen. Kilden var meget anset i Eggen endnu 1895, særlig mod svage Øjne, Kirtler og engelsk Syge. Man vaskede sig blot i Vandet og blev ved med det i lang Tid hver Dag. Besøg var der til enhver Aarstid til midt i 1890'erne. 1896 restaurerede Ejeren Kilden, der er en af de smukkeste i Jylland. Kilden skal være nævnt 1639 og 1688 for sin helbredende Kraft, men jeg har ikke kunnet finde hvor.²⁾

Hellig Kilde (Galten Herred, Voldum Sogn) fandtes ved Foden af Kildebakken nær Aaen. Imellem Voldum og Clausholm skal have staaet et Kapel. Nogle Marker kaldtes endnu paa Danske Atlas' Tid (o. 1770) for „Kapelsagrene“. Maaske har der været Forbindelse mellem Kilden og Kapellet.³⁾

Hellig Kilde (Rovsø Herred, Udby Sogn) fandtes ud mod Havet paa Sydsiden af en Bronzealderhøj: Elkjærskbakke. 1913 var Kilden et lille Hul med frodig Græsvækst omkring. Der ofredes Penge i den af Folk, der ofte kom langvejs fra til Kilden. Flere

¹⁾ Danske Atlas IV, 397. N. R. 18. Trap³ IV, 899. ²⁾ N. R. 86. „Jyllandsposten“ $\frac{13}{8}$ 1895. Trap³ IV, 904. ³⁾ Danske Atlas IV, 422. Danske Sagn III, Nr. 1063. Trap³ IV, 911.

Dreng, der listede sig til at tage Plads paa Højens Nordside for at faa de ofrede Smaaskillinger St. Hans Nat, er nu 50—60 Aar gamle meddeler Nissen-Ramten, der undersøgte Kilden den $\frac{3}{9}$, 1893. Den $\frac{24}{6}$ hvert Aar gennemsøgte Ejeren Kilden for Penge, Potter og Skeer, ligesom den blev gennemsøgt hver Dag hele Sommeren af Hyrdedrengene. Potterne og Skeerne ofredes hele i Kilden. Den blev vanhelliget af en blind Hest, der kom sig.¹⁾

Hellig Kilde (Rovsø Herred, Ørsted Sogn), fandtes tæt ved Hevring Mølle. Besøgtes d. $\frac{23}{6}$ af alle; hen paa Natten af gigtsvage, der vaskede sig i alle Ledemod. Børn med engelsk Syge blev vaskede og bagtefter dyppede i Kilden, der søgtes endnu i 1890'erne hvert Aar af Forældre med deres smaa Børn. Folk med daarlige Øjne og kirtelsvage kom der ogsaa.²⁾

Hellig Kilde (Sønderhald Herred, Kristrup Sogn), fandtes nær Assentoft mellem Elletræer og var vanskelig at finde i 1913, da Thorkild Gravlund besøgte den. Han og hans Meddeler kunde føle en Stensætning omkring Kilden, ved at jage deres Stokke dybt ned i Mudderet. Kilden søgtes stiltiende Torsdag Aftnerne efter Solnedgang. En afdød Handelsmand skulde i sin Ungdom vise Mette Skjoldeløvs til Kilden med et sygt Barn, som jo skulde bæres derhen stiltiende en Torsdag Aften. Da de kom til Kilden, og Manden pegede paa Mudderhullet med sin Kjæp, brast Mettes Taalmodighed, og hun udbrød: „Der er Fanden tage mig ingen Vand!“ Saa var det hele ødelagt! De maatte gaa hjem igen.³⁾

St. Laurreskilde (Sønderhald Herred, Essenbæk Sogn), fandtes et kort Stykke Nord for den fordums St. Laurentii Kirkegaard lidt ude i den bløde Eng, hvor Nissen-Ramten saa Kilden som et Mudderhul omsat med „Koltringer“. Kilden besøgtes stiltiende mod alle Sygdomme. Munkene i Essenbæk Kloster anlagde Trærør gennem Mosen fra Kilden paa Grund

¹⁾ N. R. 62. Danske Sagn III, Nr. 1059—60. Trap 3 IV, 917. ²⁾ N. R. 74.

³⁾ D. F. S. 1906/31 : 1951.

af Vandmangel i Klosteret. Rørledningen, der var ca. 600 Meter, har man kunnet opgrave Rester af ved Tørvegravning.¹⁾ I Digtet om *Peter Smed og Atzer Bonde* fra Reformationstiden nævnes blandt katolske Valfartskilder, foruden *Karup Kilde* i Lysgaard Herred denne Kilde („til Essenbæk Kilde gaar og somme“), som altsaa maa have været ret kendt i sin Tid.²⁾

Hellig Kilde (Sønderhald Herred, Vivild Sogn), fandtes i Bendtskjær (eller Bendiskjær) under Hevringholm i Nordvesthjørnet af en lille Plantage mellem Ager og Eng. Kilden besøgte af mange lidende d. $\frac{30}{4}$ og $\frac{23}{6}$. Ungdommen besøgte Kilden især d. $\frac{23}{6}$ til o. 1850, dog ikke for at bruge af Vandet. Omkring 1850 blev Kilden istandsat af en Læge Zimmermann der paa Eggen, og da opholdt Søgningen. Senere er Kilden forsvunden, fordi Ejeren lod grave en Mergelgrav paa Stedet.³⁾

Hellig Kilde (Sønderhald Herred, Vejlbj Sogn), fandtes ved Udbygaard paa Grænsen mellem Ager og Eng. Den besøgte til Slutningen af 19. Aarhundrede. Der er fundet Potteskaar og Skafter af Lerpander ved Kilden.⁴⁾

Marie Magdalene Kilde (Sønderhald Herred, Marie Magdalene Sogn), fandtes tæt Vest for Kirken tæt ved Bækken, og var o. 1893 omdannet til en Brønd med Pumpe i. Sagnet fortæller, at to Jomfruer, Marie og Magdalene, blev helbredte ved Kilden, og til Tak byggede de et Kapel, der senere udvidedes til den nuværende Sognekirke (opført 1458). Baade Kirken og Kilden skal have faaet Navn efter de to Jomfruer.⁵⁾

Hellig Kilde (samme Sogn), fandtes mellem Marie Magdalene og Bøjstrup paa Bøjstrup Storgaards Mark. 1843 eller 1844 blev Kildehullet udgravet af en „fremmed Mand“. Nederst i Bunden fandtes Potteskaar

¹⁾ N. R. 189. ²⁾ Fra Randers Amt 1919, 52 ff. Kirkeh. Saml. II, 341, jfr. Noten smst., 381. Trap³ IV, 927. ³⁾ N. R. 217. ⁴⁾ Nr. R. 69. Trap³ IV, 933. ⁵⁾ Resen VI, 574. Hofman IV, 763 [> Danske Atlas IV, 288]. N. R. 61. Trap³ IV, 938.

og en hel Haandfuld Skillinger, men „de var ej gangbar Mønt“.¹⁾

Hellig Kilde (*Sønderhald Herred, Koed Sogn*), fandtes i Nimtofte Krat, Attrup By, og har været søgt i umindelige Tider hele Aaret rundt, særlig dog d. $\frac{23}{6}$. Der blev viist Nissen-Ramten en Flaske med Vand, som i 13 Aar, 10 Mdr., havde henstaaet urørt og fast tilproppet, og dog var Vandet friskt og meget klart. Holger Rosenkrantz, der overtog Rosenholm 1596 († 1642), helligede sig sine sidste Aar til theologiske Studier og levede roligt og i gudelige Betragtninger paa sin Fædrenegaard til sin Død, besøgte ofte sin gode Ven Præsten i Nimtofte, og disse to sad tit ved Helligkilden og læste i Johan Arnds: Vier Bücher vom wahren Christenthum.²⁾

Hellig Kilde (*Sønderhald Herred, Hørning Sogn*), har været i Fløjstrup Bakker ved det sydlige Affald af Brattingsborg (en aflang, rund Bakke, hvor Sagnet vil vide, at der har været en Borg) og besøgtes til for omtrent 100 Aar siden d. $\frac{30}{4}$ og $\frac{23}{6}$ af syge. Ungdommen samledes ogsaa ved Kilden Valborg Aften en lille Stund. Samme Aften skulde der nemlig udvælges Gadebasse og deles Gadelam ud. Midsommeraftenen blev Ungdommen en længere Tid ved Kilden.³⁾

Vor Frue Kilde (*Sønderhald Herred, Mygind Sogn*), fandtes ved Bakkerne ned mod Rosenholmsaaen og besøgtes af blinde og halte.⁴⁾

Hellig Kilde (samme Sogn) var et af de mindre Væld, Øst for Vor Frue Kilde.⁵⁾

Skader Kilde (*Sønderhald Herred, Skader Sogn*), i en Bakkeside midtvejs mellem Skader og Voldum. Smaa Børn hentedes fra denne Kilde, fortæller Sagnet.⁶⁾

Kjærkilden (*Djurstands Nørreherred, Grenaa Landsogn*), fandtes ved Enslevgaards Skel i Grenaa Fælleskær. Kilden var tildels ødelagt af Pløjning, da

¹⁾ N. R. 63. ²⁾ N. R. 84. ³⁾ N. R. 212. Trap³ IV, 944. ⁴⁾ Resen VI, 573.

⁵⁾ Begge sidstnævnte Kilder er nævnte hos Resen VI, 573, Hofman IV, 763, og i Danske Atlas IV, 284. Danske Sagn III, Nr. 1063. Trap³ IV, 947.

⁶⁾ D. F. S. 1906/31: 1974.

Nissen-Ramten besøgte den, og havde da kun lille Søgning, idet man kun hentede Drikkevand der. Et gammelt Byraadsmedlem meddelte, at i gammel Tid besøgte Byraadsmedlemmerne Kilden i Middagsstunden. De spiste deres medbragte Mellemmad ved Kilden, hvorefter hvert af Medlemmerne — efter gammel Skik — drak dens Vand af en Glasstob. Byens mest ansete Folk gik ofte ud og drak af Vandet i Kjærkilden, ligesom man ogsaa hentede det til syge og døende. Meddelelsen havde efter sine Forældre hørt, at Kilden tidligere ogsaa besøgtes som Lægedomskilde.¹⁾

Hellig Kilde (Djurslands Nrh., Hemmed Sogn), fandtes ved Stevnhoved, Emmedsbo By, tæt ved Havet. I 1890'erne var Kilden en stensat, rund Brønd. En Sti, der fører fra Bakken ned til Kilden, kaldtes *St. Pers Sti*, og Østen for den var den grumme store „*Pekikenil Sten*“. 1743 meddeler Præsten om denne Kilde, at den besøges $\frac{23}{6}$ af Folk med „noget Slags Svaghed i Øjnene eller paa de andre Lemmer — og vil nogen sige for Sandhed, at nogle derved er blevne hjulpne; hvad som de have med sig af Træ eller Leerkar at tage Vandet med og tou sig af, skal de lade blive paa Stedet“. ²⁾ Kreaturer besøgte ogsaa Kilden, men de drak vel sagtens blot af den. Børn vaskedes i Kilden St. Hans Aften. „De smed en toskilling ned i kilden og lagde et klædningsstykke. Men dem, der ryddede den, de tog pengene. Der var ingen beboere i en halv mils afstand“. ³⁾

Hellig Kilde (Djurslands Nrh., Fjellerup Sogn), fandtes ca. 200 Meter Sydøst for Hagenbjerggaard. Man har fundet Skaar og Karstumper i den. Sagnet fortæller, at en rig Frue, der blev helbredt ved Kilden, ikke efterlod sine Krykker ved den, hvorfor hun blev lam igen, da hun kom hjem.⁴⁾

Hellig Kilde (Djurslands Nrh., Glæsborg Sogn), fandtes ved Kæret paa Laen Mark Vest for Byen.

¹⁾ N. R. 77. ²⁾ Fra Randers Amt 1918, 80. ³⁾ Danske Sagn III, Nr. 1134. Trap³ IV, 960. ⁴⁾ N. R. 58. Trap³ IV, 963.

Kilden besøgtes d. $23/6$ af syge, der vaskede sig i dens Vand og drak af det.¹⁾

Kongens Kilde eller *Helligkilden* (*Djurslands* Nrh., *Ørum* Sogn), fandtes paa en Bakkeskraaning paa Skorvad Mark mellem Kni og Troeskastet. Kilden var stensat og forsynede Kni By med Vand i Vandmangelstider. Navnet Kongens Kilde skal stamme fra en gammel Konge, der paa en Rejse drak af Kildens gode, klare Vand. Kilden var ellers en Lægedomskilde og har næppe været søgt efter 1850. Kilden kaldtes oftest *Helligkilden*, da mange Mennesker overøste sig med dens Vand og derved fik Lægedom.²⁾

Hellig Kilde (*Djurslands* Nrh., *Ginnerup* Sogn), fandtes paa Fannerup Mark midtvejs mellem Fannerup og Ginnerup. Kilden var forhen meget søgt som Helbredskilde. En adelig Dame skal af Taknemlighed have ladet nedsænke en kostbar og pragtfuld Skaal i Kilden. Mange skal have faaet fuldstændig Helbredelse ved denne Kilde.³⁾

Hellig Kilde (*Djurslands* Nrh., *Nimtofte* Sogn) fandtes ved Pinsebakken imellem Ramten og Nimtofte. Kilden besøgtes d. $23/6$ af Syge og Krøblinge, der ofrede til den. Glad Ungdom besøgte Kilden 2. Pinsedag (deraf Navnet Pinsebakken?). Kilden er nu forsvundet.⁴⁾

Døberkilden (*Djurslands* Nrh., *Anholt*) fandtes højt oppe paa Sønderbjærg. De første Kristne blev — efter Sagnet — døbte i denne Kilde.⁵⁾

Det rindende Vand eller *Det rensende Vand* (*Anholt*), fandtes Nordvest henne i Marken, og var anset som Lægedomskilde. Naar Solen Paaskemorgen dansede 3 Gange rundt, skulde man være parat til at springe 3 Gange over Vandet.⁶⁾

Hellig Kilde (*Djurslands* Sønderh., *Aalsø* Sogn), fandtes ved Katholm Syd for Skovridergaarden, hvor den udvældede af en brat Klint adskilt ved en smal

¹⁾ Danske Sagn III, Nr. 1107. ²⁾ N. R. 150. Trap³ IV, 967. ³⁾ N. R. 70. Trap³ IV, 968. ⁴⁾ N. R. 59. Trap³ IV, 969. ⁵⁾ E. T. Kristensen: Øen Anholt i Sagn og Sæd, 5. ⁶⁾ E. T. Kr., 147.

Forstrand fra Kattegat. Kilden, der nævnes 1743,¹⁾ besøgte til ind i 1850'erne d. $23/6$ af Folk, endog langt borte fra. De syge drak af Vandet, overnattede ved Kilden og badede i Havet. Til sidst blev Besøgene hemmeligholdte.²⁾

Kallekilde (*Djurslands Sdhrd., Vejlby Sogn*), paa Revn Mark, Nordøst for Lille Mølle.³⁾ I Danske Atlas⁴⁾ meddeles, at „Kalle-Kilde“ findes under Klo Høj ved Revn By. Nissen-Ramten oplyser⁵⁾, at Kløvhøj (den kløvede Høj) er jævnet, og gamle Folk i Egnen mindes ikke Kilden, der synes forsvundet for over 100 Aar siden. I Trap⁶⁾ benævnes Kilden som en Sundhedskilde.

Hellig Kilde (*Djurslands Sdhrd., Nødager Sogn*), fandtes ved Pederstrup.⁷⁾ Hos Hofman⁸⁾ nævnes baade *Kirstens* og *Gertruds* Kilde paa „Pestrup Mark“ og 1743⁹⁾ nævner Præsten en *St. Helenæ Kilde* i Sognet. Der maa altsaa have været mindst 3 Kilder, der har været kendte, men det er vel tvivlsomt, om andre end Helene Kilde (vel sagtens identisk med „Hellig Kilde“), har været anset som hellig. 1743 besøgte Helene Kilde (∅: „Hellig Kilde“) af Beboerne i 2—3 Mils Omkreds d. $23/6$. I Blokken, der var opstillet af Smeden i Perstrup, ofredes til de fattige. I den nyeste Tid søgte Kilden især mod udvendige Sygdomme. Gæsterne badede i den. Vandet var meget jernholdigt. Kilden undersøgte ofte af en gammel Røgter, der ledte efter Penge (N. R.)

Højevad (samme Sogn) fandtes ved Kjeldstrup. 1743 meddeles, at Vandet i dette „Vældevand“ var særdeles velsmagende og rent, saa en Pægl af Vandet vejede $15\frac{1}{2}$ lod, derimod ved de fleste og beste Kilde Vande omtrent 16 lod, saa bemeldte Væld Vand er paa en Pot 2 lod mindre vægtig og bedre end andre Vande her omkring.¹⁰⁾

Kilderne (*Mols Herred, Draaby Sogn*), fandtes om-

¹⁾ Fra Randers Amt 1918, 81; Danske Atlas IV, 297. ²⁾ „Berl. Tid.“ (Aftenudgave) ^{3/12} 1900. Trap³ IV, 977. ³⁾ N. R. 75. ⁴⁾ IV, 300. ⁵⁾ N. R. 75. ⁶⁾ IV, 979. ⁷⁾ N. R. 71. Trap⁸ IV, 992. ⁸⁾ IV, 762. ⁹⁾ Fra Randers Amt 1918, 81. ¹⁰⁾ Fra Randers Amt 1918, 81.

trent midt i Boeslum paa en større Flade. Det var en Del Væld, der siden samledes i en Bæk, som mundede ud i Havet gennem de saakaldte *Gunger*. Omkring 1850 løb Vandet ud gennem 17 udhulede Elletræsrender (Hulker), der hver havde sit — nu glemte — Navn. Fem af Renderne var o. 1893 i brugbar Stand. Af Navne kunde huskes: ¹⁾ *Horsehulken* (Hestene trivedes ved Vanding dér. Ved Rolsegaard, Rolse Sogn, fandtes et Vandsted med jernholdigt Vand, der havde samme Indflydelse paa Hornkvæget). ²⁾ *Brændevinshulken* (Vand til Brændevin skulde hentes fra denne Hulk, ellers blev det noget „usselt Pøjtetøj“. Denne Hulk søgtes ogsaa fra omliggende Egne). ³⁾ *Ærtelhulken* (Ærtene blev mørkogte i Vand, der hentedes herfra). ⁴⁾ *Kaalhulken* (Kaaalen fik god Smag, beholdt sin grønne Farve). ⁵⁾ *Faarehulken* (beskyttede Faarene mod Larveflynder). Kilderne (∅: Hulkene) var ikke Helligkilder, men højtansete Lægedomskilder i Omegnen.¹⁾

St. Hans Kilde (*Mols Herred, Knebel Sogn*), fandtes i sydøstlig Retning for Knebel Dampskibsbro paa en stejl Bakkeskrænt ca. 30 Meter over Vandfladen.²⁾ Bakken hedder hos Hofman³⁾ og i Danske Atlas Bildeborg. Kilden besøgtes i Hemmelighed i 1890'erne, og Vandet brugtes især mod engelsk Syge. Der ofredes Mønter til Kilden.⁴⁾

Sundhedskilde (*Mols Herred, Rolse Herred*), fandtes lidt Nord for Vrinders ved Østsiden af Rønde-Helgenæs Landevejen. Kilden var en lille, stensat Brønd, der søgtes som Sundhedsbrønd, men ikke paa nogen bestemt Dag. Den var ikke regnet blandt Helligkilderne, men Vandet hentedes dog til Syge endnu i 1890'erne.⁵⁾

Sundhedskilde (*Mols Herred, Tved Sogn*), fandtes omtrent midt imellem Bakken og Havet i Præstegaardens Plantage. Kilden var anset som Sundheds-

¹⁾ N. R. 83. Trap³ IV, 999. ²⁾ N. R. 79. ³⁾ IV, 768 [> Danske Atlas IV, 311]. ⁴⁾ Jfr. Trap³ IV, 1002. ⁵⁾ N. R. 78. Trap³ IV, 1003.

kilde; Vandet var meget metalholdigt.¹⁾ I Danske Atlas er den nævnt som „en god Veld-Kilde“. ²⁾

Hellig Kilde (Mols Herred, Vistoft Sogn), paa Laurses (eller Laursens) Bjærg ved Landevejen mellem Vistoft og Basballe, er nu udtørret. Laursesbjærg er det gamle Thingsted for Mols Herred. Thingstokkene skal have været i det nærliggende trebundede Sogneskel. I Danske Atlas³⁾ nævnes da ogsaa „et Sted, kaldet Thingstokkene, hvor Thing fordem har været holdet, og straks derved en hellig Kilde“. Provst *Begtrup* (Præst i Vistoft 1740—71) meddeler herom følgende⁴⁾: „Paa østre Side af samme Thing-Hule opstiger en lang, brat og høj Sandbak, som et Bierg, over 40 Al. i Høyden, begroet med Lyng; paa den østre Kant mod Lande-Veyen sees den der udvældende hellige Kilde, som hver Sct.-Hans-Dag besøges af mange Syge fra Sønder-Herret og andre længere fraliggende Steder. Da derimod Molboerne finde ingen Lyst til deres egne Kilder, men besøge i Sygdomstilfælde en ved Stabron og Perstrup.“ (Til Begtrups sidste Bemærkning tilføjer Nissen-Ramten [241], at ingen kender til en hellig Kilde ved Stabrand. Hvis der har været en saadan dér, maa det være *Stubkilde* i Borenskjær paa Stabrand Mark. Helligkilden i Pederstrup kender Folk derimod nok [se Side 19]. Maaske beror Begtrups Misforstaaelse paa dette, at Molboerne satte deres Befordringer i Stabrand og gik det sidste Stykke Vej til Helligkilden i Pederstrup, og Provsten er saa kommet til at nævne Stabrand sammen med Pederstrup.)

Hellig Kilde (samme Sogn), „en Sundhedskilde“, som „er for faae Aar siden udsprungen“ i de tørre Sandbanker Karpenbjærg paa Begtrup Mark. 1764 satte Provst Begtrup en Blok ved Kilden, der nu er udtørret. Præsten skulde have Nøglen til Blokken, Kildens Ejer $\frac{1}{10}$ af Indtægten, Fattiggassen Resten. I Begtrups Manuskript findes en Redegørelse for 7

¹⁾ N. R. 80. Trap³ IV, 1004. ²⁾ IV, 309, jfr. Fra Randers Amt 1921, 57. ³⁾ IV, 311. ⁴⁾ Ny kgl. Saml. 750, 4°, 194 f. (Kgl. Bibl.); jfr. Böttiger: Æbeltoft og Omegn 1898, 77. N. R. 82. Trap IV, 1006.

kemiske Vandprøver (afskr. hos N. R.), som gav det Resultat, at Vandet indeholdt Alkalier og var godt Drikkevand.¹⁾ Kilden besøgtes stiltiende 3 Ugedage i Træk, Torsdag blev anset for at være den bedste Dag. Først søgtes den 3 Dage i Træk, saa Ophold i 3 Dage, derefter 3 plus 3 Dage i Træk, Ophold i 9 Dage, derefter 3 plus 9 Dage i Træk.²⁾ Der ofredes „enten et Æble, et Lommetørklæde, en Toskilling“, der opsamledes af Drengene.³⁾ Kildebesøgene hørte til Molboernes Sommerforlystelser. Det maa sikkert være ovennævnte Kilde, der i „Jydske Samlinger“ og Trap angives at findes paa Viderup Jorder.⁴⁾

„*Vie Kilde*“ (Mols Herred, Helgenæs Sogn), ved Bugten midt imellem Esby og Borup.⁵⁾ I et Register over Vindfælder i Helgenæs Skov 1614—15 (Bilag til Kalø Lensregnskab), nævnes *wiekieldskou, wiekielhaffue, wiekieldager* og *torslyckekehøj*.⁶⁾ Vi har her tydelige Vidnesbyrd om en Oldtidshelligdom. (Vi 3: Hel ligdom.)

Hellig Kilde (Ø. Lisbjerg Herred, Skarresø Sogn), fandtes paa Ballebakken lidt Nord for Vejen fra Skarresø til Koed. Kilden besøgtes d. $\frac{23}{6}$ indtil den udtørrede. Man ofrede en ny eller blank Skilling i den samt Potter, Kæppestykker og Krykker. Kilden blev renset grundigt og ofte.⁷⁾

Hellig Kilde (samme Sogn), fandtes Nord for Skarresø Kirke Syd for Ryomgaard Aa, og besøgtes d. $\frac{23}{6}$ vistnok til omkring 1890. Kilden var god mod onde Saar og blev tit renset.⁸⁾

Klokkerholmskilden (Ø. Lisbjerg Herred, Thorsager Sogn), fandtes tæt op til Nordøsthjørnet af Klokkerholmskoven under Gaarden Nyskov. Den kaldtes ogsaa *Thorsagerkilden* eller *Helligkilde* og besøgtes d. $\frac{30}{4}$ og $\frac{23}{6}$ og var den Kilde, der besøgtes længst ned i Tiden i Djursland,⁹⁾ især mod engelsk Syge og mod Øjensygdomme. Man drak af Vandet og over-

¹⁾ Ny kgl. Saml. 750, 4°, 201. ²⁾ N. R. 81. ³⁾ Saml. t. J. Hist. og Top. 3 R. 1, 42 f. ⁴⁾ Jfr. Böttiger, 77. Museum VI, 30. Trap³ IV, 1006. ⁵⁾ Johs. Knudsen: Søkortdirektør Jens Sørensen's Papirer, 181. ⁶⁾ Medd. mig af stud. mag. Kr. Hald. ⁷⁾ N. R. 105. ⁸⁾ N. R. 120. Trap³ IV, 1009. ⁹⁾ Saml. t. J. Hist. og Top. 2 R. III, 127.

nattede ved Kilden, hvor der var opstillet en Blok. Til den nyeste Tid har man gjort Fund af Skillinger, Potteskaar og Sølvskeer (?) ved Kilden. Drængene samlede de gangbare Mønter op. Kilden rensedes en Gang aarlig.¹⁾

Vie Kilde (samme Sogn), nær Thorsager. I Sog-net findes ogsaa et *Skindbjærg*.²⁾ Vi har altsaa her Minder om en Oldtidshelligdom, da Vie-Kilde og Skindbjærg er Navne, hvis Forled har en religiøs Betydning.

Tobiæ Kilde eller *Tørres Kilde* (Ø. *Lisbjærg* Herred, *Bregnet* Sogn), paa Sydsiden af Vejen fra Breg-net Kirke gennem Skoven i østlig Retning, er en Dam med Tilløb fra en Bæk. I ældre Tid besøgte Kilden af blinde, som badede sig i den. Navnet skal Kilden have efter den blinde Tobias, hvis Helbredelse fortælles i *Tobiæ Bog* 3,25; jfr. 2,11—13³⁾. I Egnen kender man nu (1923) ikke Navnet „Tobiæ Kilde“, men derimod Navnet *Tørres Kjæld*. Paa Følle Mark ved Stranden findes *Tørres Høj* og *Tørres Lund*.⁴⁾ Tørre er maaske en Dialektform for Thor?

St. Karens Kilde (Ø. *Lisbjærg* Herred, *Hornslet* Sogn), fandtes paa Præstegaardens Mark Øst for Kirken i en sivgroet Lavning paa Østsiden af en lille Forhøjning. Denne Kilde nød stor Anseelse i gamle Dage (o. før 1800). Kirken skal efter Sagnet have Navn efter Kilden, og var oprindeligt et Kapel ved denne. Traditionen er dog urigtig, thi Kirken kaldes baade 1310 og 1355 for Vor Frue- eller Alle Helgenskirke.

St. Karls Kilde (samme Sogn), fandtes i Østsiden af St. Karls Mose (i Danske Atlas: Carls Dam) paa Rodskov Mark. Kilden blev meget søgt d. 23/6 til midt i 1880'erne, tilsidst dog i Hemmelighed. Der of-redes Mønter til den. Børn med engelsk Syge toedes i alle Ledemod; en Kone begyndte med Fingrene, en

¹⁾ E. T. Kristensen: Danske Sagn III, Nr. 1099, 1100—01, smlgn. smst. Nr. 1060. Trap³ IV, 1012. ²⁾ Kort fra 1784, Kalø Arkiv. Medd. mig af stud. mag. Kr. Hald. ³⁾ N. R. 76. Trap³ IV, 1015. ⁴⁾ Meddelt mig af mag. art. H. Ellekilde; jfr. Det første danske Hjemstavnskursus 1924, 64.

anden med Tærne. Tæt ved Kilden, der nu er sløjfet, fandtes et Kapel med Kildeblok bygget af røde Munkesten, hvoraf Ruiner endnu kan sees.

St. Nikolaj Kilde (samme Sogn), fandtes Nord for Ruinen af St. Nikolaj Kapel paa Drorup Mark ved Krajbjerg By. I Pontoppidans *Marmora Danica II* (1741), 154, meddeles, at St. Nikolaj Kapel hos Egnens Folk hedder St. Niels' Kapel („vulgo S. Nielses Capell“), hvilket yderligere er et Bevis paa, at Aarhusegnens Helgen *Nils Kongesøn*, der bl. a. ogsaa havde sin Kilde i Viby, nær Aarhus, var meget kendt i Egnen. I Danske Atlas nævnes, at Kilden er „med Bulverk indhegnet, som har Søgning ved St. Hans Tider“. Omkring 1850 søgtes den meget. En Mængde Pjalter og Kæppe fandtes ved Kilden. 1743 meddeler Præsten, at Grunden ved St. Nikolaj Kapelruin kaldes „Capeljordet“. Og til Kilden søgte fattige, vanføre og skrøbelige Folk, „de ordinaire der til brugelige og ogsaa kaldede hellige Aftener, som ere St. Hans og Waldborg, nogle formedelst dænd ventende Cur og andre formedelst den Lejlighed paa Hen- og Tilbage-reysen at betle og trøgle“.

1516 omtales „St. Nicolai Sognekirke i Hornslet“ (vistnok Kapellet). — Det er vanskeligt at afgøre, om St. Karens og St. Karls Kilder er identiske, da Nissen-Ramten har dem som to forskellige Kilder. Andre lader dem nemlig være identiske, ja, Søren Hansen (Saml. t. J. Hist. og Top. 3 R. II, 446 Noten), nævner kun én Kilde i Sognet, nemlig St. Nikolaj Kilde. Det synes mig dog snarere at være tre end én. De forskellige Meddelelser om Helligkilderne i Hornslet Sogn, giver ikke rigtig klare Oplysninger om Spørgsmaalet, og derfor mener jeg, det maa være rigtigst at fremstille Sagen som ovenfor og samle hele Literaturen paa et Sted.¹⁾

Hellig Kors Kilde (Ø. Lisbjerg Herred, Skødstrup Sogn), fandtes paa Skødstrup Præstegaards Mark,

¹⁾ Fra Randers Amt 1918, 77. Danske Atlas IV, 314, 317. Saml. t. J. Hist. og Top. 3 R. II, 437 ff. N. R. 98, 186, 187. Niels Sørensen; Paa Udflygt i Randers Amt 1904, 21. Trap³ IV, 1020.

umiddelbart tilhøjre for Vejen, der fører fra Skødstrup gennem Tagmose til Studstrup, midt i en Mergeludgravning. En Mængde store og smaa Kampesten i Grønsværet i Kildens Nærhed tyder paa en tidligere Stensætning. Omkring 1840 fortaltes, at der før i Tiden kom Folk tilrejsende for at søge Helbredelse for Sygdomme ved Kilden. 1923 kendtes Navnet Hellig-Kors' Kilde ikke.¹⁾

Hellig Kilde (Ø. Lisbjerg Herred, Hjortshøj Sogn), fandtes paa Hjortshøj Mark tæt ved den nuværende Stationsbygning. Kilden var forhen en aaben, stensat Brønd, men blev fyldt med Sten og Jord, da Ejeren for faa Aar siden mistede sin Ko i den.²⁾ E. T. Kristensens Meddeler var som Dreng med sin Fader ved Kilden og saa, der laa en Potte i Vandet. Faderen forbød ham at tage den, for saa fik han Potte-ejeren Sygdom.³⁾

Saa er vi færdige med Beskrivelsen af Randers Amts 74 Helligkilder og Sundhedskilder, hvilket er et meget stort Antal for et enkelt Amts Vedkommende, idet Randers Amt er det Amt i Danmark, hvorfra der kendes flest Helligkilder. Maaske har det haft sin Betydning, at J. V. Nissen var Lærer i Ramten i saa mange Aar. Han har haft Betingelser for bedre at kunne faa *alle* de Kilder i Randers Amt beskrevne og undersøgte, som der overhovedet kan være Tale om i denne Sammenhæng. Og man vil da ogsaa af det foranstaaende se, at nogle af Kilderne ikke har været rigtige Helligkilder, men en Slags Sundhedskilder, hvorfra man hentede Vand til Ølbrygning, Thelavning o. s. v. Efter Materialet at dømme, synes Randers Amt ikke at have haft nogen Helligkilde, der har været kendt over større Egne af Jylland, saaledes som f. Eks. Viborg Amt med Vor Frue Kilde i Karup, Aalborg Amt med Helligkors-

¹⁾ Danske Sagn III, Nr. 1105 og Medd. fra Lærer A. C. Andersen, Skødstrup d. 14/5 1923. ²⁾ N. R. 73. ³⁾ Danske Sagn III, Nr. 1099. Trap³ IV, 1022.

kilde i Skjorping, eller Hjørring Amt med Vor Frue Kilde i Lerup. Men enten Kilderne har været berømte eller kun kendte af Sognets Folk, saa har de dog haft deres store Betydning for den Almue, der søgte dem. De hellige Kilder tillagdes jo underbare Kræfter, som kunne helbrede for Sygdom og Sot, og i de trange Tider er Menneskene dragne til det hellige Kildevæld, visse paa at opleve Underets Naade og faa Helbredelse for Sygdom og Sot.

Da Helligkilderne for vore Forfædre betød saa meget, vilde det være et kønt Udtryk for historisk Forstaaelse, om man nu i vore Dage søgte at frede de Helligkilder, som endnu kan fredes, og om muligt opsætte Mindestene med passende Indskrifter ved dem, saa Fremtidens Slægter kunde se, at her var en Helligkilde, en Helligdom, som maaske har været kendt og besøgt helt fra den graa Oldtid. Flere historiske Amtssamfund med Vendsyssels historiske Samfund i Spidsen har allerede restaureret adskillige Helligkilder og rejst Mindestene ved dem. Det var ønskeligt om sligt kunde ske over hele Danmark.

Til Slut skal lige meddeles, at jeg ikke her har givet nogle almene Oplysninger om Kildedyrkelsen i det store og hele, fordi der til Nytaar 1926 vil udkomme et større Arbejde af mig om hele Spørgsmaalet vedrørende alle Danmarks hellige Kilder. I dette Arbejde, der udgives af Foreningen „*Danmarks Folkeminder*“, vil de enkelte Kilder ikke blive beskrevne saa vidtløftige, som der kan blive Plads til det i de historiske Amtsaarbøger, og for at det Materiale, jeg har samlet om Emnet — i dette Tilfælde fra Randers Amt — kan blive offentliggjort fuldtud, er det, jeg er fremkommet med denne Redegørelse her i den historiske Aarbog for Randers Amt.

Torpene i Tvede Fang

i Nørhald Herred.

Af *Aage Sørensen*, Mellerup.

Det er ikke ofte, Lejlighed gives til at iagttage den midlalderslige Sædegaards gradvise Vækst mod Storgaarden, — Udvidelsen altsaa af den lille Adelsgaard, af hvilken snart sagt hver Landsby fordum ejede sin, undertiden flere. Herregaarden, som vi nu kender den, grunder ofte nok sin Tilværelse paa Torpet, denne Nybygd i dansk Land, hvis rette Tydning har saa vanskeligt ved at naa ind i noget fast historisk Leje. Opstod det som Udflyttergaard eller Udflytterby? Tilhængere af denne og hin Form for Nybygdens Opstaaen vil indrømme, at Svaret til en vis Grad er givet i den til Torpet hørende Ejendom, saa vist som de paa samme levende Mennesker har haft et vist Maal Jord nødvendig for overhovedet at kunne leve. I nærværende Afhandling er Undersøgelserne, saa langt de vedrører Torpet i Almindelighed, væsentligst gaaet i Retning af dettes Lidenhed: men det skal indrømmes, at langt flere Undersøgelser havde været ønskelige.

Blødt og bølgende skyder Ommersyssels Jorder mod Randers Fjord, snart i svage Hælder, snart knejsende højt i bugede Kupler med Fald mod Renderne i Syd og Øst, hist og her standset i en bredbringt Skrænt, hvis afskaarne Rejsning endnu troligt vidner om Isstrømmens Almægt, da den i mægtig Vælde skar Fjorddalen ud, formede Egnens østjydske landskabelige Skønhed.

Allerede i den graa Old færdedes Samler og Jægerfolket langs Fjordens Vande. Under egen Dont bag Plov og Harve har jeg set Baalpladserne afdækket i Kæret og Skaar bragt for Lyset af høj Ælde. Højvande kan kaste Stumper af Brugskar ind over Engene, og i Fjordduddybningens Dage bragte Gravemaskinerne en prægtig udboret Økse af Elsdyrtaak for Lyset, hentet i de dybeste Lag, som den Gang

rørtes; dybt har den ligget, derom vidner dens fuld-
stændige Forstening.

Det blev ikke Oldfolket, men langt yngre Slægt-
led, som angreb Urskoven og begyndte Opdyrknin-
gen. Trælsomt og tungt har de slidt med lidet
egnede Redskaber, alligevel føjede de Ager til Ager
og mestrede omsider en gylden Bræmme af Korn-
land mellem Fjordbredden og Højlandets vigende
Skove. En skønne Dag stævnedes fremmede Skibe
gennem Indløbene ved Udbyhøj; der øvedes Volds-
færd paa Kysterne, og da de igen forlod Fjorden,
var der Korn, Kvæg og Vaaben, grædende Kvinder
og Børn ombord. Ubudne Gæster af den Slags blev
vel slaaet paa en Bred, men plyndrede den modsatte;
de kom igen atter og atter og gjorde omsider enhver
Fredens Gerning umulig. Opdyrkningen standsede og
Agrene groede til. Skoven, man saa ivrigt havde
bekæmpet, blev nu et Ly for Landets Børn i deres
fortvivlede Kampe mod Strandhugst og fremmede
Landgangsmænd.

Trængt mod Indlandets Skove samlede man sig i
afsluttede Samfund efter Slægterne eller blot for
Selskabs og fælles Forsvars Skyld; flittige som Myrer
skred man paany til Opdyrkningen, presset til det af
Sulten og den haarde Nød, siden af Fødselsoversku-
det. Fra den valgte Boplads dybt i Skovene skød
Agrene længere og længere ud; *Adelbyen*, Landets
ældste Form for Landsbyen, som den nu kendes, var
bleven til.

Spørger man om Tiden for disse Tildragelser,
peger jeg paa Historien. Saa langt tilbage denne
rækker, tales om Plyndring og Strandhugst paa Lan-
dets den Gang langt stærkere udtungede Kyster. I
Bisp Absalons Dage hører man om Indfald ude paa
Djursland;¹⁾ her skal blot peges paa en enkelt meget
talende Episode i vort Fædrelands Historie.

¹⁾ — — — alt, hvad der ved min Død findes at være i mit Eje i bemeldte
Landsbyer, være sig Skov eller Agerland, — meget i Tal, men af ringe
Værd, fordi det er Kystlande og udsatte for Hedningernes Indfald. —
har jeg tildelt = — — — osv. Bisp Svends Testamente til Øm Kloster,
dateret 1183. Aarhus Stiftsaarbøger 1912, S. 30.

Kong Niels havde stævnet til Tings, at Folket kunde høre, siden dømme Knud Lavard for de Kæremaal, Bagvaskeren Prins Mogens havde listet den gamle Konge i Øret. Rolig og stolt træder Sønderjyllands Hertug frem paa Tinget, mens han fører sit straalende Forsvar: „Vide I bedst selv, Herre Konge, om jeg som Kriger øvede nogen Daad af Betydning for Landets Forsvar“, slutter han et Afsnit af sin Tale, og vendt mod Tingfolket kommer saa disse betegnende Ord: „I kan, Landsmænd — dyrke Eders Kyster saa meget, I vil; I kan lægge Eders Gaarde saa nær Havet, I vil. Dersom I selv vil sikre Kystbyerne mod Overfald af Bølgerne, skal jeg nok sikre Eder mod Sørøverne.“¹⁾ Som almindelig kendt skyldte Knud Lavard en god Part af den Yndest, der bølgede om ham, netop den Dygtighed og Iver, med hvilken han greb ind for at væрге sine svagere Landsmænd mod de sørøveriske Overfald.

Imidlertid er det utvivlsomt, at de østjydske Stormænd gjorde sit til at holde de farlige Stimænd ude; man ser det klart endnu. Det var i disse Voldstider, at Yderfjordens Borge rejste sig: Fæstet paa Sødning, Gjelsing og Støfringgaard, Holbækgaard, Stenholt og det gamle Æssentorp. Sagnet har kaldt dem Sørøvereder og Sæder for Næsekonger, — maaske. Tænkeligt er det jo, at Borgenes Hærmænd nu og da fulgte Fjenden over Havet og lagde Kampene i hans Lande; men sandt er det, at de samme Borges Bestemmelse var at sikre Jydens Børn mod Fribytternes Overhæng. Inden Landets Højnelse dannede Løbene ved Udbyhøj Indsejling til et ganske andet Farvand end vore Dages, intet mindre nemlig end en Indfaldsport mod selve Jyllands Hjerte. Ad Guden Fjord og Aa aabnede Landet sig til Søerne ved Silkeborg, ad Nørreaa over Skern Egnene tæt hen under Viborg; gennem Sønderdyb og Allingaa blottedes Strækningerne ved Virring og Klavsholm, over Skaføgaard

¹⁾ Saxo.

og Tjærild Egnene henad Mols til og over Ryumaa Bredderne ved Kolindsund og Djursaa.

Skulde Opdyrkningen trives, og Folket vokse i Tal i dette udprægede Sundeland, maatte der værnes. Med klog Krigskunst lagdes Borgene i den ydre Fjord som knyttede Næver rakt Stimanden imøde, vagtsomt skærmende det svage Land bag sig. Og Yderfjordens Borge var virkelig i Stand til at løse den stillede Opgave. Hvorledes skulde det ellers være muligt for Adelbyen Albæk at grundfæste sin Tilværelse ude ved den aabne Fjord uden Beskyttelse af Vold og eget Virke? Det lykkedes, men kun bag et vaagent og kampberedt Støvringgaard. Det er ikke for meget sagt, at Yderfjordens Borge spillede en meget stor Rolle under Aabo og Ommersyslers Opdyrkning. De østjydske Stormænd bar deres Part af Kampene, der atter gjorde Landet Kyster beboelige.

Det var ogsaa paa Tide. Dybt i Skoven var Stammerne faldne, Ager føjet til Ager, mens Fødselsoverskudet steg. Adelby laa nu ved Adelby som Edderkopper i gyldne Spind, sammesteds dyrkede helt sammen, hyppigt omrandede af større og mindre Skove op over Højderne eller ud mod de langstrakte, sumprige Dale, de fleste af dem tillige hver med sin Kirke højt og luftigt mod Solen og Guds blaa Himmel. Langs Fjorden strakte Skoven sig endnu skummel og tæt; det skærmende Bælte, bag hvilket man angst var krøbet i Skjul den lange Voldstid igennem, vovede ingen at bryde. Og dog var der smaat nok med Plads nu i de gamle Adelbyer; trængt af det stigende Fødselsoverskuds smaalige Udmøntning af de forhaandenværende Bol, maatte Opdyrkningen videre, og den gled. Der sker noget, man flytter ud — ikke byvis eller i afsluttede Samfund; det er Enkeltpersoner, der grunder Nybyggersgaarde Torpe, som man den Gang kaldte dem.

Da en naaderig Sol atter skinnede over Danernes fredfyldte Kyster, strakte Skoven sig i en bred Bræmme langs Randers Fjord; i bølgende Fald vok-

sede Træ bag Træ fra Flintebjærg til Mølleryggen ved Demstrup, blot brudt af en Lysning om Adelbyen Albæk. Knud Lavard havde talt, Yderfjordens Borge og de østjydske Stormænd virket, nu arbejdede Øksen og Ilden i broderlig Forening, og *Fjordlandet blev Torpenes Land*. Som en Snor laa og ligger disse fra Randers til Udløbet: Stigstrup, Skøtterup og Bjellerup, Sørup og Thorup, Vestrup og Østrup, Ogstrup, Mellerup, Skalmstrup, Indrup, Baastrup, Hungstrup og Demstrup, muligt en Del flere, som nu er borte og hvis Navne glemtes. Den bredende Slægt krævede Plads, Gaard paa Gaard skød sig ud i det ikke længere nødvendige Læbælte langs Fjorden. Skovbræmmen forsvandt, dens sidste Rester kan ses ved Dronningborg, Østrup, Mellerup og Hungstrup, dens førtidige Udstrækning spores gennem Torpenes nuværende Ejendom. De nye Gaarde lagde sig udenfor Adelby Dyrkningerne, samfundsmæssig set bevarede de en vis Afhængighed af Moderbyen, i de fleste Tilfælde bliver det ad denne Vej muligt at udrede Torpenes Afstamning. I Støvring nordre Skove lagde sig Store- og Lille-Terp, Ostrup, Mellerup, Sædde og Søll; den sidste naaede Sogneskel og Herredsgrense. Torpene norden for er udgaaet andetsteds fra, deres ældgamle Rettigheder viser det — fra Tvede.

Adelbyen Tvede lagde sig, hvor en By nødvendigvis maatte have, der, nemlig hvor Sysselets ældgamle Hærvej førende fra Næsgaards Færge overfor og tæt vesten Randers, skærer en tidligere Fjordarm undervejs mod Thorslev, Dalby og Udby og videre ad Nødenæs Sund og Færge til i Mariager Fjord. Saa helt selvfølgelig ligger Tvede der, hvor Højdernes Udløbere i Nord og Syd taber sig i den tidligere Fjordbund og byder den korteste Fart over Dalførets Bløder, saa lunt og trygt, skærmet mod den farligste Side, den aabne Fjord af Torkel Gejsas Borg, det

nuværende Gjessinggaard. Er der noget sandt i det gamle Sagn om den norske Haarraade, som i Svend Estridsens Dage stagede sine Skuder op til Gejsas Gaard, indtog og afbrændte Borgen, saa viser dette enkelte Tilfælde saa udmærket Tvedes heldige Belliggenhed; thi medens Voldsdaaden mod Borgherren og hans Døtre skred frem, levnedes Folkene i Byen ovenfor Lejlighed til at salvere sig i Tide, medførende Fæ og Ejendele ind i de tilstødende Skove.

Stedets Sikkerhed, den yderige Jord og den yndefulde Dal trak Storbondeslægterne til eller skabte dem; som Svalereder hang deres Gaarde langs Dalførets Skrænt. Udensogns i Vest laa Lindbjerggaard og Lindegaard, i den sydlige By Tvedegaard, lagt som en Vogter af Broen over Røddeaa, det ældgamle Navn for Vandløbet, som endnu fører gennem Dalen. I den nordlige By laa Bjerregaard og kun et å to Bøsseskud østligere Gejsas Borg, allesammen Gaarde, som vides at have tilhørt og været beboet af Adelen. Intet Under derfor, at Opdyrkningens gamle Grænser maatte vige for en ung og stærk Slægts Virketrang; de bedste af dens Sønner drog ud, Byens Fang maatte holde for.

I de Tider, her tales om, løselig omtrent fra Svend Tveskægs til Valdemarernes Dage, har Tvedes Oldejendom i det væsentlige fulgt Sogneskellet, følgelig laa betydelige Arealer og ventede paa Opdyrkning; thi Sognets den Gang drevne Jorder tør højt regnet tænkes sammentrængt indenfor selve Bymarkens trange Rammer. Dette bringer imidlertid paalideligt Bud til Efterslægten om, at Dyrkningen i Sognets Yderkredse er skreden ad vidt adskilte Linjer og til forskellig Tid. I Syd og Nord slutter Bymarken umiddelbar og tæt til Sogneskel, følgelig har vi en Adelbyopdyrkning for os. I Nord, Nordøst ligger Jorder, der lige saa selvfølgelig af Arilds Tid tilhørte Enemærket Gjesinggaard og dyrkedes herfra. Anderles i de øst-sydøstlige Distrikter, Opdyrkingen

her er udelukkende sket ved Torpene, er altsaa af forholdsvis sen Dato.

Dette ejendommelige Torpeland mellem Mørkedal, Tvede Aa, Randers Fjord—Sølkær—Dybdal burde være selvskreven en Oldforskers kyndige Undersøgelser. Dyngedannernes periodiske Besøg efterlod sig adskillige Skaldynger; men de talrige, meget anseelige Gravhøje minder om en varig Bosættelse. Indenfor et Omraade af 800 Tdr. Ld. ligger de to Storskovshøje, endvidere Liushøj, Krogshøj, Stenhøj, Dust, Hummelhøj, Præsthøj, Bavnhøj, 3 Høje vesten Dybdal, 5 sønden Sølbækken og oppe i Hungstrup Skov 15 Høje; tydeligere Spor til den førtidige Opdyrkning kan vel ikke lettere tænkes.

Højene er dels Stenalders, dels Bronzealders Høje, er altsaa, i hvert Fald for de sidstes Vedkommende, rejst indenfor et agerdyrkende Folks Tidsgrænser og anbragte paa og ved de dyrkede Steder. Ind mellem dem og op mod dem løb Bronzealderens Dyrkninger, disse, der ødelagdes i den store Voldstid, som atter lod Skoven brede sig til Fjorden. Da Stormen stilledede af og Opdyrkingen igen vovede sig nedad mod Vandet, var Fjordlandet væsentlig Storskov. Vange- navne som Egsager, Bøgsager og „Storskoven“ i Skalmstrup Bymark viser os Træsarterne og Udseendet. Det var i Fjordlandets Ege- og Bøgeskove, at de nye Gaarde arbejdedes op, Torpene altsaa i Tvede Fang.

Almindeligvis regnes jo, at et Torpenavn altid indeholder et Personnavn, faa særegne Tilfælde fra-regnet; Sagen er ligetil og bør ikke vække Tvivl. Ad denne Vej naas den noget negative Oplysning, at tre af Udflytterne i Tvede Fang bar Navnene Hungir, Bo og Skalmi; deres Torpe blev saa selvfølgeligt i Omtale til Hungirs Torp, Hungstrup, Bos Torp, Baastrup, og Skalmis Torp, Skalmstrup. For det fjerde Torp, som lagde sig her, er Sagen knap saa ligetil, fordi Personnavnets Bøjning er en anden. Indrup er rimeligvis en afslidt Form for Ingtorp, og

dette igen en yngre Form for Ingitorp, rummer saaledes Mandsnavnet Inge, der bl. a. kendtes fra Aarhus Runestenen. Alle fire Navne er fra Hedenskabets Dage; Hungir er temmelig sjældent, Dr. O. Nielsen har saaledes ikke kendt det, men vel dets Afledninger. Bo findes paa Hvidbjerg Runesten, Skalm i sin ældste kendte Form som Skalmir paa Vejerslevstenen; men intet som helst vides om Mændene, som her byggede Gaarde, og de blotte Navne byder kun sparsom Hjælp til en Udredning af Tiden for Torpenes Opstaaen. Kun saa meget tør siges om disse Mænd — dette, at de boede i Tvede eller ejede Rettigheder i Byens Jorder. For Skalms Vedkommende ses dette deri, at hans Torp langt ned i den historiske Tid med Tvede ejede Ret til Engene ved Røddeaa. Disse vides nemlig at have været: „Fri Fællig til Skalmstrup og Tvede, og deres fri Fægang“¹⁾ — en Form for Fælleseje, der peger mod Torpets Opstaaen eller en Tid, da Skalmstrup udgjorde en samhörende Del af Tvede By, fra hvilken Torpet skilte sig ud.

Torpet er altsaa en Nybyggergaard oprettet under eller kort efter den store Voldstid. I Tidens Løb formes det efter Tidens Krav; nogle ligger endnu saa temmelig nær det oprindelige som Hovedgaarde, de fleste omdannedes til Landsbyer, en Forvandling, som nærmere vil blive omtalt under Skalmstrups ældste Afsnit. Efterfølgende Udredning af de fire Torpes Historie er bygget op fra bar Bund og med faa Hjælpemidler. Den kommer samlet under et, fordi Torpene laa hinanden saa nær, at Traadene slyngedes sammen; men navnlig fordi Forholdene i dette lille afsluttende Landskab er betegnede i dansk Land i ældre Tid og typisk for Tilstande, gennem hvilke Nutidens Landbrug er rundne.

Hungstrup, Baastrup, Indrup og Skalmstrup, de tre første jævnsides og paa Rad fra Vest til Øst, den

¹⁾ Ældste Arkivregistraturer V 1ste Halb. S. 678 F 11.

sidste langs deres sydlige Rand. Dette var det oprindelige; men Adelsvælde, Brugshævd og, som det synes, kirkelig Fromhed ændrede om og slettede ud; de gamle Grænser forsvandt, trods Sandemænd og tinglæste Skelbreve, omsider ved et Magtbud fra højadelig Side. Til Støtte for Forstaaelsen vil en Redegørelse af Beliggenhed og Udstrækning være nyttig, kun maa det erindres, at Grænserne kun kan blive omtrentlig for disse Gaarde, af hvilke een afbrødes omved 1410, en anden nær Reformationen, en tredie efter 1621, medens den fjerde den Gang forlængst var omdannet til Landsby. Af samtidige Optegnelser findes selvsagt intet. Ved Hjælp af senere Tidens Dokumenter og Kort og navnlig et Sandemandsbrev af 1548, oprindelig hjemmehørende i Mariager Klosterarkiv og derfra forsvunden, men endnu kendt gennem en Vidisse af Viborg Landsting, er det muligt at faa fast Grund under Fødderne. Sandemandsbrevet er nemlig et Skelbrev mellem Skalmstrup og Tvede Marker. Det lyder i sin Helhed som følger:

„Axel Jull til VILLESTRUP, Palli Jull til Strannitt, landzdommere udi Nøreiutland och Gundj Schrijffuer, landztingshører ibd gjør witterlig, att aar epter Gudz bōrd mdxlvj Leffuerdagen post Bortholomei apostoli dag paa Viburg landzting var schickitt erlig och welbōrdig mand Niils Munck till Giesinggaardt hanss visse buodt och her idag luodt leese itt obne bezeiglitt pergamentz breff med IX he[n]gendis indzegill, well forzeiglitt, liudendis ord fra, ord som her effther følger:

Alle mendt, thette breff see eller høre leese, helse wij Per Nielsenn ij Fordrup, fogidt opaa Nør Hal herrtzing, Knud Bugi i True, Per Andersen vdj Asferi, Bwdi Lasenn ibm, Villatz Knudsenn ibm, Tamis Bwndi i Stowby, Søfren Christensen ibm, Ebi Jennsenn ibm och Anders Bodilsenn i Mari[a]ger meed thette vort obn breff: Aar effther Guds bōrd mdxlvj then Tiisdag nest for ascensionis domini opaa forskreffne ting var skickitt for oss oc

for dannemendt flere beskijen mandt Niels Bugi j Randrup, loughlig eskitt, bedith oc fick itt fuldt och wvildig tingsvinde aff otte loughfast, troff dandemendt, som var:

Chresten Michillsenn i Gasom, Matz Chrestensenn ibm, Jep Christensen ibm, Jenns Pouilsenn i Gierloff, Seffrin Andersen i Ørill, Anders Jennsenn i Kowstedt, Mats Knudsenn i Kaartrup oc Tamis Moestrup i Hald, hvilcke forskrefen VIII dandemendt, ther alle sandrectelig vonde opaa thieris goude troff seele oc rette sandingen, att the hørde oc soe same Dag opaa forskrefne ting, sandemend aff forskrefne Hald Herrit kundgiorde theres toff eedt oc marke-skiile, som the hagde giordt emellom Skalmstrup marck oc Thuede marck som er:

Først fra then trebonden stienn, som the satt i then Øster ende aff Dybdaal emellom Thuede marck, Skalmstrup marck oc Søll marck, item saa Nør wp adt then ren till then roffagger, som løber offuer vejenn, som the sått then andenn skilstien (udi), och saa rett Nør adt then løngbolck vid then Veijster ende aff Sulsaaager, som the satt then tridi stienn, item och saa Nør oc Veyster til then tuonbusk vid then Sønder ende aff Slettbijerris agger, som the satti then fierde stienn item oc saa rett Nør adt then høffd, som the satt thenn fempte stienn, item oc saa rett nør att forskreffne høffd till then Norder Skalmstrup vej vid then Sønder ende aff Prierløcke, som the satt then sette stienn, item oc saa Nør ad Giesing Mølle vey, emellom Prierløcke oc Lats Munckis roffløcki, som the sat then siuffuinde stienn, item oc saa rett Nør ad forskreffne vej mellom Mølleris oc Prierløcke, som the satt then ottende stienn, item saa rett att forskrefne vej (oc) Øster ved then gamill weij oc Veysten vid then stiig¹⁾, som the satt then

¹⁾ Her skulde vist staa: Sig, hvilket passer med, at der er en lille Lavning paa Stedet og med et Hofjægermester Chr. Folsach til Gjesinggaard tilhørende gammelt Kort, som endnu viser den forlængst nedlagte Gjesing Møllevej, der forðum førte over Sletbjerg. Kortet har paa paagældende Sted en grøn Plet, der illustrerer en Sig eller Mose.

niende stien i thet Nordoust¹⁾ hiørne aff Prierløcke, som Mariager klostets laugheffd (af 1494) vduiser, item saa Øster oc vid then Norder ende aff Prierløcke i thet digi-ende vid then muosse (Indrup), som the satt then thinde stien, item saa Øster oc Sønder²⁾, som thi satt then øllfft stien i thet Nordoffst hiørne aff Prierløcke, som forskrefne laugheffd (af 1494) vduiser, item saa Sønder och Vejsten vd meth Indrup skoff vid then gamill vej, som the sat then tolfte stien, item och saa ligi Sønder i kratthen, som the satt then tretthint stien, item oc saa ligi Sønder vid then Norder ende aff then agger i Prierløcke, som the satt then fiorthin stien, item och saa ligi Sønder till then høffd, som liger for Sønder ende aff Baastrup agger, som the sat then femthin stien, som Lats Munckis laugheffd uduiser, item saa Øster adt forskrefne høffd til then Øster ende (altsaa af Baastrup Ager), som the sat then seistin stien, oc saa ret Nør till then lidel høffd, som ligger Søndenn vd meth Indrup skoff, som the satt then sötthin stien item oc saa Øster att forskrefne høffd til then Øster ende, som then sat thenn atthin stien, item oc saa Sønder till Fiord vejenn, som the satt then tyffuinde stien, item oc saa ligi Øster ad forskrefne vej till then Øster ende off Døsing, som the satt then første oc tyffuinde stien, item saa Nør ad then ren til then Sønder side aff Døssinglund, som the satt then anden oc tyffuinde stien, item oc saa Øster om Døssinglund till theth lille k(r)aat, som er emellom Indrup ager og och Døssing agger, som the satt then tridie oc tyffuinde stien emellom Indrup oc Prestkratt, item och saa till theth gamill aakast emollom Horstii oc Nørskalmstrup skoff, som the satt then femtte oc tyffuinde stien, item oc saa Øster niere att forskrefne aakast till then stien, som the satt Veisten vid forthen, som the ocsaa sat jj stiene emellom, item oc saa ligi

1) Skal være nordvest.

2) Ogsaa her er vist en Skrivefejl for: vester og sønder (sydvest altsaa); i hvert Tilfælde mener jeg at have fundet tre af Stenene siddende endnu i denne Retning, nemlig ved Indrup Moses vestlige Side.

Øster til theth gamill digi, som liger emellom Mariager klostres enmercki oc Squaderballe, som the sat 1 stien, oc saa ligge Øster vd mellom Kol(s)holm oc Squaderballoff, som the satt stien epter stien til then stien, som the satt ud vid fiorden i thet Sønder Skiel aff Squaderballe oc saa Øster vd i fiorden til møttstrens, oc indsuoer the Priorløcke for itt fritt enmercki inden Skalmstrup mark; — alt thet forskrefne ejdom suor the opaa then Sønder side til Skalmstrup, oc then Nør side till Tuede oc Hungstrup, huer mands [paatale] wforkrænkitt. — Att the saa kundgiorde theris toff, eed oc marckeskill, som for stander skreffuitt emellom forskefne marche; til vindisbørd henger vij vore indzegele nedenfor thette breff.

Datum vt. supra etc.

Att vij sliigt ett breff her i dag haffuer siett och liudelig hørdt leese, liudendis som for skrefuit stander, bekiende vij med voris Zegnetter her vnder trøgt, datum vt supra.

(L. S.)

(L. S.)

(L. S.)

Gunde Chrestiernssen.

Lest for Retten i Cessionen den 26. Martj 1700.¹⁾

Nørhald Herreds Sandemænd, som Tinget i det Hele, har dermed saa godt og lovligt, som Tiden overhovedet evnede det, paavist og afsat ret Markskel mellem Skalmstrup og Tvede Marker, begyndende i østre Ende af Dybdal og endende i Midtstrømme i Randers Fjord. Paa Grundlag af Dokumenter og Kort, er det muligt at trække følgende Skel i grovere Rids:

Umiddelbart øst for og grænsende til Tvede By laa *Hungstrup*, hvis Jorder i Nord maa antages at

¹⁾ Landstingsvidisse 1566 ^{31/8} af Tingsvidne 1548 ^{2/5} om Markeskel mellem Skalmstrup Mark og Tvede Mark, Gjesinggaards Arkiv, Landsarkivet Viborg; det originale Dokument er registreret i Mariager Klosters Brevfortegnelse, trykt bl. a. i Ældste Arkivregistraturer V 1ste Halvb. S. 677 F. 10. Selve Dokumentet har ikke før været trykt.

have fulgt Rød- eller Røddeaa i Dalføret mod Gjesinggaard, de løb dernæst gennem Mørkedal, hvor Hovstien nu gaar; her var Vestskellet. Bag Hovstien, altsaa mod Tvede By, laa en stor Lykke, „Hjemlykken“ kaldet, som tilhørte Mariager Kloster i 1494 og laa under Klosterets Gaard i Tvede (nuværende Matr. Nr. 8). Fra denne „Lykke“ drejede Skellet østpaa langs Bymarkens nuværende Grænse mod Gjesinggaard saa langt som til et Punkt „Sletbjerg“. Dette Bjerg kendes ikke mere; men Talen maa være om Højde 107, fordi denne er den eneste Hævning i Nabolaget og netop saa udmærket svarer til den Egenskab, Navnet forudsætter. Til yderligere Sikring af Sletbjergs rette Stedfæstning tjener, at Jorderne paa Højdens vestlige Affald i vore Dage nævnes for „Rowlykkerne“, og at Sandemændene i 1548 paa Højden træffer over et Stykke Jord, som de kaldte „Latz Munckis roffløcki“, d. v. s. altsaa den Del af Rovlykkerne, som hørte under Hungstrup. Lars Munks Ruglykke var i 1548 Hungstrups sydøstligste Fald, idet Gaardens Jorder her stødte paa et stort Indelukke „Priorlykken“, som ejedes af Mariager Kloster siden Aaret 1410¹⁾ og laa under Skalmstrup Bøndernes Brug. Naaet Priorlykken drejede Skellet følgerigt nordpaa, følgende en nu nedlagt „Gjesing Møllevej“ indtil et Punkt i ret Nør, som laa i en „gammil Vej“, der maaske er det samme som Tvede Kærvej eller muligt en fra denne i Syd vigende Vej, der før drog sig sønden om Indrup Mose. Gjesing Møllevej er en længst nedlagt Forbindelse mellem Mellerup Vejen i Syd, op over Sletbjerg til Kærvejen og videre gennem Møllehulen til Gjesing Mølle; et Stykke af den findes afsat paa et gammelt Kort, som endnu opbevares paa Gjesinggaard. Om Hungstrup Østskel har fortsat sig ogsaa i Vejens nordre Stykke (fra Kærvejen til Møllehulen) vides ikke, men det er i høj Grad sandsynligt.

¹⁾ Mariager Klosters Brevfortegnelse. ældste Arkivregstr. V., 1. Halvbind Side 678. F. 14.

Øst for Hungstrup Jorder finder vi „Priorlykken“, et stort Areal af langstrakt Form, som fra Skalmstrup Mark i Syd skød sig dybt ind i Gjesinggaards nuværende Ejendom. Navnet antyder et Indelukke af een eller anden Art og maa være givet forholdsvis sent efter Jordernes Optræden under Mariager Kloster, altsaa senere end 1410. Priorlykkens Skel vil fremgaa af Sandemandsbrevet fra den syvende til femtende Skelsten. Den har i Vest fulgt Gjesing Møllevej, indtil denne i Nord stødte paa „den gamle Vej“, drejede her østpaa til et Digeende ved den Mose (Indrup), for her at slaa et lille Sving i Sydøst (muligt dog i Sydvest, se Note 2, Side 37), saa sønder og vester ud med Indrup Skov og lige i Syd tilbage til Skalmstrup Mark.

Øst for Priorlykken og nede ved Skalmstrup Skel træffer vi over *Baastrup Ager*, hvis Form har været en Trekant, eftersom Lykken og Indrup Skov grænsede sammen i Nord. Trekantens Grundlinje har ligget i Skalmstrup Skel, men har ikke været synderlig lang, eftersom Sandemændene kun sætter to Sten, en i hver af de sydlige Hjørner, begge sikrede i Lars Muncks Lovhævd. Nøjere at angive Torpets Plads er ikke gørligt, da Forholdene fandtes stærkt udviskede i 1548; maaske laa Agerens Sydøsthjørne en Kende østligere en Stenhøj.

Saa langt, som hidtil er naaet, er Udredningen af Torpenes Jorder foregaaet let og sikkert ved Hjælp af Skelbrevet. For ogsaa at kunde paavise Indrups Ejendom maa følges andre Veje, ikke fordi Sandemændene udfører det dem paalagte Hverv mindre samvittighedsfuldt, men fordi de omtaler Steder, hvis Navne ingen mere kender. Det er da heldigt, at der længe før 1548 har været ført Trætte om Indrup sydlige Skel, og at man endnu har noget skriftligt derom. Der foreligger nemlig et Brevudtog af Mariager Klosterarkiv, som viser, at Indrup og Skalmstrup Marker stødte sammen i betydelig Længde. Dette maa imidlertid ved en nøjere Betragtning af Sande-

mandsbrevet føre til, at Lokalteter med de nu ukendte Navne Døsing, Døsing Ager, Døssinglund maa have tilhørt Indrup, som derefter har strakt sine Jorder fra Indrup Mose og Skov ved Priorlykkens Nordøsthjørne til Skalmstrup Skel og det gamle Aakast mellem Horsti og Nørskalmstrup Skov. Indrup har saaledes indtaget Arealerne fra Mosen nedover Hælden mod Randers Fjord. Hvor langt den har rakt nordpaa er uvis og foreløbig uden Betydning. Fastlæggelsen af den sydlige Del er derimod af Vigtighed, eftersom det af denne sin Ejersret paa disse Kanter er muligt at blotte en Flig af den Skæbne, der lagde Torpet øde.

Hvad endelig angaar Egnens fjerde og sidste Torp, *Skalmstrup*, er allerede fortalt om Skellet fra Sletbjerg til det gamle Aakast, som endnu kendes. Langs dette drog det sig ned over Hælden mellem Horsti og Nørskalmstrup Skov, skred paa Grænsen af Fjordbrink og Kær over Forten, d. v. s. Bymændenes Uddrift til Engene ved Røddeaa, derfra stadig videre østover Kær og Enge mellem Mariager Klosters herliggende Enemærke og „Skvaderballe“ og mellem „Kol(s)holm“ og Skvaderballe, i hvis søndre Skel de satte deres sidste Skelsten ude ved Fjorden: „oc saa øster ud i fiorden til møttstreems“. Torpets Østgrænse var naturligvis Skalmstrup Bugt og Randers Fjord. Sydskellet udpegede andre Sandemænd i Aaret 1499¹⁾, men Brevet er borte; det vilde have været et betydende Dokument angaaende den gamle Gaard Søll i Mellerup Sogn hinsides Skellet. Den trukne Grænse, der samtidig var By-, Sogne- og Herredsskel, tør formodes at ligge uforandret. Det strækker sig i omtrent lige Linje fra Fjorden til Sølbækken, langs denne op gennem Sølkær og over Mellerup—Tvedevejen til Skelknuden, i hvilken Skalmstrup Mark, Tvede Mark og Mellerup (1548 Søll-) Mark støder sammen. Paa dette Sted i den østlige Ende af Dybdal satte Mændene i 1548 deres første

¹⁾ Mariager Klosters Brevfortegnelse, trykt før anførte Sted, Side 678. F. 12.

Skelsen, en trebunden Sten, og gaar fra denne „nør up“ ad „Rævebakken“ til den Rugager, der den Gang som i vore Dage her „løber over Vejen“ (tilhører Gaardejer M. Hou, Matr. Nr. 4), dernæst ad en „løngbolk“ ved vestre Ende af „Sulsager“ (under Matr. Nr. 3, Gaardejer A. Fisker), saa „nør og vejster“ til den Tornebusk ved søndre Ende af Sletbjergsager og saa omsider i ret nør til den nordre Skalmstrup Vej ved Priorlykkens Sydvesthjørne.

Fraregnet nogle Ændringer ved Døsing og Døsinglund samt i Kæret ved Horstimose—Skvaderballe, gaar Skellet mellem Skalmstrup og Tvede Marker ganske som Herredets Sandemænd for 375 Aar siden satte det, og gravede vi Diget op, i Skelknuden Skalmstrup-Tvede-Søllmarker, vilde vi højst rimeligt endnu der finde den trebundne Sten i god Behold, sat i Aaret 1548. Til Torpenes oprindelige Ejendom kan næppe regnes nogle Jorder, som senere voldte Trætte. Klemt inde mellem Hungstrup, Skalmstrup og Tvede Marker laa og ligger for den Sags Skyld den Dag i Dag nogle smaa Lodder, der ejes af Gjessinggaard, men vel engang var herreløst Land og opdyrket fra et af Torpene, uvis hvilket. De forekommer nærmest som en Stødpude, et lille, neutralt Land mellem Stormagter, og var delvis under Plov i 1548, eftersom Sandemændene navngiver en Ager paa Stedet „Sletbjergsager“. Under en langsommelig Strid mellem Ejerne af Hungstrup og Mariager Klosters Tjenere i Skalmstrup, aabenbart som et Led i denne, blandedes Ejersretten til disse smaa Lodder ind i Striden. Sagen havde først været for Herredstinget, men fandt sin Afgørelse paa Landsting i Aaret 1571 og tildømtes Jesper Muncks Børn paa Hungstrup: „nogen Ejendomme mellem Thued og Skalmstrup liggendes“. ¹⁾ Jorderne har siden fulgt Hungstrup; ved Anders Friis Skøde af 1621 kom de til Iver Juul til Villestrup og derved under Gjessinggaard, hvortil de jo endnu hører.

¹⁾ Ældste Arkivrgstr. V 1ste Halvl. Side 678, F 17.

Torpene i Tvede Fang var alle smaa; Skalmstrup, der var størst, havde i 1664 under 27 Tdr. Hartkorn, og Baastrup, Indrup og Hungstrup, — deres efterladte Arealer, taget under eet, kan i 1629 ikke vel have oversteget 1 Læst Hartkorn Aabomaal eller 8 Tdr. Landgildehartkorn hver gennemsnitlig. Man forbavses ikke over disse lave Tal. Lignende smaa Hartkornsmængder genfindes overalt i Ommersyssel hos Torpet af Arilds-Tid, som aldrig blev til nogen By. Randrup i Gassum Sogn havde i 1664 18 Td. 3 Sk., 1688 22 Td. 1 Sk., 1790 16 Td. og 3 Sk.; Aastrup i Støvring Sogn henholdsvis 20 Td., 16 Td., 16 Td. og i 1830 15 Td. 6 Sk. Kvotrup i Hem Sogn 15 Td. 4 Sk., 8 Td. 3 Sk., 8 Tdr. 3 Sk., i 1848 12 Td. 2 Sk.; Moestrups i Hald Sogn 15 Td. 2 Sk., 9 Td. 4 Sk., 9 Td. 4 Sk.; Trinderup i Mariager Landsogn 6 Td. 4 Sk., 6 Td., 6 Td., i 1846 9 Td. 1 Sk., medens Allestrup i Gassum Sogn i 1790 siges at være et jordløst Hus paa Heden uden Hartkorn.¹⁾

Tal som disse synes at vise, at Torpets Lidenhed var ubegrænset, og de stemmer kun daarlig med den gængse Tydning af Ordet Torp som Landsby; i Virkeligheden siger de noget helt andet. Disse lave Tal paa viser jo dog, at Torpet ikke i ethvert Tilfælde — *de smaa Torpes nemlig* — oprindeligt kan have udgjort en By; men er man først ude af Stand til en Opretholdelse af Tydningen for de smaa Torpes Vedkommende, er den da berettiget for de størres? Nej.

Torpets rette Tydning ligger allerede indenfor de her givne Exempler; thi i Matriklerne ses nemlig, at disse nævnte Torpe til forskellig Tid bestaar af to Gårde med ganske ens Hartkorn. Der kunde her være Tale om en Hartkornsudligning, indtruffen før denne Reforms Lovfæstning ved Christian V, en Mulighed, som ikke helt tør afvises; alligevel er Sagen

¹⁾ Matrikelafskrifterne i Nørrejyllands Arkiv, Viborg. Tallene er afrundet ved Bortkastning af Fjerdingkar og Album. Matriklen af 1790 blev funden i Randers Amtsstuearkiv af Underarkivar H. Knudsen; den viser Ejer, Bruger og Hartkorn af de store Godser lige før deres Opløsning og er saaledes et temmelig vigtigt Dokument.

en ganske anden. Det, som foreligger, er en Halvering af noget helt, en Deling af en større Ejendom i to mindre, saaledes som den vides indtruffen i talrige klart oplyste Tilfælde indenfor den historiske Tid.

Blandt de ovenfor nævnte Torpe danner Kvotrup i Hem Sogn Typen; idet Torpet i 1664 var en Hovedgaard — rettere Sædegaard — som ejedes af Elisabeth von Dort, salig Ludv. Lorentzes Efterleverske, og stod for $15\frac{1}{2}$ Td. Landgildehartkorn. I 1688 var Sædegaarden endnu i samme Dames Brug, men som en Følge af Jordens Bonitering og uden Afgang i Ejendom findes dens Hartkorn at være dalet til 8-2-1-0. Endelig i 1790 er Kvotrup delt i to Gaarde, hver med et Hartkorn af $4-1-\frac{1}{2}-0$, hvilket nøjagtigt er Halvdelen af den boniterede Sædegaards Hartkorn i 1688. Torpet er altsaa virkelig halveret, men slige Halveringer af større Ejendomme skete overordentlig hyppigt; de kan klart paavises længe før Matriklernes Tid og følgelig senere genfindes i disse. I de samme Matrikler er det nu, vi finder talrige smaa Torpe just i denne Tilstand af Lighedeling, Muligheden for en Hartkornsudligning *før Loven* er lig Nul, og Torpet har oprindelig været en enkelt Ejendom, en Gaard, ikke nogen By. I en Henseende stemmer Tydningen vedrørende Torpet overens, deri nemlig, at de var Nybygder i Adelbyens Mark, Torpet har saaledes været en Udflyttergaard i Enemærke.

I nyeste Tid siges vore Dages Torpebyer at være Byer, hvis Hartk. gennemgaaende ligger mellem 30 og 60 Tdr.;¹⁾ Hartkornet er nyt, altsaa drup'ernes og strup'ernes ved Skyldsætningen Aar 1845. Grænsen kunde uden Skade være trukket noget lavere. Kunde vi tænke os det muligt at afklæde denne Skyld de ikke oprindelige, senere tilkomne Lag, ganske som Navnekommissionen gør det for Stednavnenes Vedkommende, vilde vi finde ovennævnte Gjennemsnitstal dale betydeligt. Gennem alle Tider gaar Kampen om Jorden, den, der altid har ytret sig i Ny-

¹⁾ Prof. Joh. Steenstrup: De danske Stednavne S. 36.

opdyrkninger, men mest i Sammenhobninger af ældre Ejendomme paa samme Haand. Der kan ingen Tvivl være, at disse Kampe var Midlet til at berøve utallige Ejendomme Livet og flest af de smaa og svage, altsaa disse, der vilde have indflueret stærkest paa Gennemsnitstallet, om de havde levet. Et Par Exempler.

I Matrikelafskriften i Viborg kan læses, at Mellerup i Støvring Herred i Aaret 1664 stod for 177 Td. Hartk.; men ingen evner der at se, at samme Mellerup før 1579 havde opslugt en ældre i Sognet liggende Enemærkegaard Søll, hvis dyrkede Jorder ifølge Lensregnskaberne tør sættes til mindst 5 Td. Hartkorn, eller at samme Mellerup opslugte og fordøjede, d. v. s. indrebede i sig Hovedgaarden Seddes 26 $\frac{1}{2}$ Td. Hartk., saa at det gamle Torps egentlige Hartk. kun var ca. 146 Tdr., ældre Opslugninger uomtalte.

Af et Dokument i Gjesinggaards Arkiv: Malte Juuls Arvelod, fremgaar, at Gjesinggaards Hartk. i Aaret 1629 var 2 Læster, regnet i Aabosyssels Maal¹⁾. I denne Sum var siden ca. 1621 den af Hovedgaarden opslugte Hungstrup, hvis Hartkorn ikke kendtes; men som under Forudsætning af, at de to Hovedgaarde i Sammenlægningsøjeblikket var lige store, dog tør sættes til 1 Læst eller 24 Tdr. Denne Hungstrups formodede Sum Hartk., ved vi, er ikke Hungstrups egen, men fremkommen ved dette Torps Opslugning af Torpene Baastup og Indrup, hvis Hartkorn heller ikke kendtes, men som ved en Tredeling af Hungstrups kan findes omtrent at have været 8 Tdr. hver gennemsnitlig. I dette Tilfælde er vi naaet Sagen tilbunds, idet vi for det nuværende Gjesinggaards ene Halvdels Vedkommende har fundet samme Halvdels enkelte Bestanddele af saa lavt et Hartkorn, at dette ikke yderligere turde underskrides af Hensynet til den paa Bestanddelen levende Families nødtørftige Brød.

En og anden stedkendt stiller sig vistnok tvivlende

¹⁾ Foruden Skovene, som stod for 440 Svins Olden.

overfor den Paastand, at der engang laa to selvstændige, længst forsvundne Torpe ude østen Tvede By, og dog er det virkelig saa; deres Forekomst røber sig senest i Aaret 1548 som Navne paa tvende Jorder under Hovedgaarden Hungstrup. Med den ældre Opfattelse af Torpet som Landsby, vilde Pladsforholdene alene gøre slig en Bebyggelse umulig derude. Nu ser vi, at Ordet kun dækker over en ofte nok ubetydelig Nybyggergaard. Materielt set er altsaa intet til Hinder for, at de begge kan have været der. Lad os som noget rent foreløbigt antage, at begges Navne blot forekommer nævnt i et eneste Dokument, dette, hvori deres omtrentlige Plads nøjere angives, Sandemandsbrevet. De eller rettere deres tidligere Arealer navngives her som *Indrup Ager* og *Baastrup Ager*; tilsyneladende kunde de med en vis Ret opfattes ikke som een Gang selvstændig Gaarde, men Agre i et større Torps Drift, Hungstrups. Slig Opfattelse vilde imidlertid være utilgivelig letsindig. Lad være, at Indrup Ager kunde gaa paa en saadan Tolkning, Indrup Stubbe, Indrup Buske, Indrup Skov, Indrup Dam og Indrup Mose, siger noget andet. Talen er aabenbart om Skoven, Mosen og Ageren (eller den dyrkede Jord) til et ganske bestemt Indrup, som før maa have ligget paa Stedet. Spørgsmaalet bliver da, om man ad anden Vej ser sig istand til at paavise et Torp af dette Navn her. Men det lader sig saa udmærket gøre; thi 54 Aar inden Sandemændene gik i Skellet mellem Skalmstrup og Tvede Marker, færdedes tvende Bisper og nogle Adelsmænd paa Stedet og ophævede ved denne Lejlighed en Dom over Skellet mellem „*Skalmstrup og Indrup Marker*“¹⁾. — Skalmstrup og Indrup Marker! Vi finder her Navnet i en ny Forbindelse og af saa almengyldig Natur, at enhver Tvivl maa forstumme.

I Indrup har vi altsaa et forsvundet Torp, som rent dokumentlig lader sig paavise; men ikke nok hermed, den mundtlige Overlevering gør det samme.

¹⁾ Mariager Klosters Breve, trykt anførte Sted. Side 678, F 13.

Sagnet siger jo, at en Gaard af dette Navn er sunken i Indrup Mose¹). Gaardens førtidige Tilværelse er dermed fuldkommen sikret, rimeligvis laa den der endnu ved Bispernes og de gode Mænds Gang i Aaret 1494; dens dyrkede Jorder kendtes i 1548 under Navnet Indrup Ager, Gaarden er nu borte. Kendt med disse Forhold stiller man sig uvilkaarligt noget mindre tvivlende overfor Baastrup Ager. Kunde denne Jord mon ikke have haft en lignende Skæbne som Indrups? Jo, — og hvad mere er, den har haft det. Sandemændene kalder den ikke blot og bart for Baastrup Ager, de siger noget mere, de oplyser i Forbigaaende, at Ageren var et Enemærke. Uden den temmelig vægtige Egenskab vilde en enkelt Mand aldrig kunne have opnaaet Ejendomsret til Stedet gennem en Brugshævd, hvilket netop var sket. Men Baastrup Ager bliver derved noget mere end et Vangenavn uden Fortid, den bliver en Særjord, en selvstændig Ejendom, et Torp og en Fornægtelse af Gaardens førtidige Existens saaledes umulig.

Indrup og Baastrup har altsaa dog været der; Agernavnene møder i Skelbrevet frem som de sidste Rester af selvstændige, længst hensmuldrede Gaarde, hvis Udvikling er runden i det skjulte, og hvis Afslutning blot lader sig ane af den Brug, der gjordes af Jorderne. Siden deres Fald er indtil 500 Aar gleden udjævnende hen over deres Vange, Tomterne smuldrede og sank i Mulden, ingen ved, hvor de har ligget. Torpene selv havde ryddet Skoven, yrket og dyrket som Tiden kunde det. Man havde dem ikke længere nodig, de maatte vige — omtrent spurløst.

Baastrup var alle Dage et meget lille Torp, det fremgaar af dets Plads i Egnen; men ogsaa Sandemændene lader se, at Arealet var ringe. Om dette smaatskaarne var oprindeligt eller skyldes en senere

¹) Meddelt mig af Gaardejer I. Michael Andersen, Tvede.

Tid er uvist; men det sidste er i hvert Fald det sandsynlige. Det sikre er at Hungstrup drev Baastrup Ager i 1548 og mange Aar forud; men Talen maa være om en Parcel; thi denne tydeligt nok ringe Stump Jord kan umuligt være det samlede Areal. Sandsynligheden taler da i højeste Grad for en Jordudstyknings, og Mistanken falder paa Naboerne. Betegnende er det da at finde langs Baastrup Agers Vestside dette Stykke Klosterjord, som bar Navnet Priorlykke, der var en af Mariager Klosters aller ældste Ejendomme, eftersom Brevene viser tilbage til Aar 1410. At vi i Priorlykken har en veldædig Gave for os, er uden for Tvivl, og at denne er udskilt et af Nabororpene maa synes utvivlsomt. Men naar vi nu i 1548 finder Rester af et nedlagt Torp liggende i nøjeste Sammenrænsning med denne veldædige Gave, bliver det mere end sandsynligt at Gaven netop er Baastrups borteblevne Areal. Torpets Nedlæggelse synes saaledes at skyldes en Udstykning i veldædigt Øjemed og det maa være nedlagt som selvstændig Ejendom inden Aaret 1410. Men selv med en saadan Udstykning i Minde, har vi en ubetydelig Gaard for os.

Torpets Historie er ellers en lukket Bog, kun utydelig paaskrevet aller sidste Ark. Den ældre Lars Munck til Hungstrup indværgede ved Lovhævd de sidste Rester, der bar Gaardens Navn. Talen er om en retslig Handling; nævnte Adelsmand stod paa Nørhald Herredsting og vidnede sig Jorden til gennem tyve Vintres ukæret Brug mindst og lader sig dernæst Ejendommen tildømme gennem denne sin Brugs-hævd. Gamle Lars Munck blev saaledes den, der satte Punktum i Baastrups Historie.

Lars Nielsen Munck levede paa Hungstrup saasent som i Aaret 1549, følgerig indværgede han Ageren senest 1529; i Virkeligheden maa den Lovhævd være værget ind adskilligt før. Sandt nok *krævedes* kun tyve Vintres ukæret Brug af Jorden; men Samtidens Dokumenter, som naaede vor Tid, anvender

almindeligvis 40 Aar, hvilket ogsaa maa have været Tilfældet her, idet det skønsmæssigt kan afgøres, at gamle Lars Munck og Hungstrup fik de sidste Rester af Baastrup — retslig set — omved 1509. Ad anden Vej, en større Tingstrid nemlig, kommer Oplysninger, som viser, at Ageren i 1511 laa under Fæfod for Hungstrups Kvæg; det Opdyrkede maa igen være groet i Græs, og Bygningerne som overflødige forlængst faldne.

Af vidnefast Historie ejer *Indrup* meget lidt, egentlig kun en Skelstrid med Naboen i Syd Skalmstrup. Striden maa skrive sig fra 15de Aarhundredes Slutning, thi i Klosterarkivet i Mariager fandtes i sin Tid et: „Bispen af Viborg og Bispen af Aarhus og andre gode Mænds Brev, derudinden magtesløs dømmes et Sandemænds Toug, gjort imellem Indrup og Skalmstrup Marke i Haldherred“ af Aaret 1494.¹⁾ At Brevet fandtes i Klosterarkivet har naturligvis sin gode Grund i, at man i Mariager var interesseret i Skellet. Nu kender vi fuldt vel Klosterets Interesser paa disse Kanter. Sønden Skellet og i Rækkefølge regnet fra Fjorden laa: 1) Kolsholm, 2) Enemærket, 3) Nørskalmstrup Skov, 4) Lille Præstskel, alle stødende til Skellet med deres nordre Enden. Af disse Ejendomme laa de to første til Klosterets Gaarde i Sønderskalmstrup, medens Nørskalmstrup i Aaret 1486 var bleven pantsat til Aarhusbispen Ejler Madsen Bølle for ialt 100 Mark lybsk.²⁾ Gaarden var næppe genløst i 1494 — det er vel derfor, at Aarhus Bisp i egen Person er tilstede; men heller ikke i Aaret 1512 havde Klosteret Spor med Nørskalmstrup at skaffe, hvilket tydeligst muligt fremgaar af, at man i dette Aar fandt det formaalstjen-

¹⁾ Ældste Arkivregistraturer V. 1ste Halvb. Side 678, F 13. Magt til at omstøde et af Sandemænd svoret Toug over Markskel havde iflg. Jydske Lov kun Adelsmænd og en Bisp i Forening. At to Biskopper optræder her, maa vist skyldes den straks nedenfor omtalte Pantsættelse, i hvilken den ene var Interesseret. ²⁾ Tyge A. Becher: Prospekter af danske Herregaarde, 6te Bind, Støvringgaard.

ligt at faa Skellet paavist mellem Klosterets og Nørskalmstrups Skove.¹⁾ Klosterets Interesser i det omstødte Sandemands Toug kan saaledes kun have ligget i Kolsholms og Enemærkets Sammengrænsning med Skellet, som siges at ligge „mellem Indrup og Skalmstrup Marker“. Virkelig faar vi her dokumenteret, at Indrup indtog ikke alene alle Horstibakkerne, Døsing m. m., men ogsaa rakte sig i fortløbende Ejendom indtil Skalmstrup Bugt, en Kendsgerning af Værdi for Klarlæggelsen af Torpets senere Skæbne.

Men et andet vigtigt Spørgsmaal lader sig nu klare. Efter i 1548 at have kundgjort Toug og Ed over Skellet mellem Skalmstrup og Tvede Marker, stod Sandemændene frem og svor al forskrevne Ejendom: „paa den sønder Side til Skalmstrup og paa den nør Side (af Skellet) til Tvede (ovre i Vest) og Hungstrup (ovre i Øst), hver Mands Paatale uforkrenket“.²⁾ Denne deres Kundgørelse viser jo, at Indrup er nedlagt, opslugt af Hungstrup, og at Nedlæggelsen senest kan være sket i Gamle Lars Muncks Dage.

Paa hvilken Maade, ved Hjælp af hvem, og paa hvilket nærmere Tidspunkt er Indrup da ophørt at eksistere? Kilderne melder her Pas; ved en nøgtern Betragtning skal jeg, saa godt som det er gørligt, søge at løfte en Flig af Sløret over denne tragiske Begivenhed.

Sagnet fortæller, at Gaarden er sunken i Indrup Mose uden dog nærmere at gøre Rede for slig mærkelig Hedenfart. Imidlertid er Sagnet jo ikke enestaaende, tvertimod ejer vor danske Sagnhistorie en hel Gruppe af Sagn om sunkne Gaarde spredt over alle Jyllands Egne. Typisk er dette fra Mørke Sogn kendte, som knytter sig til Koldsig i Ommestrup Bymark. Her dybt nede under Vandspejlet skal endnu i vore Dage staa en stor gammel Gaard, som sank grundet paa Ejerens rent ud forbløffende Ondskab.

¹⁾ Ældste Arkivrgstr. V, 1ste Halvb., S. 678, F. 19. ²⁾ Denne Afhandlings Side 33.

Han havde i den Hensigt at haane sin Præst hentet en mægtig stor So ind fra Stien, havde klædt den i Fruens Natdragt og lagt den i Fruens Alkove; han havde dernæst ladet Præsten kalde og bedt ham om at tage Fruen til Alters. Præsten indfinder sig skyldigst paa Gaarden, nærmer sig Sengen og slaar Omhænget fra; han begynder saa at „læse“. Inden selve den hellige Handling skrider ind, giver Soen et Grynt, Præsten bliver opmærksom og standser. I sin Gru over denne plumpe Gudsbespottelse flygter han ud af Gaarden op paa Koldsighoved og ser herfra Gaarden synke i Sumpen.

Dette er Sagnet om Gaarden i Koldsig og om en god Part andre jyske Gaarde; det er endvidere Sagnet om Indrup, som det i sin Velmagt har lydt i Tvede Sogn, hvor nu kun en døende Røst ved at berette, at Gaarden er sunken i Mosen.

Ad let følgelige og fuldt klarlagte Veje har man paavist den hele Sagnklasses Nedstamning fra Middelalderens barnetro Katolicismes Dage; endvidere har man søgt at paavise disse sunkne Gaardes tidligere Optræden under Kirkegodset. Sagnets Opstaaen har man derefter — med hvor megen Ret her uomtalt —, ment at turde tilskrive Præsteskabets Vrede over Kirkegodsets Mistelse, og følgelig maa alle Gaarde med dette Sagn heftende paa sig kunne udpeges som forhenværende gejstligt Gods! Som man vil se, rummer den hele Udvikling en god Del Hypothese, alligevel vilde ikke være af Vejen at faa undersøgt Indrups Forhold til Kirkegodset; men hvorledes kan en Undersøgelse af saa intim Natur være mulig, fuldstændig blottet for historisk Dokument, som Indrup er?

Sagen lader sig dog nok praktisere gennem en Prøvelse af Præsteskabets Jordegods i Tvede Sogn, og det er da muligt at paavise, at der endnu i 1846 laa Ejendomme til Tvede Kald, som kun kan hidrøre fra Kirkegodset. Den ene af disse „Kirketofte“ tilhører saa vidt vides Gjessinggaard, den anden „Kirke-

skoven“ solgtes fra Kaldet i 1846 og erhvervedes af Landvæsenskommissær Joh. Folsach til Gjessinggaard, antagelig for 500 Rbd. Sølv. I Købet fulgte den tilgrænsende Horsti Mose.¹⁾ Dermed har vi Kirkeskoven nøjest mulig stedlagt; den laa som de ældre Tvedinger endnu erindrør det, og som det fremgaar af det gamle paa Gjessinggaard bevarede Kort øst for Hungstrup Skov nedover Hælden mod Randers Fjord. Imidlertid bevæger vi os her paa gammel Indrup Jord, og vi faar dette bemærkelsesværdige frem, at Kirkeskoven, Tvede Kirkes Skov, udgør en østlig Del af Indrups tidligere Areal. Hvorlænge Sognekirken har ejet Jorden, ved jeg ikke; ved Hjælp af nogle Sagsakter er det lykkedes at føre Forholdet tilbage til kun Aar 1650.²⁾ Kirkeskovens daværende Udseende var dette, at den ikke ejede et Træ, at Jorden var udlejet til Bønderne i Tvede m. fl. enten for Kirkens Regning eller Kaldets. En Gang har Kirkeskoven dog været Storskov, den Gang den kom i Kirkens Eje og fik Navnet; vi føres derved langt tilbage i Tiden, Skoven maa have tilhørt Kirkegodset i den katolske Tid.

Indrup, en Del deraf — lidt eller meget — har altsaa tilhørt Tvede Kirke i ældre Tid; der maa enten være sket en Udstykning, ellers er Torpet i sam-

¹⁾ Kirkeskoven, Matr.-Nr. 2 b Tvede, omtrent 23 Td. Land af Hartk. 5 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. bestod i Salgsøjeblikket af Hede, Kjær, Ager og nogen Torvejord, og var bortforpagtet for 20 Rd. aarlig. Under 23. April 1842 erholdt Sognepræsten Tilladelse til at afhænde Lodden, men gjorde først Alvor af Sagen 1845. Efter forudgaaende Bekendtgørelse i Randers Avis samme Foraar (se Bindet i Randers Museum) afholdtes Auktion. Det højeste Bud, 200 Rbd. og 1 Td. Byg aarlig eller 400 Rbd. uden Bygafgift modtoges ikke. Man var nu kommen i Tanke om, at den tilgrænsende Horstimose rettelig burde følge med i Købet, og man resolverede i Rentekammeret saaledes, at den under 8. Februar sidstleden approberede Deling af Præstegaardens Hartkorn burde forandres saaledes, at Udlodden nu fik 5 Sk. 3 Fdk. 2 $\frac{1}{4}$ Alb. og krævede ny Auktion med denne Ændring. Den 6. December 1845 forelaa et Efterbud paa 450 Rbd.; men Rentekammeret forlangte 500 Rbd., foruden Salgs- og Auktionssomkostninger, i hvilken Pris Kancellieet erklærede sig enig. 20. Febr. 1846 anbefalede Rentekammeret at give Skøde, mod at Summen indbetaltes til Stiftsøvrighegen i anstundende 11. Juni Termin, dog paa Betingelse af, at Hoveriet til Gjessinggaard, forsaavidt af Parcellen sammenlagdes med denne, ikke forhøjedes. Køberen var som nævnt Landvæsenskommissær Folsach. (Liber daticus for Tvede-Linde, begyndt 1840 af Vallentiner Pag. 14-16 49-50 52-53 og 56 f i Tvede Præstegaard).

²⁾ Chr. Sorensens Tiendesag mod Ejeren af Gjessinggd. Ao 1690.

let Eje gaaet ad Kirken til. Det vil jo nu erindres, at Præsteskabets uhyre Jordegods oprindelig skyldes almindelig from Velgørenhed, præstelig Bistand af en eller anden Art som Sygetrøst, Korsbyrd, Salg af Gravsted under Kirkens Hvælving og Sjælemesser, senere Pante- og Købegods. Spørgsmaalet bliver da, om Kirken under een af disse eller andre Former vides at have modtaget Jordegods? Svaret maa blive: Ja. I det 15de Aarhundredes første Halvdel, 1444 eller saa stiftede et adeligt Ægtepar i Eggen til Lise for dem selv en Sjælemesse i Tvede Kirke at frem-siges Lørdag efter Lørdag til evig Tid. Kirken til-lagdes ved denne Lejlighed visse Jorder, som efter Landgilden at dømme har været betydelige. Nu vi-des ingenlunde hvor Jorderne laa, — det eneste Doku-ment, som omtaler Sagen, fortæller noget andet; men da Messetifterne gav af deres Arvegods, da Mand som Hustru var indensogns Folk, og deres Forældre øjensynligt boede her længe, da ligger det meget nær at søge ogsaa Messegodset indenfor Sog-nets Grænser.

At Talen er om en større Gaard er betydelig nok. Det nævnte Pergament opgiver Landgilden til 9 Ør-ter Korn, 3 Skilling Grot og 3 Halvæsker Smør, en Aarsydelse, som langt overstiger Sognets øvrige Gaarde enkeltvis taget, Adelsgaardene alene und-tagne¹⁾. Imidlertid behøver Landgilden ikke at rente af samme ene Gaard, ja, det er endog sansynligt, at Messetifterne gav af enhver sit, at Afgiften altsaa har været fælles for een eller flere Ejendomme i Tvede Sogn. Som Kirkegods her kendes kun Toften og dette Stykke Indrup Jord, som solgtes i 1846 og bestod af Hede, Kær, Ager og nogen Tørvejord, alt af „saare simpel Beskaffenhed“²⁾. Det kunde saale-des umuligt svare til Messejordens stipulerede store

¹⁾ Tvedegaard, 22 Td. 4 Sk., Bjerregaard 20-1-0-0. Af Sognets større Bøndergaarde havde Gade Mølle 8 Td., Skovgaard i Skalmstrup 9-6-2-2, Præstegaarden 11-0-2-0, 3 Gaarde i Byen 10 Td. og lidt over; alt Landgildehartk. (Matriklen i Viborg). ²⁾ Pastor Jacob Vallentin i Sognets Liber daticus Side 14.

Landgilde. Tvede Kirke har da ejet mere og ukendt Gods, der efter den store Kornørte at dømme har været dyrket Jord, Sædeland. Men ligger det nu ikke nært at antage, at dette Sædeland var Indrups Agre, saa meget mere som andre Dele af Torpets Jorder paaviseligt var i Kirkens Eje, og saa meget mere som ingen anden af Sognets Gaarde rentede saa højt, Adelsgaardene alene undtagne? Jo, absolut, andet kan ikke vel tænkes muligt.

Med Indrup under Sognekirkerne maatte Torpets Jorder udlejes til Lysthavende, der saa svarede Landgilde for Brugen. Tvede Bymænd ejede allerede i ældre Tid et Overskud af Arbejdskraft og Vilje, hvilket ytrede sig i Dyrkningen af fremmede Jorder, som i Aaret 1693 sagdes at ligge i Hungstrup Mark. Forholdet maa altsaa skrive sig fra denne Gaards Velmagtsdage, d. v. s. før 1621. Hermed stemmer det, at ingen af Tvede Sogns Oldinge i Aarene om 1690 evnede at afgøre, om disse Jorder var tiendefri eller tiendepligtige, om de altsaa hørte under Hungstrup fri Hovedgaardstaxt eller var Bondejord. Dermed er det givet, at ingen den Gang erindrede, hvor længe denne Driftsform havde været i Brug. Lignende Forhold vides at vedkomme Skalmstrup Bymænd, som dyrkede og drev et Stykke gejstligt Jord, Mariager Klosters Priorlykke, paaviseligt i Aaret 1511 og vistnok længe forud. Der findes altsaa intet til Hinder for at ogsaa Tvede Mænd kan have dyrket og drevet i Hungstrup Mark ved samme fjerne Tid; ja, det er vel endog sansynligt, at de flittige Bønder hurtigst muligt har taget Skikken op efter Skalmstrup Bymænd, for saa vidt de ikke selv her har været vejledende. Jorden var jo forhaanden i Tvede Kirkes Ejendom. Mærkeligt er det nu at finde Bønderne dyrke og drive i samlet Flok i „Laanen“, d. v. s. Jorden norden Indrup Mose, vesten Indrup Dam efter Vejforbindelsen Kærvejen—Møllehulen. Deres Agre løber her jævnsides i et større Felt, som endnu findes indtegnet i det føromtalte gamle, paa Gjesing-

gaard bevarede Kort. Og intet Under, dermed har vi netop Bønderne samlede paa dette Jordstykke, i hvilket Gaarden Indrup efter alle Solemærker maa have ligget. Tvede Bønder drev Indrup Jord, som Skalmstrup Bymænd brugte Priorlykke; begge Jorder var gejstligt Gods.

Det samlede Indrup var saaledes i Tvede Kirkes Eje, Messejord, skænket af Otto Bøjstrup af Ingsgaard og Hustru, men dermed er vi ingenlunde naaet Sagen til Bunds. Om samme Messe vides nemlig, at den forvaltedes grumme daarligt fra Præsteskabets Side, saa daarligt endogsaa, at Messestifternes Arvinger i første Led kærede derover paa Herredets Ting. Det lykkedes dem at fremtvinge et Tingsvidne paa, at den af deres Forældre stiftede Messe ikke holdtes, at samme Messe havde været nedlagt og ikke været „sagt“ i 40 Aar, — „mer oc icky myne“. Hvad Arvingernes Hensigter egentlig gjaldt, er det umuligt at vide, da de aldeles intet nævner derom. Et af to kan dog kun have foresværet dem — Messens Fremtvingelse ved Hjælp af Rettens Middel eller Messejordens Overgivelse til Slægten. I begge Tilfælde havde de i Tingsvidnet et Dokument i Haanden af fældende Værdi.

Det var i Aaret 1484 at den bøjstrupske Slægt klagede over Messens Misligholdelse, over altsaa, at Præsteskabet nød Kornet, spiste Smørret og puttede Pengene i sin Lomme uden derfor at udføre det mod Ydelsen stipulerede Arbejde for Otto Bøjstrup og Frues Sjæle. Indrup var derefter endnu i Sognekirkens Eje. Sandemændene oplyser til Gengæld, at Indrup i 1548 var indkapslet i Hungstrup. Torpets Nedlæggelse som selvstændig Ejendom maa følgelig ligge mellem disse Aar 1484—1548. Det er muligt, at de bøjstrupske Efterkommere virkelig tænkte sig en Tilbagegivelse af Messesgodset i 1484, men det er næppe sket. Derimod er det nok lykkedes dem at faa Messen igang paany, og den er vel saa bleven læst Lørdag efter Lørdag til Tiden ved Reformationen, da al Messelæsning ophørte.

Reformationen, denne store Kirkeforfatningsændring, vil onde Tunger jo hævde, blev købt for Kirkens uhyre Jordegods, og det er vel uden for Tvivl, at disse Rigdomme ikke var det svageste Hjul i Maskineriet, der satte Reformationsrøret i stadig stigende Fart. Store Dele af dette Jordegods var vel nok skænkede af de skiftende Konger og deres Familier; men langt den største Part var flydt gennem Adels Trængsel til milde Gaver. Naar nu det nye Præsteskabs rette og rene Tro sikredes saa temmeligt, ved ikke mere at besværes af noget saa jordisk som Besiddelsen af Gaarde og Huse, ja, da maatte det staa selv den mest faarede Adelsmand klart, at ikke Kongen, men ham selv, de fromme Giveres yderste Forgrening, ejede det egentlige retmæssige Krav paa Slægtens forud stedfundne Gaver. Kristian den Tredje blandede da — vistnok i Forening med Luther og Melanckton — en dulmende Salve og trykkede den lint og blødt i det smertende Adelsaar. Efterkommerne gaves højest naadigst Lov til at generhverve sig Forfædrenes ældre Foundationer, blot de retsligt set kunde bevisliggøre deres Krav; — men de maatte da til Gengæld ikke se skævt til, at Kongen tog Resten.

Hvor meget og hvor lidt af Kirkegodset, Samtidens Adel naaede at redde for Slægten, vides ikke megen Besked med. Talen er jo om retslige Krav, og Begivenhederne formede sig paa Herredernes Ting og i en Tid, hvis skriftlige Efterladenskaber forlængst er borte, vistnok blev det en Skuffelse. At Tilladelsen dog lod sig udnytte og virkelig gav Resultat, ses f. Eks. deri, at Vindebylund i Gjerlev Sogn paa denne Maade generhvervedes fra Randers Helligaands-hus i Aaret 1542. Ogsaa Indrup forelaa der nu Mulighed for at faa bragt ud af Sognekirkens Eje, der krævedes kun en resolut Mand og et skriftligt Bevis. Der kan vist ingen Tvivl være, at Manden var Gamle Lars Munck til Hungstrup, der deltog i Reformationsrøret, bl. a. nævnes han i Recessen. Tillige var

han en Mand med et aabent Blik for egen Fordel og jævnlgt færdedes paa Tingenes trange Sti. Ved dette kritiske Gennemsyn, som Adelen forstaaeligt nok ved denne Tid underkastede Brevskrinene i deres Lønkamre, maatte det staa Munck fuldstændig klart, at Muligheden for et Kup var tilstede. Lars Nielsen Munck var nemlig Dattersøn af hine Messestiftere, der lagde Indrup under Kirken. Det kunde umuligt undgaa hans Opmærksomhed, at naar hans Fader, hans Morbroder og Moders Halvbroder Oluf Friis til Gjesinggaard i Aaret 1484 tog Tingsvidne paa den Messe, som var gaaet istaa, ja, da havde han netop Dokumentet ihænde, som retslig set var istand til at sikre ham Bedsteforældrenes Messejord.

Pergamentet er til endnu i Original i Rigets Arkiv, Gamle Lars Munck har kendt og udnyttet det, Resultatet maatte blive som vi fandt det: Indrup eller Størsteparten af dette Torp under Hovedgaarden Hungstrup i Aaret 1548.

Hvor stor en Gaard, Indrup egentlig var, kan kun skønsmæssigt afgøres. Hele Messegodset svarede til 9 Ørter Korns Landgilde samt en Gæsteriafgift. Da Sognekirken har ejet anden Ejendom, Kirketoften nemlig, kan denne være indblandet Gaven, og kan vel regnes at svare til Pengene og Smørret. I heldigste Tilfælde kan Indrup saaledes ikke have overstegtet 12 Tdr. Landgildehartkorn, regnet efter 3 Ørter Korn af hver Slags, eller svarende til en *lille*, middelalderlig Hovedgaard, rimeligvis har den vel været som en større Bondegaard. — Men ville vi nu tænke os en saadan Gaard anbragt i de Arealer, som Bisperne og de gode Mænd i Aaret 1494 navngiver ved Indrup Mark, og Sandemændene i 1548 kalder for Indrup Ager, ja, da ville vi se Pladsforholdene komme meget tilkort, selv med Gaardens Jorder ragende et godt Stykke ud i Fjorden. Imidlertid siger Tingets Folk os nok til at klarlægge Indrupjordernes Længdeakse; thi de viser os jo, at Indrup Ager i Nord begrænsedes af Indrup Skov; lidt nordligere finder vi Indrup

Mose, endnu lidt nordligere Indrup Dam. Der kan vist derefter ingen Tvivl være, at Torpet Indrup udgjorde Højlandets østlige Pynt fra Skalmstrup Skel i Syd til Tvede Aa, maaske bredende sig saa langt vestpaa som til Vejforbindelsen Tvede Kærvej—Møllehulen.

Gaardens Plads i Jordsmonnet er ikke eftersøgt, af den nærliggende Aarsag, at ingen eller kun meget faa, har anet dens Tilværelse. Det skulde ikke undre, om der fandtes Spor af den i Plovfuren ude norden Indrup Mose, nær Indrup Dam.

Baastrup og Indrups Nedlæggelse som selvstændige Ejendomme maa altsaa for den førstes Vedkommende falde nær Aar 1410; den sidste levede til Reformationstiden. Med disse svinder Torpene i Tvede Fang til Halvdelen; rigtig nok var ved denne Tid opstaaet et nyt ude ved Fjordranden i Sydøst, Nørskalmstrup, men dette vil som ikke oprindeligt blive omtalt senere.

Man kan slutte sig til, at *Hungstrup* er ældst af de fire Torpe deri, at det som saadant lagde sig nærmest sin Moderby. Paa større Ælde tyder ogsaa dette, at Grundlæggeren vælger sig en Plads, som fra selve Naturens Haand ypperligt egnede sig til Forsvar. Torpet anlagdes altsaa endnu i den lovløse Tid. Mandsnavnet Hungir er sjældent, Dr. Oluf Nielsen har ikke kendt det; overført paa Torpet findes det i nogenlunde uomdannet Skikkelse i sen Tid, 1560 nemlig i et kongeligt Mageskiftebrev, der af Brødrene Jesper Munck til *Hungistrup* og Kristoffer Munck til Kragelund (Vindblæs Sogn), er paategnet som Vidner.¹⁾

Omtrent midtvej den lige Linje fra Møllehulen til Tvede By ret ud for Asdal Kilde, viger Aadalens bratte Skrænter tilside og laver Plads for en klar Dam, *Hungstrup Dam*. Dammen ligger nederst i en Dal, der skærer ind mod Nordøst og derved kommer til at afsnøre et mindre Næs, hvis frie Ende peger mod Sydvest. Omgivet af den dybe Aadal, Hungstrup

¹⁾ L. Laursen: Kronens Skjøder, S. 69.

Dam og Sidedalen, har al Adgang til Stedet maattet foregaa østfra, hvor Næssets Hals maaler ca. 30 Favne og saaledes ikke har været vanskelig at væрге. Fra Dammen stiger Jordsmonnet jævnt og danner øverst oppe en svagt hældende Flade, som nu er oversaaet med Munkesten, Tagtegl og en forvitret Murstensmasse iblandet Mængder af Murgrus. Paa Næssets Hals findes en større Fordybning, som Folk i Tvede har kaldet „Slotsgravene“, dog desuagtet er det en almindelig Mergelgrav og stammer, som Stedets Ejer, Hofjægermester C. v. Folsach oplyser fra Tiden ca. 1840. Modsat Dammen paa Skrænten efter Tvede til vokser fem meget gamle Abilder, der siges at hidrøre fra Hungstrups Have.

Stedet er under Kultur, og Plov og Harve udslettede forlængst Muligheden for en blot tilnærmelses rigtig Anbringelse af Længer; efter Tagteglernes Forekomst at dømme kan man slutte, at Hovedbygningen har ligget Nord i Borggaarden ud imod den dybe Dal, i hvilken den gamle Røddeaa sindig lister ved.

Hvorledes Hungstrup har set ud, ved ingen; intet skriftligt, ingen Afbildning og ingen mundtlig Overlevering naaede vor Tid. Mulden gemmer paa, hvad den ved; der har ikke været gravet. Et Krydsnit over Borggaardens nordre Side vilde give nogen Besked om Bygningen, som forsvandt for over 300 Aar siden. Det var i denne Gaard, Bisp Nielses Lensmand hentede sin Frue, Birgitte Ottesdatter; det var herfra Gamle Lars Munck trættedes snart med Mændene i Skalmstrup og Frænderne paa Gjesinggaard, snart med Bønderne i Tvede. Brødrene Niels, Jesper og Kristoffer Munck drog herfra ud at kæmpe for Fædrelandet; besøgte de mon ikke Forældrenes Grave ovre i Kirken inden de drog af Lande paa deres sidste Rejse? Eske Brock har jaget i Kær, Enge og Moser og hentet sig mangt et lysteligt Kryds hjem til sin berømte Dagbog. Til andre Tider husede Hungstrup berømte Mænd som

Holger Rosenkrantz til Rosenholm og Mogens Gøye. Bygningen har ikke været uanseelig; efter en Kalendarnote bar Hovedlængen Taarn. Men borte blev det alt sammen: „Gjessinggaard hin røde, lagde Hungstrup øde“, temmelig grundigt endda.

Sparsomme og tildels urigtige er de historiske Efterretninger om den gamle Gaard; den var alle-tider paa private Hænder, dens Dokumenter fandtes i private Arkiver og forsvandt; endog den korte Ejer-række er upaalidelig, og Rygtet aflivede Hungstrup en halv Snes Aar, inden dette vitterligt skete. Sagnet taler om blodigt Fjendskab mellem Gjessinggaards og Hungstrups nære Slægt, og det lyver ikke; men det var ikke Kristen Munck, der kølede sit Had paa de forladte Længer, da Hungstrups sidste Vinranke visnede. Jeg skal prøve at opridse den gamle Gaards Skæbne, uden dog at love store Ting oplyste. Hungstrups Historie er bar som den Banke, der for-dum bar den.

Heller ikke denne Gaard var oprindelig nogen stor Gaard, næppe heller nogen god Gaard. Al Jord bag Vejen, som fører fra Møllehulen til Tvede Kær-vej synes højst fornøden til en Anbringelse af Torpet Indrup; men da samme Vej længere sønder paa (mellem Tvede Kærvej—Sletbjerg) vitterlig var Hungstrups østre Skel paa disse Kanter, forekommer det højst rimeligt, at Vejen i hele sin Længde sluttede af for Hungstrups Enemærker i Øst. Inden Udvidelserne tog Fart, kan Gaardens Areal ikke vel anslaaes højere end til 120 Tdr. Land foruden Kær og Enge, af hvilke sidste Hungstrup i Lighed med Skalmstrup laa i Fællig med Tvede om Engene ved Røddeaa. Dette vil imidlertid sige, at Hungstrup i middelalderlig Skikkelse allerhøjest ejede Areal, som to mellemstore Gaarde i Sognebyen. Dens Jorder var gennemdraget af Sige og Skovlande („Mølleris“). Af Herlighed har den kun ejet lidet, dog var den et Enemærke og har saaledes ejet sin egen Jagt, vistnok ogsaa Rettighed til Fiskeriet i Røddeaa. Ejerne

tilhørte Adelen og bør søges blandt Byens ældste Slægter.

Det er ikke ganske klart, hvorfra disse Adelsslægter stammer, som ligger paa Sognets større Gaarde ved den historiske Tids Indtræden. Aar 1456 skøder en vis Niels Andersen „udi Thued“ sin Gaard i Kærby til Mariager Kloster; han var død den Gang og gav Gaarden ved Testamente, af hvilken Grund det forsigtige Kloster to Aar senere lader Arvingerne — en Broder stadfæste Gaven.¹⁾ Det er herigennem muligt at faa Niels Andersens Slægt klaret; thi Broderen var den Jens Andersen Kande, der i 1450²⁾ og 1458³⁾ skrives som Prior i Ring Kloster. Trods Navnet Kande førte Brødrene en Sølvbjælke i blaat Felt og tilhørte den gamle Slægt Sommer af Gennerup (Fussingø). Begge forseglede Hyldingen af 1423⁴⁾ og i de endnu bevarede Seglaftryk staar: Jesse Kanne og Niels Sommer. I et Skøde af 1450 kaldes den første Jens Kanne, men han forseglers med Slægten Sommers Vaaben og Omskriften Jens Sommer.⁵⁾ Tvivl om Brødrenes Herkomst er udelukket. Om Niels Andersen ejede Gods i Tvede er en Sag for sig; alt taler for, at han bøede i Klosterets Gaard der i Byen efter forud at have givet dette Løfte paa Gaarden i Kærby.

Faa Aar efter Niels Sommers Død træffes Medlemmer af en anden gammel Adelsslægt paa Stedet, Slægten Pors, af hvilken Trap angiver et Medlem som Ejer af Tvedegaard i Aaret 1468; dette beror paa en nærliggende Fejltagelse. Johan Pors boede ikke paa Tvedegaard, men paa en Gaard i Tvede. Han og Hustru Fru Ingeborg skødede i 1466 deres Gaard i Spentrup til Mariager Kloster⁶⁾; to Aar forinden havde man alt i Klosteret modtaget Fru Ingeborgs, Johan Porzis Skøde paa endnu en Gaard i Spentrup.⁶⁾ Som et Vederlag mod disse Overdragelser

¹⁾ Ældste Arkivregistrtr. V, 1. Halvbind, S. 684, G. 17. ²⁾ Top. Saml. p. Pergament Vrads H. 63. ³⁾ Danske Mag. 1 R. VI, 84, 86. ⁴⁾ Hyldinger 7, Rigsarkivet. ⁵⁾ Saml. til jydsk Hist. og Top. II, 4 R., 245. ⁶⁾ Ældste Arkivrgstr. V, 1. Halvb., 677.

giver Klosteret dem Husly i Tvede, efter at de forud i Aaret 1466 har givet det en: „Fru Ingeborg och hindis hoszbondis bekiendelsze paa en gaard i Thued och 1 boll i Skalmstrup att haffue off closterit (frit) deris liffstiid“.¹⁾ Parret flytter virkelig til Tvede, hvor det kan konstateres i 1468 („Pors af Tvede 1468“); men dette var saa langt fra Tvedegaard, den stod i 1584 for 8 Td. Landgilde Hartk. og var altsaa en ganske almindelig Bondegaard (nuv. Matr.-Nr. 8, Gaardejer Niels Rasmussen). Den synes oftere anvendt som Asyl for de af Adelen, som skødede Klosterets Gods, og er vel den samme, Niels Andersen Sommer boede paa en halv Snes Aar forinden. Der er nemlig en vis Overensstemmelse mellem hans og Pors'ernes Handeler, — vel rettere Gaver; de dukker dernæst op i Tvede, og som vi saa det for de sidstes Vedkommende i Klosterets Gaard.²⁾

Nu er det sikkert nok, at Johan Pors ikke hørte til Egnens indfødte Adel. Hans Hjem var Hovedgaarden Vrandrup i Anst Herred, og her opholdt han sig endnu i Aaret 1454. Det er muligt, at han, der tilhørte den yngre Hvideslæggt, kan have ejet Arve-gods i Midtjylland; men hans Forekomst paa Randerseggen skyldes dog vist Ægteskabet med Fru Ingeborg. Det er hende, der skøder og afhænder. I 1464 en Gaard i Spentrup, i 1466 endnu en Gaard sammesteds. Samme Aar udsteder Parret „Fru Ingeborg og hendes Husbondes Bekendelse“. Aar 1469 aabnes hendes Testamente, hun havde betænkt Klosteret med en Gaard i Dalbyneder, vel nok for at opnaa et Lejersted nede i Klosterkirken. Det er Fru Ingeborg, som er Ægteskabets Hovedfigur, Johan Pors er tydelig nok kun hendes „hoszbonde“.

Parrets mindre heldige Pengeforhold skimtes, de

¹⁾ Ældste Arkivrgstr. V, 1. Halvb.. S. 676, Nr. 77. ²⁾ Jeg overser ikke de to Dokumenter i Klosterets Brevfortegnelse, af hvilke det ene er et Tingsvidne af 1526 paa, „at den Toft, som er indgrædet til Mariager Klosters Gaard udi Thued, haver ligget dertil i langsommelig Tid“, medens det andet er et Synsbrev, „at den Toft til Thuedtsgaardt nu er indgærget 1526“. „Gaarden i Tvede“ er for Nemheds Skyld blevet til „Tvedegaard“. *Hovedgaarden Tvedegaard* har aldrig været i Klosterets Eje, 1526 tilhørte den desuden Otte Filipsen (Bøjstrup).

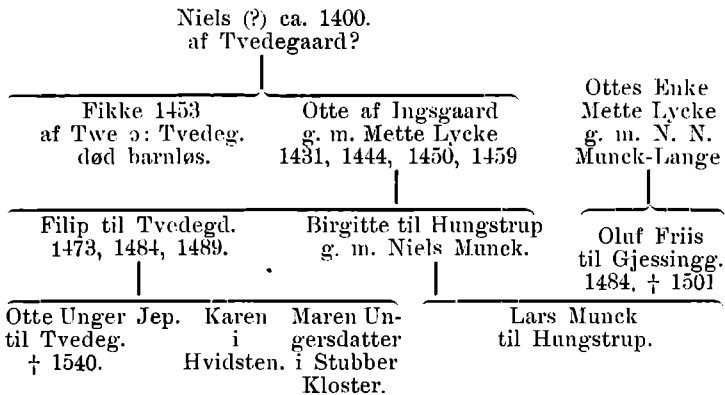
kunde vel skøde og afhænde som andre af Adelen; men Bondegaarden i Tvede pyntedes kun maadeligt af de berømte Hviders smukke Vaabenskjold, den syvoddede Sølvstjerne paa blaa Bund, og Enden var ikke endda. Efter Fru Ingeborgs Død flyttede Johan Pors, maaske ved Hjælp af et nyt Ægteskab, til Helstrup i Middelsom Herred, hvor han opholdt sig 1473. Hvad han her ejede, maatte han i 1482 pantsætte til Aarhus Bisp. Han levede endnu i Aaret 1488, hvor, ved jeg ikke. Hvem var mon Fru Ingeborg, hendes Bøndergods ligger nær Tvede Sogn. Var hun en Datter fra Gjesinggaard eller mon en Søster til Otte i Ingsgaard?

Viser Niels Sommer og Johan Pors sig i Sognet som vejerslagne Fugle paa Gennemtræk, træder Bøjstrupperne os imøde som fastgroede til Stedet. Hvor-naar denne Slægt indfandt sig og hvorfra den kom, er lige saa skjult som Gaarden, efter hvilken den en Tid tog sit Navn. Slægten er i fuld Blomstring i Tvede Sogn i samme Øjeblik, Historien gryer, følgelig havde den været der længe. Dens ældst „kendte“ Mand skal have heddet Niels, maaske bar han et andet Navn, han er helt ukendt. Slægten menes indvandret tysk; men deres smukke Vaabenskjold mellem Stjerneribberne i Kong Hans' Kapel paa St. Mortens Kirke er pæredansk og røber intet om slig en Afstamning, hvilket dens smukke, danske Navn vel egentlig ogsaa modsiger.

Der synes at foregaa en trinvis Højnelse i Slægtens sociale Plan, som først sluttes med dens sidste Mand. I Begyndelsen færdes den med Mænd som Knud Slet i Strands, Anders Petz til Holm og lignende Habetnichter, men gifter sig ind i Lyck'er, Ulfeldt'er, Munch'er og Benderup'er, sender endog en Broder op paa Kalø som Høvidsmand (Oluf Friis), allersenest udfører den Hverv for Kongen og tilsiges at følge denne af Riget; den røber Rundhaandethed i Retning af kirkelige Gaver og synes i jævn Velstand.¹⁾

¹⁾ Vaabnet i St. Mortens Kirke staar der vel som et Minde om Hjælpsomhed overfor denne Kirke. Tegningen er nøjagtig, men Farverne urigtige; de vises grønt og hvidt, men var blaat og Sølv.

Som Tiden gaar, knyttes Slægten meget nær til Tvede Sogn og erhvervede efterhaanden de fleste af Stedets Adelsgaarde, uden at det nu er muligt at klare de Begivenheder, der gjorde, at det netop blev saaledes. Oplysningerne om de ældre Led er mangelfulde og næppe alt er lige paalideligt. Da Slægten synes udgaet og bredt over Sognet fra Tvedegaard, kan følgende Tavle om dens Besiddelser vist betragtes som rigtig ogsaa for de ældre Slægtleds Vedkommende.

Slægten Bøjstrup af Tvede.

Dens Stamtavle og Besiddelser.

Tvedegaard-Bøjstrup'ernes Indgriben i Torpenes Historie synes ikke af paafaldende Betydning; virksommere blev den ingsgaardske Linje; den, som ejede Hungstrup, tillige utvivlsomt Indrup, og som efter Ægteskab med Slægten Munck samlede alt Sognets Adelsjord paa sine Hænder. Navnet Ingsgaard læser man i nyere Tid som Iegsgaard og har derefter tydet det som Isgaard paa Mols; det er dog højst tvivlsomt om denne Gaard tør tillægges Slægten som Besiddelse. Otte's Hjemsted har været i Tvede Sogn, og han har her stiftet sin og Hustrues Sjælemesse, den over hvilke Slægten senere førte Klage. Da dette

Dokument lysner lidt op i Otte Bøjstrups og hans Slægts Historie, navnlig med Hensyn til hans Hustru, Fru Mette Lycke, skal det her gengives:

Alle Mænd, dette Brøw ser eller høre læse, hielse wi Anders Jepsøn, Herridsfoged paa Hal Herrids Ting, Olaf Sommer af Gendrupegardh¹⁾, Væbner, Las Nielsøn i Gasum, Las Buge i Thruue, Las Michelsøn i Therpe, Jon Anderssøn i Asferi og Niels Davittsøn, Skriver kjærlig med Gud. Og kundgøre vi alle Mænd med dette vort aabne Brev, at Aar efter Guds Byrd MCDLXXXIII den Tisdag næst for Sankte Anna Dag²⁾ paa fornævnte Ting, da var skikket for os og for mange flere gode Mænd, som Tinget søgte den Dag, velbyrdig Svend Oluf Friis, Slotsfoged paa Kalø, han lovlig eskede og fik et fuldt stident Tingsvidne af otte skellige trofaste Dannemænd, som var: Las Buge i Thruue, Las Nielssøn i Gasum, Las Lindgarth i Ørild, Jon Anderssøn i Asferi, Las Olssøn og Clæmen og Matis Bosøn udi Øridhe og Nis Hwas i Koffstet, hweke forskrevne otte skellige Dannemænd vidnede og sagde for os paa deres gode Trow, Sjæl og evige Sande, at dennem fuld vitterligt er i Guds Sandhed, at forskrevne Oluf Friis h[ans Foræ]ldre de undte og gav af deres Arvegods saa megen Skyld og Rente til Thwede Kirke, som var IX Ørter Korn, III Sk. Grot og III Halvæsker Smør med saadan Skel og Vilkor, at der skal sejes en ugentlig Messe hwær Louerdag til ewige Tid for Oluf Friis hans Forældre deres Sjæle. Ligeledes vidnede og forskrevne otte skellige Dannemænd, at de havde hørt og si'et tidt og ofte det (at) Filipus af Thwede (og) Nis Munck haver været her til Ting og lastet og kæret, at den Messe her ej holdes, som deres Forældre lod stifte i Thwede Kirke; og har ogsaa Oluf Friis desligste lastet og kæret det samme tidt og ofte og nu,

¹⁾ Gendrupegardh, Gennerup, det gamle Fussingø, Slægten Sommers mangeaarige Eje. ²⁾ Tisdag var Nørhald Herreds ildgamle Tingdag. Tisdag næst for St. Anna (s; Anna Marie Moder) 1484 var den 7de December, idet 9. December s. A. var en Torsdag.

der samfeld Ting (holdes). Ligeledes vidnede fornævnte otte skellige Dannemænd, at det dem fuld vitterligt er i Guds Sande, at den Messe har været nedlagt og ej har været sagt i XL Aar, mer och ikke myne. At de saa vidnede og tilstod for os, det hørte vi og saa, og have vi til ydermere Vidnesbyrd ladet hænge vore Indsegl nedenfor dette Brev.

Datum anno domini et loco qvibus scriptum supra¹⁾).

5 vedhængende Segl og to Seglremme (tomme).

Tirsdag den 7de December 1484 ser vi her Slotsfogeden paa Kalø, den velbyrdige Svend Oluf Friis træde frem paa sit Hjemting, æsker og faar et fuldt stadent Tingsvidne paa den af hans Forældre stiftede Messe i Tvede Kirke. Endvidere paa, at Filip i Tvede og Niels Munck tidt og ofte havde været til Tinge, lastet og køret over, at samme deres Forældres Messe ikke holdtes, som og at Oluf Friis lastede og kærede paa det samme Sted tidt og ofte og nu, der samfeld Ting holdes. Vi hører endelig Tinget vidne, at det er dem fuldt vitterligt i Guds Sande, at Messen har været nedlagt og ikke været „sagt“ i 40 Aar, mer og ikke mindre, d. v. s. snarere flere end færre Aar.

Det er Filip Ottesen i Tvedegaard, Oluf Friis til Gjesinggaard og Niels Munck til Hungstrup, henholdsvis Sønnen, Stedsønnen og Svigersonnen, som her møder op. Messen, de kærer over, er Otto Bøjstrup og Hustrus. Et simpelt Regnestykke vil vise, at den har hvilet siden Aaret 1444 senest.

En ukritisk Anvendelse af dette Dokument leder til bagvendte Forhold. Da nemlig Otto Bøjstrup be-seglede med den yngre Anders Petz til Holm i Aaret 1455, med Broderen Fikke Bøjstrup i 1453 og med Knud Slet i Strands endog i Aaret 1450, maa Adelsmandens Fuldmyndigheds Alder falde i 1440rne. Der er saaledes intet mærkeligt i at finde ham gift nær

¹⁾ Rigsarkivets Topograf. Saml. Pergament. Nørhald Herred Nr. 41.

1444. Ulige mærkeligere er det derimod at se Ægteparret sidde i deres Stol oppe i Sognekirken Lørdag efter Lørdag mindst 15 Aar igennem og lade sig deres egen Sjælemesse forelæse fra Alteret. Dette er naturligvis ikke troligt. Imidlertid, Messen *var* ophørt 1444, Tinget vidner det i Guds Sande og der er aldeles ingen Grund til at tvivle paa slig ærlig Ed. Men lige saa sandt er det, at Otto Bøjstrup endnu i 1459 var med at udstede et Vidne af Brusk Herreds Ting¹⁾ og at hans Hustru, Fru Mette Lycke saa langt fra tænkte paa Død og Messe, at hun i sine Enkestandsdage ægtede en Adelsmand af Slægten Munch-Lauge — denne, der førte de tre Roser — og ved ham blev Moder til velbyrdig Svend Oluf Friis.

Den bøjstrupske Slægtshistorie synes her at filtrere sig sammem i en uløselig Knude, som dog lader sig løse. Otto maa have haft en Kone Nr. 1, inden han ægtede Mette Lycke. Denne første Hustru kan og maa være død inden Aaret 1444, følgelig gled Messen i Fart over hende, følgelig har Tingets Mænd vidnet ret i Guds Sande, som man kunde vente det af dem, og hverken Otto Bøjstrup eller Fru Mette sad oppe i Tvede Kirke og hørte deres egen Dødsmesse. — Men blev Fru Mette Lycke mon Moder til alle Børnene, Filip, Birgitte, Kirsten og Abel? Et Spørgsmaal jeg ikke vover at besvare.

Uventet, næsten forbløffende sikker, træder her en hidtil ukendt Kvinde frem i Tvede Sogns Historie, hvem var hun og hvorfra? Otte Bøjstrup stod ved sin Fremtræden i Historien kun lavt paa den sociale Rangstige. Vi har set ham i Følge med Knud Slet og den mere end halvt ruinerede Anders Petz til Holm.²⁾ Paafaldende er det at se ham overlade Børnene Hungstrup ved Arv. Vel er Slægten i økonomisk Opgang i Ottes senere Aar; men den ydre Anledning hertil er synlig, idet den ældre Linje er ifærd med at uddø ovre i Sognebyen med den barn-

¹⁾ Topgr. Saml. Perg. Brusk H Nr. 40. Gl. jyske Tingsvidner 99. ²⁾ Dette Tidsskrift II, 14.

løse Fikke Bøjstrup, og Otte med Børn bliver arveberettiget her. Sønnen Filip træder da ogsaa til og slaar sig ned i Tvedegaard. Dette forklarer imidlertid intet med Hensyn til Hungstrup.

Vi har set Otte skrive sig *af* Ingsgaard-Iegsgaard, ikke *til* denne Gaard; dette siger kun at Manden boede her (bispelig Lensmand for saa vidt Talen er om Isgaard paa Mols), ikke at den var hans Ejendom. Adelsmanden og hans Hustru har haft hjemme i Tvede Sogn, de maa have ejet en af Gaardene i Sognet, ellers havde de ikke udset sig deres Lejersted i Sognets Kirke og her stiftet deres Sjælemesse. Heller næppe havde Otte Bøjstrup stedet sin vistnok unge og mange Aar før ham selv afdøde Hustru til Hvile just i denne Kirke, om han ikke i Sognet ejede Gods at falde tilbage paa i ældre Alder. Hvad hed denne Ejendom? Hungstrup. Otte maa have giftet sig ind i en ældre, ukendt Hungstrup's Familie.

Alle Forhold lader sig vel ikke klare hermed; men Sagen synes virkelig at have forholdt sig saa; i hvert Fald er det højst mærkeligt at finde denne Linje af Slægten ifærd med at kassere sit Slægtsnavn og vælge sig et nyt, netop i Otte Bøjstrups Levetid. Slægtens nye Navn er: Unger; det høres ikke hos Otte selv eller hos Sønnen Filip; men har dog været baaret af denne sidste, har af ham været lyst i Kuld og Køn og givet til hans Børn. Disse burde jo have heddet Otte Filipsen og Maren Filipsdatter; de hedder det vel ogsaa („Otte Philposzen“), men kendes og underskriver sig som Otte Unger¹⁾ og Marine Ungersdatter. Ungersdatter kan og vil aldrig blive andet end Ungers Datter; deres Far, Filip Ottesen i „Tuegaard“ maa have baaret dette Navn.

Spørgsmaalet bliver da, hvorfor kaldte Otte Bøjstrup sin Førstefødte, forøvrigt eneste Søn, for Filip Unger? Hvorfor fulgte han ikke Samtidens almindeligt praktiserede Skik og kaldte Drengen efter Fars Far? Slægtens yngre Led bruger den jo. Følte han

¹⁾ V. A. Seeher: Kongens Rettertingsdomme 1595—1604. 215.

maaske nogen Forpligt over for Hustruens fædrene Slægt, en ikke ukendt Foreteelse i sligt Tilfælde, at den mindre velstillede unge Mand gifter sig Formue, Gaard og Hjem til. Var da mon ikke Drengens Moder en Unger, og hed denne hidtil oversete Kvindes Far mon ikke Filip Unger til Hungstrup?

Det er ikke muligt at naa denne Sag nærmere; vi standser foran det højst rimelige Spørgsmaal, om ikke den ukendte Unger'ske Slægt i fordums Tid var knyttet til det lille Hungstrup i Tvede Sogn; under alle Omstændigheder synes Gaarden gennem en Datter af denne Slægt at naa til Ingsgaard eller Iegsgaard-Bøjstrup'erne, hvis første Mand Otte Bøjstrup gav den i Arv til Datteren, efterat eller fordi Sønnen Filip arvede Fædrengaarden Tvedegaard. Men enten-eller, Birgitte Ottesdatter Bøjstrup er Hungstrups første historiske Ejer.

(Fortsættes).

Nogle Familieerindringer.

Ved *Elisabeth Rosenørn*.

2.

Lidt om min Faders første Barndom.

ET var en tung Tid, som efter min Farmoders Død nu oprandt for min Bedstefader, der foruden at sørge over Tabet af den trofaste og elskelige Hustru kæmpede med store pekuniære Vanskeligheder, foranledigede ved Køb og Salg af de tvende Ejendomme i Randers, som han naturligvis havde købt for dyrt, og senere, navnlig den paa Voldgaden, maatte afhænde med store Tab. Fædreneegaarden Katholm var allerede tidligere solgt, jeg tror i 1810, og Familien flyttet til Aarhus, hvor min Oldemoder døde i 1808. Foranlediget ved Pengekrisen var det kun Tab paa Tab, saaledes at min stakkels Bedstefader kom ind i en meget trykkende Gæld, som han aldrig senere evnede at ryste af sig. Tillige var Udsigterne til Avancement yderst ringe; i de Tider avancerede man nemlig kun ved det Regiment, hvorved man stod — kort sagt:

alt var for min Bedstefader saa besværligt som vel muligt. Derfor tog han da den Bestemmelse at leve som Ungkarl en Tid; han realiserede sit Indbo og anbragte sine tre Børn i forskellige Hjem. Selv lejede han sig med den ældste lille Søn ind hos sine Venner, Familien Neckelmann. Med Auditør Neckelmanns stod han i Venskabsforhold fra tidligere Dage; nu var L. C. Neckelmann bleven Cancelliraad og Herredsfoged, og hos ham fik min Bedstefar og, i den første Tid, Faders ældste Broder, Peter Eleon, Husly og Kost. Fru Neckelmann var født Hinckeldey; hun døde vistnok tidligt, og Herredsfogden giftede sig anden Gang; Familien boede vistnok i Østergade.

De tre Søskende blev saaledes for nogle Aar adskilte, indtil de ca. 6 Aar senere mødtes i Sorø hos Gehejmeraad Stemanns. Den ældste Søn Peter Eleon blev efter nogen Tids Forløb ved Bistand af min Bedstefaders Fætter, Kaptajn C. v. Voss, der da boede i Fredericia, anbragt dér hos en yngre Præstefamilie, Pastor Kamp, som kort efter blev forflyttet til Balslev og Ejby ved Assens; senere kom ogsaa min Fader til dette Hjem. Den lille Helene kom til Bedstefaders Svoger, Proprietær Jørgen Fenger paa Herthalund ved Slagelse, som paa Grund af de trange Tider havde maattet sælge det skønne Frederikskilde, hvor mine Bedsteforældres Bryllup havde staaet i September 1810. Proprietær Fenger kaldte dette Sted for sin „jordiske Lyksalighed“, og det var meget svært for ham og hans Familie at foretage denne Forandring og ombytte den smukke Gaard med det iøvrigt hyggelige Herthalund, en mindre Ejendom, som ogsaa jeg, da jeg en Gang paa en Rejse var der i Nærheden, har faaet et Indtryk af.

Blandt Familiens Erindringer spillede Frederikskilde længe en betydelig Rolle, og Fader omtalte ofte et stort Bøgetræ ved Tjustrup Sø, hvori alle de tilstedeværende af hans Moders Søskende samt hans Forældre havde indskaaret deres Navne i September 1810 efter Brylluppet. Hans sidste Udflugt i Efteraaret 1901 var til Tjustrup Sø, men Træet stod der ikke længere.

Under sit Ophold paa Herthalund fik den lille Helene forskellige Venner. En Dame af den Fengerske Familie, kaldet „Tante Christian“ — rimeligvis Livlægen Chr. Fengers Hustru — foræredé min Faster og hendes Kusine Hertha Fenger en Dukke, som de skulde være fælles om; hvert halve Aar skiftede Dukken Ophold, og som Bevis paa den daværende Tids store Nøjsomhed afskriver jeg her min Fasters Barnebrev til sin Kusine Molly Fenger, den senere Etatsraadinde Tang paa Nørre Vosborg. Brevet er skrevet fra Randers, hvortil den lille Helene var vendt tilbage efter hendes Faders 2det Giftermaal i December 1822.

„Gode Molly.

Jeg skriver Dig disse Linier i Anledning af medfølgende Pakke, hvilken jeg beder Dig, at have den Godhed, ved Lejlighed at sende til Hertha. — Du maa undskylde, at jeg lille Pige gør Dig Ulejlighed, men jeg vidste ingen bedre at henvende mig til. Pakken indeholder foruden en lille Æske til Tante, Herthas og min kære, lille Dukke Emma, som vi have faaet af Tante Christian, og som hvert halve Aar gjør Rejsen mellem Hertha og mig. Nu har hun været her i Sommer, og skal altsaa opholde sig hos Hertha i Vinter. Jeg var bange for, at jeg ingen Lejlighed skulde faa og lade hende rejse med, og nu er jeg bange, at Skipperen

snart sejler, derfor synes Moder, jeg maa skynde mig at skrive. Fader beder hilse Din Fader, og alle mine gode Venner i Kjøbenhavn maa Du hilse fra mig, men glem for alting ikke Onkel Christian, Tante Sophie og „Nemb“. Farvel. Din hengivne Helene Rosenørn.

Randers, den 13de December 1823.“

Nemb var formedelst lang og tro Tjeneste Faktotum i Fengers Familie. „Tante Sophie“ blev senere Komponisten Barnekows Moder.

Blandt Officersfamilierne ved Regimentet var vistnok Ritmester Wandalls den, der stod min Bedstefader nærmest. I. F. v. Wandall var gift med en Frøken Stine Bay, som tilhørte den i Randers velkendte Slægt Bay, med hvilken Fader altsaa fra sin Barndom af har haft Forbindelse. Wandalls havde selv ingen Børn, og til dem kom nu min Fader som 6-aarig lille Purk og blev, skriver min Fader, „en kjær Genstand for deres ømmeste Omhu“.

Min Fader skriver i sine efterladte utrykte Optegnelser om Wandalls med megen Taknemmelighed; han viste mig ogsaa en Gang paa en Spadseretur det gule 1-Etages Hus i Trangstræde, hvor de boede, da han var hos dem; mon det staar endnu?

Ritmester Wandall, der var ret svagelig, døde efter at have forladt Hæren i 1838.

I Foraaret 1820 blev det bestemt, at den lille Mathias skulde til den fynske Præstegaard i Balslev ved Assens, hvor Broderen Peter Eleon var, dels for at de to Brødre kunde leve sammen og dels for at Mathias kunde faa mere Undervisning. Medens den lille Dreng var hos Wandalls, bestod hans Undervisning kun i at lære at kende Bogstaverne hos en Lære-

moder i Dytmærskén, der forøvrigt var en god og fornuftig Kvinde.¹⁾

Det var meget, meget svært for begge Parter, da Skilsmissen nærmede sig; Ritmesterens vilde gerne have adopteret Drengen, men det vilde Bedstefader ikke gaa ind paa; imidlertid vedvarede den gensidige Kærlighed gennem Aarene, og gav sig fra Wandalls Side Udslag i smaa Gaver og mange gode Formaning-er, der altid endte i dette ene „Bliv god, Mathias“. Ved Afskeden den 27. Marts 1820 stak Fru Wandall til sin Plejesøn en lille Seddel, som han bevarede til langt, langt ind i Fremtiden, i den var jo den sidste kærlige Formaning; min Fader mindedes ogsaa, at Fru Wandall om Aftenen i Sengen lærte ham smaa Salmevers.

I et Brev, hvori Ritmester Wandall tillægger min Fader forskellige Ejendele, skriver han bl. a., at han havde drømt, at Fader var bleven Kammerherre, og, skriver Fader, „da jeg 20 Aar senere i 1852 for første Gang var i Stand til at besøge hans Grav, da var dette for saa vidt gaaet i Opfyldelse“. Ogsaa for min Bedstefader var Afskeden tung, det var ham svært at sende den lille Mathias saa langt bort. Ritmester Sönnichsen var saa god at følge min Fader til den fynske Præstegaard, og de to Brødre var da paany samlede i nogle Aar.

Sognene Balslev og Ejby hørte sammen, Præstegaarden laa i Balslev ikke langt fra Assens, og i Pastor Kamp og Hustrus gode Hjem havde de to Brødre det saa godt, som de under de vemodige Forhold kunde faa det, thi Pastor Kamps var trofaste og

¹⁾ Da Peter Eleon allerede gik der, ligger det nær at antage, at det er den samme Læremoder, som Fader nævner, men uden Navn. Børnene kaldte hende „Madam Sutter“.

gode Mennesker, som ogsaa, efter at Drengene havde forladt dem, bevarede deres Interesse for Plejesønerne. Saaledes forærede de min Fader til hans Konfirmation i Randers 1829 en Salmebog med en kærlig skreven Hilsen i og undertegnet med begges Navne. Pastor Kamps Hustrus Pigenavn var Anna Sophie Hansen. Ligeledes fortsattes Venskabet med Præstens Plejebørn, der tillige var Slægtninge af Kamps; fra min tidligste Barndom af har jeg hørt Faders Plejesøster „Tante Mine“ nævne. Hendes gammeldags Navne Gertrudmine Claudine anfører jeg her, de passede ganske til den elskelige Personlighed hun var. Hun blev senere gift med sin Fætter, Kunst- og Portrætmaler Frederik Storch.

For Præstens 4 Plejebørn var der i Præstegaarden ordnet en lille privat Skole. Min Fader var lidt yngre end de andre, og i Pogeskolen i Randers var den 6-aarige Mathias ikke naaet længere end til at stave, da han kom bort; nu maatte han se at følge med, saa godt han kunde, og noget Hensyn blev der vel ogsaa taget til hans Alder. — Den første Lærer var en ung Jøde, en Søn af en Urtekræmmer Wulff, Odense, han var Student, men endnu den Gang ikke døbt. Min Fader erindrede tydeligt det Liv og den Varme, hvormed hans Undervisning fandt Sted. Senere fik Studenten en mere indbringende Stilling hos Forvalter Evers paa Wedelsborg, og mange Aar senere, i 1852, gensaa min Fader sin tidligere Lærer, nu Provst Henrik Wulff i Levring i Viborg Stift.

Derefter blev en Student Ejby, som var Smedesøn, Børnenes Lærer. Han havde ikke saa megen Dannelse som Wulff, men var alligevel ikke uden Kundskaber og Interesse for Undervisningen og blev

i Præstegaarden i nogle Aar. Særlig havde han kastet sin Kærlighed paa den lille Mathias og paa-virkede Drengens Kærlighed og Interesse for historiske Begivenheder, der allerede var vaagnet ved den første Undervisning. Student Ejby blev nok senere Landsbyskolelærer i Nærheden af Skjelskør.

Livet i Balslev Præstegaard var for Ungdommen friskt og fornøjeligt. De havde megen Glæde af deres egne smaa Børnehaver, hvor de kunde grave og rode og more sig yndigt. Jeg ved saaledes, at Fader i Begejstring over Edvard Storms Zinklar-Vise, der stod i „Rahbeks Læsebog“, som han havde faaet foræret af Ritmester Wandall, rejste i *sin* lille Have et Monument over Nordmændenes Bedrifter (lig Støtten deroppe nordpaa). Han forsøgte ogsaa ved at grave en Kanal at efterligne *Lougens* Løb, men det var vist ikke saa let. Saa var der Turene til Assens til Markedsboderne paa Krammarkedet; ogsaa i Teatret har de været, thi jeg husker tydeligt min Fader citere en Skuespiller fra Assens, hvis Selskab blev udpebet. Direktøren lod Tæppet gaa ned, derpaa igen op, og traadte saa frem, sigende: „Dette havde jeg ikke ventet af det asenske Publikum“. Saa var der de store Bryllupper rundt paa Gaardene, hvor Børnene hentede sig megen Fornøjelse. Ogsaa inden-dørs var der fornøjeligt med mange Samtaler om Tidens brændende Spørgømaal, f. Eks. om den græske Frihedskrig m. m., og af og til fik Drengene Besøg af deres egen Fader.

Noget tidligere end Fader forlod Præstegaarden, kom hans Broder til Herlufsholm, hvor han til Efter-aaret 1822 havde faaet en Friplads, medens min Fader blev i Præstegaarden til min Bedstefaders andet

Ægteskab med Frk. Catharina Elisabeth Stemann, ældste Datter af Amtmand P. Chr. Stemann i Sorø, der fandt Sted i December 1822.

I trofast Erindring bevarede min Fader altid sine Præstegaardsminder, og ligesom Familien Wandall vedblev Præstefamilien at omfatte min Fader med megen Kærlighed. Da min Fader paa sin store Udenlandsrejse blev alvorlig syg i München i 1839, boede Kunstmaler Storch der, og da var Faders Plejesøster, Fru Mine Storch, ham til megen Opmuntring, ja, det var de da begge. Ogsaa jeg har haft den Glæde at lære disse gode Mennesker at kende. Det var i Sommeren 1864; da boede min Moder, min Søster og jeg hos dem en kortere Tid i København, og de vidste ikke alt det gode, de vilde gøre os. De havde i den Periode et mindre Pensionat paa Kultorvet, og Tante Mine, som jeg havde Lov at kalde hende, var mageløs kærlig og god mod os tre bedrøvede Jyder. Ja, vi lærte rigtignok at skønne paa dem. Venskabet holdt naturligvis ud til det sidste og fortsattes med næste Generation.

I München kom min Fader til at staa Fadder til Emilie Storch, der ogsaa i mine Venners Kreds var meget afholdt, ligesom Sønnen, Professor Oscar Storch, blev os en god Ven, og min Søster fik i hans Hustru, Mary Gamél, allerede fra Skoletiden af en god og trofast Veninde.

Men tilbage til min Bedstefader, der i Foraaret 1822 forlovede sig med Frk. Stemann, som havde været i Besøg hos sin Broder, Amtmand Ludvig Stemann i Randers. Da Forlovelsen var deklareret, mødtes de tre smaa Søskende efter 6 Aars Adskillelse hos Amtmand P. C. Stemann i Sorø i Sommeren

1822. Familien Stemann boede efter Akademiets Brand i 1813 i den daværende ældre Forvalterbolig, som senere — i ombygget Skikkelse — blev Rektorbolig, og hvis Have da gik helt ned til Søen og stod aaben mod Akademihaven, som Stemann havde udvidet med Gangene langs Søen og prydet med Søjlestykker fra Akademiets Ruiner og tillige med Trævækster fra det stille Havs Kyster. Min Fader erindrede om sin senere Bedstefader Stemann, at han da gjerne gik rundt i en rød Frakke. Stemann havde gjort sig en Glæde af at føre de tre Sødskende sammen. Min Faster — senere kaldet Tante Helene — har fortalt mig om sit Besøg hos Stemanns i Sommeren 1822. Da hun en Morgenstund kom ned til Tebordet, sagde Gehejmerraaden til hende: „Helene, gaa Du kun hen og kys de to, som staar derhenne ved Vinduet, det er dine Brødre“. Hun erindrede da tydeligt, at min Fader gjorde et meget skælmisk Indtryk paa hende.

Min Fader har fortalt mig, at da han senere fik sit Hjem i Sorø, fandt han sig en Yndlingsplads ved Stentrappen, der førte ned til Søen; der dyrkede han sin „læsende Ensomhed“ og tillige fortalte han mig om den Fornøjelse, som han havde af at hjælpe „den Gamle“, som han efter Stemanns Ønske kaldte Bedstefader, med at ordne et eller andet. Ogsaa har han vist mig en Stenhøj, som hans Bedstefader interesserede sig meget for.

Catharina Elisabeth Stemann, som den 22. December 1822 blev min Faders Stedmoder — hun var født den 10. April 1789 og døde den 13. Oktober 1870 — blev i Tidens Løb for de tre Børn en omhyggelig og

kærlig Stedmoder, der omfattede dem alle med den inderligste Kærlighed.

Straks efter Brylluppet i Sorø, nemlig Juledags Morgen præcis paa Slaget 4, tiltraadte Brudeparret sin Rejse til Randers, medtagende Helene og Mathias samt Brudens Søster, Frk. Augusta Stemann, et livligt og elskværdigt Menneske, der let vandt Børnenes Kærlighed. De rejsende overnattede i Odense, saa vidt jeg ved, og paa Turen mellem Odense og Middelfart havde de det Uheld ved Vissenbjerg, at Vognen væltede, vistnok foranlediget ved, at Kusken tog sig en Lur: Min Fader blev ret forslaaet, idet han fik Vognbukken over sig; nogen senere Ulempe fik han dog ikke deraf. Over Vejle, hvor de dvælede hos Amtmand Treschow, naaede de endelig til deres Hjem paa Voldgaden i Randers. Her flyttede de ind paa første Sal og ikke i Stuen, som gemte saa mange vemodige Minder om Eleonora Rosenørns Død og Begravelse.

Den 1ste Oktober 1823 kom min Fader i Randers lærde Skole¹⁾ — i Mellemtiden havde han haft Privatundervisning — og blev i Skolen til sin Konfirmation ²⁶/₄ 1829, da han blev konfirmeret i St. Mortens Kirke af Sognepræsten, Peter Janus Kruse. Blandt Lærerne var ingen af særdeles Dygtighed, dog omtalte Fader med taknemmelig Hengivenhed Adjunkt Simony, der underviste i Latin og som havde Gaver til at behandle Drengene. Min Fader sagde en Gang, at han skyldte Simony adskilligt med Hensyn til at beherske sit af Naturen vanskelige og opfarende Temperament; „han lod mig f. Eks. tælle til tyve, naar Kammeraternes Drillerier fremkaldte Udbrud af

¹⁾ I det gl. Helligaandshus.

min Hidsighed“. Denne Kur anvendte min Fader senere paa sine egne Poder, men ikke altid med Held. Jeg kan da huske, at jeg selv fandt den uhyre ked-sommelig; langt mere tiltalte mig Moders lille, kvikke Vers:

Tænk, før Du taler,
overvej det nøje,
brug ej Din Tunge
som en Pappegøje.

Hvorfra min Moder havde dette lille Vers, ved jeg ikke; men det var nyttigt, fordi man kom til at le, og saa var Heftigheden ovre.

Ogsaa Epictet, som var en af de første græske Bøger den unge Mathias gjorde Bekendtskab med, efterlod mange Spor i hans Sind. Iøvrigt stod min Fader og hans Forældre paa en meget venlig Fod med Skolens Lærerkræfter, der gerne støttede den flittige Discipel i hans Bestræbelser for at forberede sig til Sorø Skole.

I min Ungdom har min Fader en Gang fortalt mig, at hans kæreste Læsning i Drengesaarene var Ove Mallings kendte Bog: Store og gode Handlinger o. s. v. Herved grundlagdes efter Fadens Sigende hans Interesse for og hans Kærlighed til dansk-norsk Historie. Han var saa begejstret over Bogen, at han tænkte paa at skrive til Forfatteren og takke ham for denne udmærkede Bog; i sine sidste Leveaar beklagede han meget, at han ikke havde gjort det. Den Udgave af Bogen, som han ejede, er nu i mit Værge, og jeg har mangen god Gang set paa den med Glæde og Tak. Da min Fader læste saa meget, sørgede min Bedstefader for, at han ogsaa kom meget i Luften.

Han gik lange Ture med ham, ud omkring Randers og især vest paa; der var saa smukt, sagde Fader, og han har sikkert staaet mange Gange som Skolediscipel, dèr hvor der nu i de senere Aar er anlagt det nye saa meget yndede Udsigtspunkt Vestre-Anlæg. Kunde Bedstefader ikke selv gaa, saa overtog Vagtmester Brown Ansvar, og de to har sikkert haft mange gode Ture sammen. Ogsaa holdt Fader af at spadserere til Dronningborg Mølle, som jo var et passende Maal for de unge, og tillige var han velkendt med de store Købmandsgaarde, der var meget yndede som Legeplads for raske Dreng, og hvor de morede sig herligt.

Meget tidligt begyndte Faders Kærlighed eller Hang til Læsning. I Hjemmet fandtes et lille Haandbibliotek, som min Bedstefader havde samlet, og jeg maa her fortælle et lille Træk, som har været til stor Fornøjelse for Familien, og tillige er betegnende for Drengens Udvikling. For at glæde Sønnen havde hans Forældre en Dag indbudt nogle af hans Skolekammerater, men med et bemærkede de, at Mathias selv var forsvunden. Der blev søgt hele Huset over, og man fandt ham omsider vel gemt i en rummelig Brændekurv, ivrigt læsende, og svarende sin Moder paa hendes Opfordring til dog at tage sig af sine Gæster: „Aa, lad de andre bare lege, her sidder jeg saa dejligt“. Under sin Opvækst tog hans Fader ham en Gang med paa en Tur til sin Fætter Stiftamtmand P. O. Rosenørn, som da boede paa Herregaarden Ristrup ved Mundelstrup i Sabro Herred. Paa en Udflugt, som de foretog i Omegnen, saa Fader for første Gang Voldstedet paa Nørreris og Niels Ebbesens Eg. Jeg er overbevist om, at her ligger

den første Spire til hans senere mangeaarige Arbejde om *Greve Gert og Niels Ebbesen*.

Samtidig med Skolegangen lærte min Fader ogsaa efter den Tids Skik et Haandværk; han arbejdede i sin Fritid hos en Guldsmed. Egentlig var det ikke efter Drengens Ønske, navnlig fordi flere af hans Kammerater var i Lære hos en Drejer. Forholdet blev da ogsaa løst til gensidig Tilfredshed, efterat Drengen havde faaet nogen Færdighed i Sølvarbejder. Saaledes lavede han et Fingerbøl til sin Moder, og mange Aar efter, i Vinteren 1879, fandt jeg ham en Morgenstund, da vi var paa Rejse sammen og overnattede i Tours, i straalende Humør, fordi han selv ved Hjælp af en lille fransk Mønt havde kunnet reparere sin ene Manchetknap, der havde mistet den nederste Plade. Da talte han med os om den Tid, da han gik i Guldsmedelære i Randers.

Da det gik den unge Mathias særdeles godt i Randers Latinskole, og da Forberedelserne ikke tog ham mere Tid, end at han kunde hjælpe sine Kammerater, naar disses Forældre ønskede det, saa fik han sig derved en lille Indtægt og blev jo ogsaa mere kendt med de andre Disciple. Blandt Disciplene i Skolen var en ung Halvfætter, Fritz Møller, hvis Fader var Forvalter (vel Godsforvalter) paa Gl. Estrup, og da Krigsraad Møllers Hus var saare gæstfrit, saa fulgte min Fader ofte i Ferierne med hjem, og dette blev en sund Modvægt mod den stadig tiltagende Trang til Ensomhed, den, han kaldte „den læsende Ensomhed“. Krigsraad Møller var gift med en Kusine til Bedstefader, Ditlevine v. Voss, og Ven-skabet med Sønnen Fritz Ditlev Møller og hans Familie beredte ham mange Glæder. Krigsraad Møllers

Hus var et dannet Hjem, som havde gode Bekendtskaber og hvor der tillige var megen Interesse for god Læsning. Der fandtes Walter Scotts historiske Romaner, Fleischers store Naturhistorie, ja selv Coopers Romaner og la Fontaines Fabler, og der var ogsaa Steen Steensen Blicher en velset Gæst. Jeg ved, at min Fader satte overordentlig Pris paa dette venlige og hyggelige Hjem med de landlige Glæder og den gode Lektüre, der bidrog til at befæste hans Skolekundskaber. Senere blev Krigsraad Møller vistnok Forpagter af Marselisborg ved Aarhus. Skolekammeraten Fritz Ditlev Møller blev Theolog, derefter Huslærer paa Gaunø og senere Præst. Han var gift med Frk. Jutta Kunigunde Bojsen, den senere blandt Danmarks Kvinder saa højt skattede Fru Jutta Bojsen Møller, en af Kvindesagens varmeste Forkæmpere, som jeg for et Par Aar siden besøgte her i Byen. Hun erindrede saa trofast min ældste Broder Peter Otto, som havde besøgt hende og hendes Mand i deres Præstegaard i Sejling ved Silkeborg.

Ogsaa med andre Kammerater vedligeholdte Fader Forbindelsen langt ned i Tiden, f. Eks. med den bekendte Sprogforsker I. Levin og den senere Læge i Randers P. C. Møller, som ved en heldig Kur reddede Steen Blichers Liv. Han blev senere, da mine Forældre kom til Randers den 28. Juli 1854, Hjemmets Huslæge og min Gudfader. Selvfølgelig kom hans Familie til at tilhøre mit Hjems nærmeste Vennekreds, og Venskabet, som senere blev til Familieskab, fortsattes endnu i næste Generation, medens Aarene rinde. Endelig var der H. N. Bay, senere Tømmerhandler i Randers, ogsaa en af mine Gudfædre og vel kendt i Randers under Navnet „Agenten“.

Iøvrigt tror jeg nok, at Opdragelsen i Hjemmet var streng, det laa i Tiden, og min Bedstefader var desværre i Familien bekendt og frygtet for sin Streng-
hed, hvilket man vist nok ikke saa meget kan be-
brejde ham, som den Tid han tilhørte. Et lille Eks-
empel herpaa vil jeg nævne. Det hændte, da min
Fader en Dag glad og fornøjet kom hjem fra Skole,
at hans Stedmoder fortalte ham om en Slægtning,
som nylig var død, i hvilken Anledning hun, som
ikke havde Raad til at anskaffe Sørgetøj, havde an-
bragt en sort Sløjfe paa sin Kappe. „Ja“, sagde
Drengen, der var ret skælmsk, „jeg har jo nok set,
at Moder har stukket den sorte Fane ud“. Til Mid-
dagen var hans Fader bleven forsinket, men da han
kom hjem, blev Sønnens Svar straks refereret og be-
tegnet som særdeles uartig. Øjeblikkelig rejste Rit-
mesteren sig, tog sin Ridepisk og tildelte den intet-
anende Mathias en meget følelig Revselse. — Iøvrigt
var Forholdet mellem Forældre og Sønner altid godt,
og det har glædet mig at læse min Faders Breve til
Hjemmet, da han senere var borte derfra, eller naar
Forældrene var bortrejste; Nutidens Dreng skrives
næppe saa kærligt og saa ærbødigt. Ogsaa blev
min Bedstefaders Sind med Aarene meget mildere.

I Foraaret 1829, den 26. April, blev min Fader,
som tidligere nævnt, konfirmeret, og derefter ind-
traadte der et nyt Afsnit i han Liv, hvormed der
senere kan berettes.

Harridslev Præstegaard.

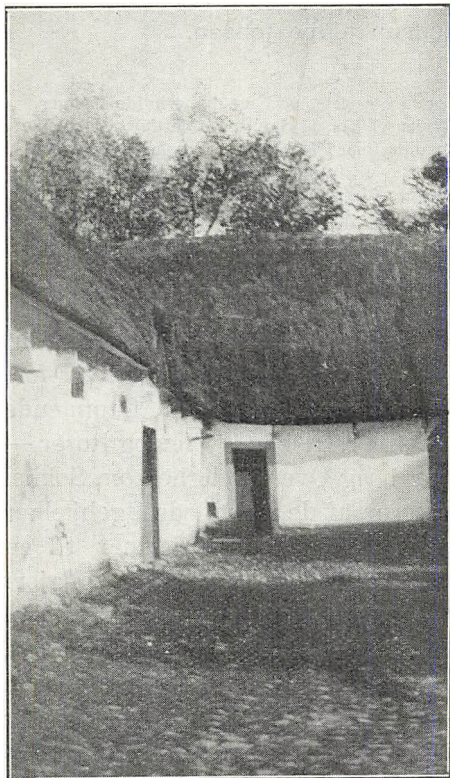
Af Gudrun Jeppe-Jensen.

Den gamle Præstegaard med sine hvide Længer,
der Vejens Larm og Støv barmhjertigt ude stænger;
den gamle Gaard har mange Præsteslægter huset,
den synker ej, trods sine skøre Sten, i Gruset;
den lever videre i Livets Dag paa sine rige Minder,
der øges, styrkes, højnes for hver Slægt, der svinder;
thi meget godt og gavnligt Liv skød frem
igennem trende Sekler i de Præstehjem,
der dannedes i Læ af Voldens gamle Træ'r.

— Og saa evnede den gamle Gaard dog ikke at leve længere. Nu er den kun en Ruinhob, hvor fornemt stive Tidsler med violette Blomster, flammende Valmuer, lægende Kamiller, friskgrøn Efeu og Roser — vilde og ægte — gror i rig Overdaadighed om Sokkel og Syld, dækker Resterne af de forkullede Egebjælker og forvredent Jernværk og gør hele Ruinen til en Verden for sig, fremmed midt i Landsbyen og gjort endnu mere sælsom ved den gamle, tilgroede Have, der ligger bag. — Snart vil travle Hænder tage fat, Ruinen forsvinder, og Harridslev gamle Præstegaard er kun et Minde. Et Minde, der toner med ren og fyldig Klang for alle dem, der kendte og elskede Gaarden. — Tiden vil lægge sin Dæmper paa Mindets Klang; den vil tone lige ren, men formaar kun at

klinge som en sprød, skælvende Akkord i Sindet hos den, der evner at lytte. — — —

— Men endnu, mens Mindet er fuldttonende og klart, skal der flettes en Mindekrans om Billedet af den gamle Præstegaard, en Krans vel kun beskeden og naiv, som de Blomsterkranse, Børnene fletter af den gyldne „Maries Sengehalm“, men hver Blomst er et Minde, og Traaden, der binder, skal være den

En af Præstegaardens idylliske Kroge.

Kærlighed og den Tak, som i Aarenes Løb blev rettet mod Præstegaarden, saadan som den laa, med sine tre hvide lave Læn-ger ved en Drej-ning af den be-færdede Hoved-landevej, lige hyggelig, hvad enten man saa den ved Midsom-mer eller ved Vinter. Mangan vejfarende er standset paa den solhvide, støvede Landevej ved Sy- net af den lige Ladelænge med den lave Jord- vold udenfor,

hvør otte gamle Ahorntræer knejsede, og hver, der standsede, saa ind gennem Porten, som var kølig og fyldt af Høduft og Svalekvidren, for at beundre det Billede, der her laa for ham. Og han saa, at det ikke blot var i Bøgerne, at Præstegaardens Idyl og de duftende Roser fandtes. For Helhedsindtrykket her var Idyl, kranset af Roser. Midt i den græsgroede Gaardsplads var et Bed med Roser, aristokratiske

Caroline Testût, kølige Snedronninger og ydmyge Mosroser. Om Bedets Hegn Buketroser, mørke som Blod og Lidelse i gamle Sagn, skære og dulmende som

Ungpigehaandens Flade. Og op ad Stuehusets lerklinede Bindingsværksmur, om de grønmalede Vinduesrammer, helt op paa det mosgroede Straatag slyngede sig Ranker med duftende, tunge, solgyldne Gloireroser. —

Dette saa den

Hoveddøren i Hjørnet mellem den nordre og østre Længe.

vejfarende, og maaske et Glimt af en sommerbrøget Kjole, og han hørte Stemmer og Latter. Og hans Vej gik længere bort; han gemte Billedet i sit Sind, og var han en Drømmer, digtede han det videre til et Eventyr; men selve Eventyret, Livet med sine Solstrejf og sine mørke Skygger, saadan som det husedes i Præstegaarden, det har mange, mange faaet Lov til at være med i. For de Harridslev Præster var altid gæstfrie, og deres Døre gik paa lette Hængsler. Naar Sagnet fortæller, at den rødkalkede, solide Port ikke kunde lukkes, har det Ret; men det var ikke formedelst Troldtøj og Spøgelsler, som Folk vilde sige; men det var fordi Gaarden var saa besøgt, at Porten simpelthen ikke kunde holdes lukket ret mange Minutter ad Gangen. — — Gik man ind ad Hoveddøren i Hjørnet mellem den nordre og østre Længe, mødte man straks i Forstuen som et Pust af al den Hygge og alle de Minder, der levede i de gamle Stuer og Gange. Dørene, der førte fra Forstuen og Skabekammeret, der laa bag, har aabnet sig for Præsternes Gæster, der bag dem har fundet venligt Ly i Gæsteværelserne, gennem hvis smaa Ruder Morgensolen skinnede, mens Løvsanger og Stær kvidrede i Espalier og fra Stærekasse, og Træløberen tog sin Morgentur i det gamle, forvredne Gravenstentræ, der skød op af en Underskov af Bregner og bar Verdens dejligste og mest saftige Æbler. Og Blomsterne aabnede deres Kalke i Solen her i „Mors Have“, Valmuerne blussede, Jasminerne nikkede, og den ranke Røns gullige Blomsterklaser bar med deres Duft ind til Gæsterne en Luftning fra Norges Fjelde, hvor Rønnen som ung havde groet, indtil en Præstekone førte den med til sit nye Hjem i den danske Landsby. —

Og Præstens Gæster fornåm ved en saa blid Opvaagen efter en lang Nats Søvn i de solblegede Lagner en Fred og Glæde i Sindet, der kunde faa dem til at synge, før de begav sig gennem Fløjdørene i Forstuen ind gennem Stuerne for at samles med Familien i Spisestuen. Ind gennem den kølige Stue, der gik gennem hele Husets Bredde, „Salen“, hvor enkelte Solstrejf strøg over gammelt Mahogni, brødes i buede Krystalskaale og kastedes videre over blegede Broderier. Ind i Dagligstuens lune, røde Favn og tilsidst ved Maalet, den smalle Spisestue, hvor den hvide Dug lyste paa Bordet og dannede en rolig Undergrund for det landlige Morgenmaaltids brogede Mangfoldighed. Og naar Kaffen var nydt, gik man Tur med Præsten og besaa Resten af Huset: Studerekammeret, hvor de væsentligste Prydelser var Reoler med Bøger og støvede Folianter, Kobberstik med bibelske Motiver — og Merskumspiber med Sølvbeslag; Soveværelset og Børnenes Værelse, hvor en gammel Klokke paa den ene Loftsbjælke endnu mindede om, at denne Stue havde været Folkestue, Bryggers med Bageovn og Kobbergrubekedel, Rullestue. — Verden har aldrig set en saa solid Rulle, som den ormstukne Egetræs med Masser af Kampesten —, Fadebur, Køkken, og saa til Slut gik Vandringsen fra Køkken til Havestue gennem den lange Gang, over hvis brune Bjælkeloft og lyserødkalkede Væg, der snoede sig Vedbendranker, som havde sneget sig ind fra Haven. Og gennem Ruderne, der i Aarenes Løb var forlenet med et grønblaat Skær af Sol og Vind, saa man ud paa den store Frugtplæne, der var som en Eventyrhave i Blomstringens Tid, naar Kirsebærtræerne lignede svævende Dryader midt i al det grønne, og

Æbletræernes Blomsterkupper dryssede lyserødt paa de rørgraa Tage, og var som en dunkel Hal, midt i Sommerens Solhede med kølige Skygger paa det frodigtgrønne Græs, der senere blev smykket med nedfaldne Frugter, der rødmende skjulte deres runde Kinder i Plænen. — Og Gæsten er standset og har set gennem Ruderne paa al denne Skønhed og har — maaske halvt i Tanker — ridset sit Navn i en Rude, hvor det har staaet i mange, mange Aar og hjulpet sit til, at Præstegaardens Historie har faaet Liv og Tiltrækning for senere Slægter. — — —

„Den 9. August 1812 var Professor Worm her“ — saadan en Indskrift kan da nok faa sat en ungdommelig Fantasi i Svingninger og fremtrylle Billeder, der, enten de er helt korrekte eller ej, har Betydning. — Fra Havestuen saa man helt til Enden af den brede Gang, hvor en hvid Bænk stod lokkende og opfordrede til at vandre gennem Blomsterhave og Lund; men var man gennem Blomsterhaven ved Lundens Begyndelse, fristedes man til at dreje til venstre for at vandre gennem Nøddegangen, der fortsattes i Birkegangen. — Og saa fortabte man sig helt i Køkkenhaven, lokket af Stikkelsbærrenes og Hindbærrenes tornede, rød-gule Herligheder. Men der er Grænser for, hvad en Sommergæst kan udrette i Retning af Bærspisning, og efter Anstrengelserne gjorde det godt at spadsere i Rosengangen langs Hønsegaarden, at betragte Minervauglerne, der byggede i det med Ved-bend overgroede Bergamotpæretræ, og at sidde under de to Lindetræer, der duftede honningsødt og var som summende Bikuber. Skovduerne kurrede, og Storken stod lige ved i sin Rede paa Stuehusets vestre Gavl og knebrede. Thi Storken, Lykkefuglen,

byggede paa det gamle Stuehus, hvor der har boet Præsteslægter — skiftende som Livet selv — lige siden 1688, da Præsten Christen Jørgensen Horsenius, der fulgte sin Far i Kaldet, opførte Stuehuset og over Indgangen til den gammeldags Skorsten lod opsætte en Bjælke med flg. Indskrift: „H. C. J. S. 1688. M. M. D.“ Denne Bjælke nedtoges 1902 ved en Reparation og laa i flere Aar i en af Loerne, indtil den opsattes i den vestre Gavl af Ladelængen. —

— — Præsterne og de, der hørte dem til, har levet, lidt og glædet sig i disse lavloftede Stuer, der af de første Slægter betragtedes som højherskabelige, af senere som ret beskedne, men dog lige kære. Den gode Hr. Horsenius har her vandret med sin Hustru, sin Søn og sine to Døtre, Birgitte og Anne, og har Søndag Eftermiddag, naar Kingo's Salmebog efter endt Tjeneste hvilede, forlystet sig i Blomsterhaven, som han anlagde, og hvor sandsynligvis han har plantet de Kastanier, der endnu staar. Under Træernes vaarfriske Løv har Anne og Birgitte drømt deres Ungpigedrømme og sværmet i Hyrdindestil, som Skik var ved denne Tid, og herfra hjemførtes de — som Skik ogsaa dengang var for Præstedøtre — af deres Ægtemænd, standsmæssige Partier, den ene Præst, den anden Forpagter af Dempstrup.

— Under de to følgende Præster har ingen varme Barnehænder grebet om Dørenes kunstfærdige Messinggreb og ingen smaa Fødder trippet paa forbudne Veje; thi hverken Magister Ronander eller Caspar Müller havde Børn; den første havde til Gengæld jordisk Mammon i Overflod. Men saa bliver igen i de tre næste Præsters Embedstid Præstegaarden befolket med Børn, som det sig bør et luthersk Præste-

hjem. Et af disse Børn, Hans Hansen Søegaards Søn, Ole Borch Søegaard, følger sin Fader i Kaldet. Han er stærkt knyttet til den gamle Gaard, idet han er født der d. 1. December 1762. Han ombygger søndre og østre Længe i Præstegaarden, saa de faar den Skikkelse, som de bevarede indtil Branden. Østre Længe lagde han paa Byjord, som Bymændene afgav mod Løfte om at maatte tage Ler i Præstens Sultlod. — I de to Præster Søegaards Tid er Præstegaarden ofte blevet gæstet af Damerne fra Støvringgaard. Saaledes er Ole Borch og hans Søn begge blevet holdt over Daaben af Priorinden, og hos stod en anden Støvringgaard dame. — Sandsynligt at Klostersvognen ogsaa i Søegaards Formands', Kellermanns', Tid, nogle Gange er sprængt over Gaardspladsens toppede Sten; thi Kellermann var først Sognepræst i Støvring-Mellerup, og kan hændt, at Riberektoren, den satiriske Forfatter Kristian Falster, nogle Gange har været med; thi han var de Støvringgaard damer en kær Gæst. — Ole Søegaard døde og begravedes i Harridslev; hans Fader overlevede ham og indførte selv Dødsfaldet i Kirkebogen. — Den næste Præst, Niels Thomsen Hee, har sikkert ikke været nogen særlig Hjemmets Mand — omend han var gift tre Gange —; thi han var en vældig Jæger, og Præstegaarden og Kjolen er, selv om han var en dygtig Præst, nok til Tider faldet ham trange. Hans Eftermand, Friderich Rasch, er imidlertid en af de Præster, der har tænkt og grublet i Præstegaardens Stuer. Han var Forfatter, og i hans Tid er det, at Professor Worm, som er hans gode Ven og Forsvarer af hans satiriske, haardt angrebne Skrifter, gæster Harridslev. Provst Rasch anlagde den vestlige Del af Haven, Køkkenhaven med

Birkegangen. Den nordlige Del, Lunden, anlagdes af en senere Præst, Jungersen, maaske for at hans 14 Børn, som forøvrigt var hans eneste Rigdom, kunde faa større Tumbleplads. — Efter at det yngste af disse Børn, den senere Valgmenighedspræst Frederik Jungersen, fødtes 2. April 1836, er ingen Præstebørn fødte i Harridslev Præstegaard, før 7. September 1900, da Pastor Jeppe-Jensens yngste Datter saa Lyset i den gamle Gaard. Pastor Møllerup, der fulgte Jungersen, havde ganske vist en Søn, Janus; men han fødtes før Faderens Kaldelse til Harridslev. Om ham minder Janusæbletræet, som han enten har plantet eller betragtet som sit Yndlingstræ. Det staar paa den store Frugtplæne, nu sort og forbrændt, men dog med friske, grønne Skud, udfør det Sted, hvor Køkkenvinduerne var i Stuehuset. Et andet Æbletræ kaldes Jomfru Søegaards Træ, fordi en Jomfru Søegaard, der opholdt sig i Præstegaarden for ca. 100 Aar siden, skulde have Indtægten deraf. Det staar tilhøjre for den brede Gang i Lunden; et tredelt, højt Træ, der virker ret afvisende — maaske for at være i Overensstemmelse med dets Navngiverinde; men naar de faste, grønne Æbler efter en let Frost falder ned, bliver de gule og indbydende og kan gemmes hele Vinteren.

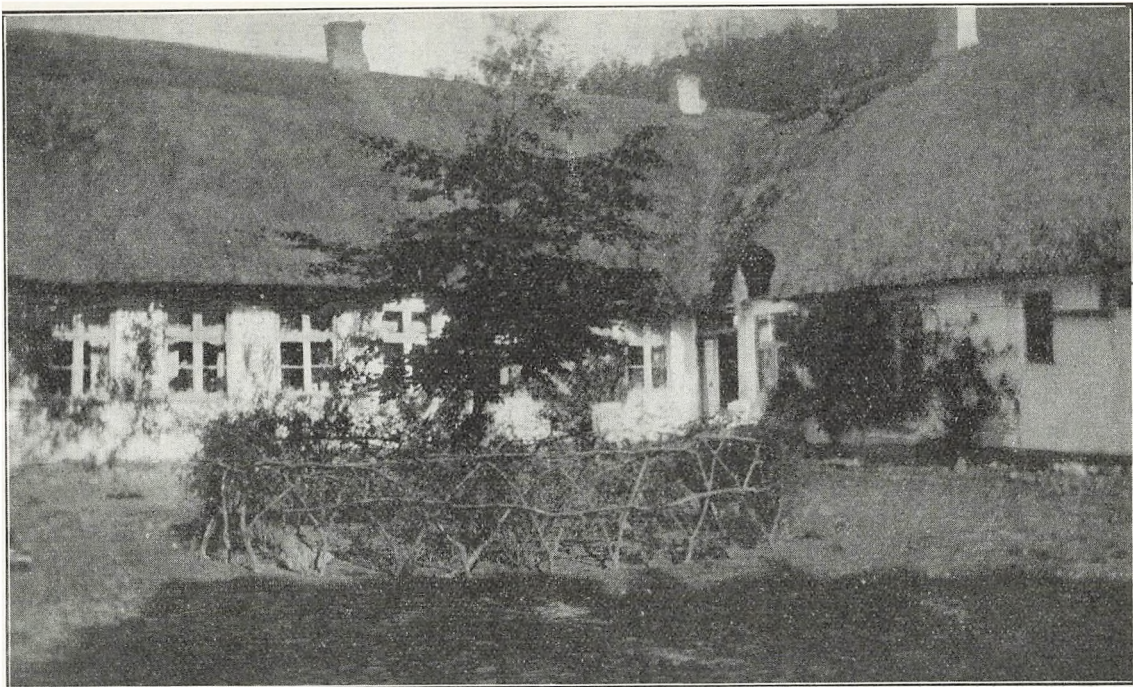
I de to Brødre Boesens Tid var Præstegaarden livlig. I den sidste Boesens Hjem opdroges hans ene Datters Børn. Datteren — endnu levende Fru Juhl i Auning — blev gift med en Lærer, men blev tidligt Enke og fandt saa tilbage til sit gamle Hjem, hvor hendes yngste Søn, Arne, fødtes. En anden Søn, Bo Juhl, har ridset sit Navn i en af Ruderne i den Stue, hans Bedstefar brugte til Kontor.

I Pastor Danæus's Tid var der i Præstegaarden Stilhed, som kun blev brudt, naar Lærer Ilsøes tre Sønner kom for at læse hos Præsten, eller naar „Madam“ Ilsøes lyse, glade Stemme lød i Stuerne, de Gange hun kom for at gæste og tale om Sønnernes Fremtid. Thi Pastor Danæus var en stilfærdig Mand, og hans Kone travl og heller ikke af mange Ord.

Hun havde fra Norge ført med sig Rønnen i „Mors Have“, som hun bad for, da hun som Enke rejste bort, gule Valmuer af en egen Slags, norske Bregner og den i Danmark sjældne Orkidè, „Fruersko“, som dog kun fik en stakket Levetid i den side Lerjord.

I de 26 Aar den nuværende Præst, J. P. Jeppe-Jensen, har været i Kaldet, skete ingen større Forandringer i Præstegaardens Ydre, naar undtages at den vestre Længe — Gaarden var oprindelig firelængget — blæste om en Stormnat 1902. Paa Tomten anlagdes Høsegaarden, der beplantedes med Frugttræer og -buske.

Desuden har Jeppe-Jensen forbedret Haven en Del, fældet det gamle, som ikke kunde staa, og plantet baade til Nytte og til Sir. En Del af Ahorntræerne langs den brede Gang er borte, og der er plantet nyt — Bøg paa den ene og Lind paa den anden Side. En Kaprifoliehæk og en Gang med Guldregn og Syren er ligeledes vokset op i Jeppe-Jensens Tid. — „Men alt er alligevel som i gamle Dage“, sagde den nu 86-aarige Fru Juul fra Auning til Fru Ilsøe, da de engang sidste Eftersommer besøgte Præstegaarden. „Ja“, sagde hendes ene Datter, „jeg sagde ogsaa til Søster Emilie før, da vi fandt nogle Pærer under de Træer, vi saa godt kender: Tag dem nu endelig med, for hvis Du lader dem

Gaardspladsen i Septemberbelysning.

ligge, kommer Ilsøes Dreng bare og spiser dem! — For jeg føler, som jeg igen var Barn i Bedstefars Hjem, skønt jeg nu selv er Bedstemor. — Det er som et Eventyr!“ — Det var et Eventyr, den gamle Gaard og Livet i den, et af de Eventyr med en sørgelig Slutning. — En Barnehaands ubesindige Greb, en Tændstik flammede, en Gaard stod i Luer, og Gnister fløj over Vejen og dalede ned paa Taget paa den østre Gavl af Præstegaarden. Og Gnisterne voksede til Flammer, saa mægtige, at Mennesker ikke formaaede at besejre dem. I Løbet af faa Minutter flammede Taget paa alle tre Længer. Ilder og Maar fik ikke engang Tid at flygte. Ruder sprang; først de blindfattede, kuplede, grønne i Østgavlen og saa alle de andre. Og imens gik travle Mennesker, der var skræmt bort fra Langfredagsmiddagsroen ved Kirkeklokkernes Brandklemten, og reddede med villige Hænder, hvad de kunde, uden Tanke for Faren. I de syv Minutter, der gik inden Tag og Lofter sank, gjorde de Harridslevfolk et Kæmpearbejde for at redde deres Præsts Ejendele. —

Selve Gaarden var fortabt. Dens lerklinede Vægge sank ganske stille. Portstolperne blev ædt over. Slyngplanterne blussede som røde Fakler, højt, højt mod Himlen ved Gaardens Baalfærd. Vindfløjen, som i skiftende Tider havde vist skiftende Vind, sank ned fra den Plads, som den havde haft i saa mange Aar. Den sank med en dump Lyd, som gav den helt op. Den havde endda skreget ynkeligt i stormfulde Efteraarsnætter og vækket Børnene, der skræmte stod ud af Sengen og paa bare Ben listede over Gulvet og kiggede ud og gyste ved Synet af Maaneskæret, der gennem forrevne Skyer kastedes

over Ladelængerne og fik dem til at synes, at deres kære, gamle Gaard stod i Flamme. —

— — Grundens Egebjælker flammede længst, og i den mørke Foraarsaften glødede de endnu sælsomt som skælvende Blus over en Grav. — Hin 10. April 1925 var Eventyrets sørgelige, men betagende Slutning

Feldballe-Nødager Pastorat.

Efter Liberdaticus for disse Sogne 1845—60,
skrevet af Præsterne Schmidt og Hansen.

Ved P. M. Pedersen.

Nødager Sogn.

Nødager.

ognets Kirkeby ligger ved den gamle Landevej fra Aarhus til Grenaa og bestaar af 8 Gaarde, 5 Huse med Jord og 2 jordløse Huse, hvilke næsten alle ligge i en Række paa den østlige Side af Gaden. Byen havde ved sidste Folketælling 112 Indvaanere, fordelte paa 24 Familier. De fleste Gaarde i Byen ere velbyggede og beboes af formuende Folk, Byen ligger i en Dal nord for Kirken.

Kirken

ligger sydligst i Byen, naar man kommer fra Syd paa jævn Mark, men straks Nord for Kirkegaarden falder Terrainet af ned til Landevejen, saa den fra Nordsiden synes at ligge paa en Banke. Kirken bestaar af 5 Hvælvinger foruden Taarnet og oplyses med 3 store og 1 mindre Vindue mod Syd. Der er ogsaa et Vindue i Taarnet, men da i 1853 Taarnet ved en Mur blev skilt fra Kirken og nu benyttes til Materialhus, saa giver dette Vindue ingen Lysning til Kirken, og denne er derved blevet noget mørk i den nederste Ende. Kirken har intet Kor, den er lige vid i begge Ender; de to øverste Hvælvinger ere

synligt yngre end de 3 nederste og have lidt tilspidsede Buer, medens de nederste ere smalle med aldeles runde Buer og have længere Ribber; ogsaa er denne østligste Del af Kirken noget smallere, saa at der paa begge Sider danner sig et Hjørne paa Muren. Øjensynligt har Kirken fra først af kun bestaaet af de tre Hvælvinger og de to østlige ere senere tilbyggede. Omkring den gamle Kirke under Taget er anbragt en Frise, der bestaar af Piller, forbundne med runde Buer; disse ere fortsatte langshen, hvor nu Vaabenhuse staar, da dette — som overhovedet alle Vaabenhuse — er senere bygget end Kirken. Denne Frise fortsættes ligeledes paa Kirkens vestlige Ende, hvor der midt i Muren findes et Helgenbillede; men alt dette er nu skjult af Taarnet, som ogsaa senere er tilbygget; man bliver det kun var ved at stige op paa Taarnets Hvælvinger.

Den nyere Del af Kirken har ikke denne Frise. Denne østlige Del af Kirken er opført med en høj, takket Gavl, som er prydet med gothiske Murprydelser, Nordsiden af Taarnet er opført af hugne Kampesten, det øvrige af Mursten. Taarnet har ingen Spids, men skraat Tag uden Takker, som det dog vistnok tidligere har haft. Paa Stenene¹⁾ findes følgende Bogstaver: K. T. B. R. ¹⁷⁸⁹.

Knud Trolle var dengang død, men hans Enke, Birgitte Rezsdorff, ejede Kirken og har i det nævnte Aar ladet Taarnet reparere, hvorved det maaske har mistet sine takkede Gavle. I Taarnet hænger en Klokke, hvis Indskrift findes foran i Bogen. Vaabenhuse er mod Syd, Kirkedøren er indfattet af 2 runde Granitsøjler, der bære en rund Bue, som imidlertid er udfyldt, saa at Døraabningen er flad oventil. Ligeoverfor Kirkedøren findes en lignende, der her, som allevegne nu er tilmuret, men i Katolicismen's Tid tjente til Processioner, der skulde gaa igennem Kirken; ogsaa denne har udvendigt de to runde Søjler og den runde Bue. Kirken er for det meste endnu

¹⁾ Sydsiden af Kirketaarnet.

tækket med Bly, kun paa den søndre Side er et Stykke belagt med Teglsten

Nødager Kirkes største Prydelse er dens Altertavle. Denne har nederst et Maleri, som forestiller Kristus i Gethsemane Have, ovenfor Nadveren efter Rubens og øverst Opstandelsen; alle tre, men især de to underste, fortræffeligt malede. — Det underste Maleri er anbragt paa et Slags Fodstykke, som bærer den hele pragtfulde Altertavle. Paa dette Fodstykke hæver sig 4 korintiske Søjler; mellem de to inderste er Maleriet „Nadveren“ anbragt, og mellem disse og de to yderste er Nischer, som ere udfyldte med Indstiftelsesordene ved Nadveren. Karnissen over Søjlerne er ikke fortløbende, men fremspringende over hver Søjle. Ovenover denne ere smaa Tavler, udfyldte med Skriftsteder. Det øverste Maleri er indfattet af to mindre Søjler, der bestaar af et Fodstykke, som bærer en halv Menneskefigur efter Middelalderens Smag. Paa Siderne af den nederste Søjlerække ere to udhugne, slette Billeder af Adam og Eva, omgivne af en Mængde Engle- og Dyrefigurer, Arabesker og Snørkler, som oprindeligt vare malede med afstikkende Farver; men i Aaret 1852 blev hele Altertavlen paa Malerierne nær opmalet, og Arbejdet udførtes smagfuldt af Maleren Steen i Grenaa, saa at det hele nu er en sand Prydelse for Kirken. Nederst paa Fodstykket af hele Altertavlen staar:

HÆ ALTARIS TABULÆ SCULPTÆ SUNT ET
REPARTÆ AN Dom. 1647. Laurent Nic. Fogius
pastor eratque loci An Dom. 1647.

Ovenfor heromtalte Billeder af Adam og Eva staar imellem Arabeskerne paa den ene Side og Kristian d. IV's Navnetræk paa den anden, Aarstallet 1647 og under et Bomærke.

Kirkens Kalk og Disk af forgyldt Sølv er efter en Inskription under Foden gjort 1651 af 49 Lod Sølv.

Døbefonden er af Granit, ret sirligt udhugget, Døbebækkenet har de sædvanlige Prydelser og i Ran-

den to Vaabener: Urnernes og en flakt Ørn, med Aarstal 1579. Kirkestolene ere alle gjorte af ny i Aaret 1853 og blev malede i 1854.

Prædikestolen har intet mærkværdigt, den er opmalet 1851; forhen stod der nogle Bogstaver paa den, som skulde betegne Navne, men hvoraf Intet var at udtyde. Over Præstens Stol i Kirken var forhen et yderst slet Maleri eller rettere Smøleri, der forestillede Himmelporten og blev overmalet 1851. Jeg lod i 1854 derpaa anbringe Præsternes Navne fra Reformationen.

Endnu har Kirken een Mærkværdighed. Bag ved Degnestolen er en Nische ind i Muren, fra denne fører midt i Muren nogle Trappetrin op til en Aabning i Væggen ind ad Kirken til som et lille rundbuet Vindue, hvilket nu er lukket med Fjæl og overhvidtet med Kalk ligesom den øvrige Væg. Jeg kan ikke forklare mig denne hele Indretning anderledes end som et Sted, hvor Præsterne og Munkene i Katolicismens Tid har drevet Gøgleri med et eller andet Helgenbillede, som i dette Vindue har grædt eller velsignet Menigheden eller andet saadant, eftersom den bag Kulissen staaende Pater fandt det for godt.

Udvendigt paa Kirkens vestre Ende under Taarnvinduet er indmuret en halvrund Kampesten, hvorpaa er udhugget to Riddersmænd til Hest, der ere stedte til Kamp mod hinanden; den ene fører Skjold og Lanse, den anden er i Færd med at kaste sin Lanse efter sin Modstander. Foran dem staar deres Riddersvende, den ene er bevæbnet med Sværd, den anden med en Økse, og mellem begge Grupper er udhugget en Stang, som oventil bærer et Kors. Baade Ridderne og Svendene bærer lange, side Kjortler. Man har troet her at finde Kristus paa Korset, der blev stukket i Siden af Soldaterne, men dette er en Misforstaaelse; her er intet Spor af Krucifiks, og den som kaster Spydet sigter ikke efter Korset, men efter Modstanderens Hoved. Sagnet ved desuden en

bestemt Hentydning til denne Sten, som senere skal blive omtalt.

Nødager Kirkegaard er i samme uordentlige Tilstand som *Feldballes*.

Paa Kirkegaarden ud mod Gaden ligger *Nødager Skole*, en solid grundmuret Bygning, der indeholder en ret rummelig Skolestue og en god Bolig for Læreren. Denne Skole er bygget 1841. For Enden af samme, umiddelbart op til Skolen ligger et Udhus af Bindingsværk, som er ældre. Skolens Beliggenhed mellem Gaden og Kirkegaarden medfører den Ulempe, at den ingen Gaardsplads har, at der ingen Brønd er til Skolen og ingen Have er nær ved Bygningen. Uden for Kirkegaarden er et lille Stykke Jord, som er Skolelærerens Have, af temmelig, maadelig Beskaffenhed. Skolelodden, der udgør 6 Tdr. Ld. og staar for 2 Skp. 2 Fdk. $1\frac{1}{4}$ Alb. Hartkorn, er adskilt paa to Skøder, en Del paa Nørager Mark og en Del paa Kjeldstrup Mark, men begge Stykker er af god Bonitet.

Nødager Byes Mark er gode Jorder og er i Almindelighed let at drive. Byen har gode Enge langs med den Bæk, som fra Byen løber til Kolind Sund og med Aaen, som gør Sogneskel mod Øst. Dens Hartkorn er 43 Tdr. 7 Skp. 0 Fdk. $1\frac{1}{4}$ Alb. — Den sydligste Gaard i Nødager er Annexgaard til Præstembedet og har vel i Katolicismens Tid været Præstegaard, da den ligger nedenfor Kirken. Gaarden er nu solgt til Selvejendom og Præsten har intet af den uden alle tre Tiender. Flere af Gaardene have fra gammel Tid været Selvejergaarde. De kaldtes i de gamle Skøder bestandigt Boel og Haergaarde med omtrent 5 Tdr. Hartkorn, saa Gaardene her i Byen oprindelig maa have været meget store. En Gaard i den nordlige Ende af Byen, som ogsaa var Selvejergaard og nu ejes af Jens Mikkelsen kaldes Apotekergaarden, hvorfor, har jeg ikke fundet.

Kjeldstrup.

Kjeldstrup (Kjelds Torp), ligger nordvest for

Nødager og bestaar af 4 Gaarde og 1 jordløst Hus. Indbyggerantallet var ved sidste Folketælling 28 Personer fordelt paa 5 Familier, de 4 Gaarde ligger i en Række nær ved hinanden paa Skrænten, hvor Landet falder temmelig stejlt ned mod Engene og Kjærene, der strækker sig til Kolind Sund. Disse Kjær er af en betydelig Strækning af og til begroet med Ellekrat. Byens Mark er gode Jorder og disse 4 Gaarde regnes for de bedste i Sognet, deres samlede Hartkorn udgør 22 Tdr. 4 Skp. 3 Fdk. 2 $\frac{1}{4}$ Alb. — Forvalter Tyde paa Høegholm har 1748 indberettet: „Ved Kjeldstrup er et Vældvand, kaldet Høje Vad, hvilket Vand er særdeles velsmagende og rent, saa at en Pægl af samme vejer 15 $\frac{1}{2}$ Lod, derimod vejer de klareste og bedste Kildevande heromkring 16 Lod, og altsaa er en Pot Vand fra bemeldte Høje Vad 2 Lod mindre vægtig og bedre end de andre Vande heromkring“. 1540 solgte Frue Sofie Eriksdatter til hendes Frænde Hr. Knud Rud til Vedby en hende tilhørende Gaard i Kjeldstrup, hvilken hun havde faaet af sin Søster Dorthe Eriksdatter for en Guldkæde, Vægt 110 Gram ungarsk Guld, og en russisk Gylden. To af Gaardene var i Midten af forrige Aarhundrede Fæstegaarde til Kalø, men hørte i Slutningen af Aarhundredet til Ryomgaard; om den fjerde har jeg intet fundet.

Perstrup.

Denne By ligger sydøst for Nødager paa begge Sider af Aaen, som noget Nord for Byen løber lidt østlig og derpaa mod Nordvest, hvor den danner Sogneskel med Albøge Sogn. Den (Perstrup), bestaar af 13 Gaarde, 5 Huse med Jord og 3 jordløse Huse. Udflyttede ere 1 Gaard og 7 Huse. Indbyggerantallet er 169, fordelt paa 41 Familier. Gaardene ligger i to Rækker, adskilte af Aaen og de samme omgivende Enge, og da disse hyppigst ere bevoksede med Krat og Elletræer, giver dette Byen et idyllisk Udseende; men Gaardene ere i Alminde-

lighed gamle og temmeligt forfaldne. En Undtagelse heraf gør dog en stor Gaard vestlig i Byen, som er sammenlagt af 2 Gaarde og nu staar for 11 Tdr. Hartkorn.

Den største Del af Perstrup Mark er iøvrigt Middeljord; mod Nord og Øst ringere, som den sydligere Del ere side, men udmærket frugtbar Jorder. De laa endnu for 15 Aar siden¹⁾ i Hede, helt tilgroede med Lyng, men blev dels bebyggede med Parcelister, dels indkøbte til Nøruplund i Tirstrup Sogn og ere nu opdyrkede. Byens Enge ligger langs med den før omtalte Aa og omkring et mindre Vandløb, som nordligst i Marken udgyder sig i denne. — Byens Hartkorn er 55 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. — Paa Byens Mark findes en Kilde, som forhen var bekendt for sin lægende Kraft. Præsten, Hr. Behr, skriver herom i 1743: „Den kaldes St. Helenes Kilde og mange Syge har med Tro og Guds Paakaldelse søgt og af Guds Naade fundet stor Frugt og Hjælp mod deres Sygdom“.

Tiden, de Syge drage til denne Kilde, er Sct. Hansaften. Smeden i Perstrup har sat en Blok ved den for at indsamle Penge, som han uddeler til de Fattige.

I Kristian III's Reskript af 1558 om Superintendenters Underholdning i Aarhus, hvorved en Del Jordegods henlægges til Bispestolen, lagdes bl. a. ogsaa dertil en øde Mark i Sønderherred, som *Jey Bonde* i Perstrup bruger, og som skylder aarlig et Pund Rug.

Fem af Perstrups Gaarde hørte tidligere under Baroniet Høegholm.

Horstved.

Horstved (Horsatvit) ligger sydøst for Perstrup og bestaar kun af 4 Gaarde og 1 Hus. For et Par Aar siden er bygget en Gaard paa Marken, den blev bygget paa en Hedelod, som kun har 3¹/₂ Skp. Hartkorn, men som dels ved Jordens Bonitet, dels ved Køberens udmærkede Driftighed alt har hævet sig til at staa

¹⁾ Ca. 1845.

over mangen Gaard i de øvrige Byer. Ejeren, Jens Rønde, fik forrige Aar af Landhusholdningsselskabet dets lille Sølvbæger som en Anerkendelse af hans udmærkede Vindskibelighed.

Horstved havde ved Folketællingen 46 Indbyggere, fordelte paa 6 Familier.

Denne By's Jorder høre til de bedste i Sognet, dog ligger noget deraf endnu i Hede, som imidlertid snart vil forsvinde. Den sydvestlige Del af Marken er skovgroet og Skoven i god Afgrøde. Nærmest ved Skoven ligger en Del Kærjorder, som før vare lidet brugte, men og efterhaanden indtages under Ploven, da der er funden god Mergel paa Marken. Enge har Byen kun lidet af. Dens samlede Hartkorn er 22 Tdr. 1 Skp. 3 Fdk. $1\frac{3}{4}$ Alb.

I sin Tid har Bjørn Andersen til Stenalt og Bjørnsholm bortbyttet til Kong Frederik II en Gaard i Horstved og fik derfor Lendrupø i Limfjorden under Bjørnsholm Gods.

Skaarupgaard.

Nordvest for Horstved ligger Skaarupgaard (Skor-tharp) en større enlig Gaard af 6 Td. 5 Skp. 2 Fdk. $1\frac{3}{4}$ Alb. Hartkorn. Stuehuset er kun lille, men den har en stor, ny, grundmuret Lade. En Engstrækning og et lille Skovparti lige ved Gaarden gør Beliggenheden smuk og Markerne er af middelgod Bonitet. Almuen kalder denne Gaard „Røde Skorup“ ventelig for at adskille den fra Skaarup i Feldballe Sogn; formodentlig har den i ældre Tid haft røde Bygninger. I et Skifte, som holdtes i 1701 efter daværende Ejer, Peder Hansen, kaldes den „Skaaruphus“. 1704 beboedes den af Sgn: Anders Nielsen paa Skorupgaard, Kgl. Majestæts Proviansforvalter i Ebeltoft. Denne var kommen i Strid med Søren Lauritsen i Nødager; han havde nemlig bygget et Plankeværk med Stivere og Grøft om sin Have, hvilket var kommet nogle Alen ud paa Søren Lauritsens Jord; han havde optaget en gammel Skjelsten og ved en Grøft ledet Vandet fra hans Gaard og Kjælder ind

paa Søren Lauritsens Toft. Senere havde han vel flyttet Plankeværket tilbage, men alligevel blev han dømt, ventelig i Bøder, hvilket ikke kan ses, da Dokumentet er iturevet. Skaarupgaards og Nødagers Mark støde ikke sammen, men rimeligvis har Søren Lauritsen ejet et Stykke af Engen ved Skaarupgaard nær op til Haven. Det synes imidlertid, at Proviantforvalteren kun har boet til Leje paa Gaarden; thi fornævnte Peder Hansens Søn, Hans Pedersen, forekommer baade før og senere som Ejer af Gaarden.

Ilbjerg.

Ilbjerg (Iglebjerg) er en enkelt Gaard, som ligger sydvest for Skaarup, nær ved den Bæk, som løber til Maarup, og har fra gammel Tid haft et meget stort Jordtilliggende, som dog for største Delen var lynggroet og maadelige Jorder. Den østlige Del af Marken er langt tilbage afhændet til Stabraad Byes Beboere; den findes paa Stabraad Byes Kort, men kaldes Ilbjerglodderne. Senere Ejere af Ilbjerggaarden have afhændet flere Parceller og endnu i 1853 er et stort Stykke solgt fra Gaarden, saa at dens Mark nu ikke udgør stort mere end Trediedelen af dens oprindelige Tilliggende. De afhændede Parceller ere til dels bebyggede. Gaardens Hartkorn med Parcellerne er 6 Td. 3 Skp. 2 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb.

Krarup.

Ligeoverfor Ilbjerg, mod Syd, altsaa paa den modsatte Side af Bækken, ligger Byen Krarup, oprindeligt to Gaarde, den ene bestaar endnu, skønt i formindsket Tilstand, den anden er delt mellem Skolen, Skolelæreren og to Husmænd. Beboernes Antal er 21, fordelt paa 4 Familier. Byens samlede Hartkorn er 3 Td. 1 Skp. 0 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb.

I denne By findes Pastoratets tredje Skole, hvis Distrikt omfatter Horstved, Stabrand, Ilbjerg, Krarup og Maarup. I forrige Aar lagdes 3 Beboere af Ebdrup Sogn efter eget Ønske dertil. — Skolen er

bygget 1824. Skoleplanen af 1866 havde bestemt at en Biskole skulde bygges for dette Distrikt, men indtil dette kunde ske, holdtes Skolen i en Stue i Stabrand af Skoleforstander Christopher Pedersen, der af Amtsprovsten i Oktober var antaget dertil og skulde have 100 Rdlr. i Løn imod selv at skaffe sig Kost og Logis. Han læste imidlertid kun 1 Aar, da vilde han ikke mere dermed have at bestille. Skoleholdet og Lærerens Lønning havde dette Aar kostet 180 Rdlr. Fra 1817—18 findes ingen Efterretning; der synes slet ingen Skole at have været holdt; thi 30. Novbr. 1818 hedder det: „Skoleholdet er kommen i Gang igen i Lejeskolen i Maarup hos Jens Nielsen“. Skolelærer var da Seminarist Stabrand, og han fik Bestalling i Begyndelsen af 1819. Samme Aar begyndte man at tænke paa en Skoles Opførelse i Krarup. Licitationen var afsluttet i Februar 1820. Alligevel kom Skolen ikke i Stand i dette Aar, fordi der ingen Resolution var erhalten over den. Skolen holdtes altsaa endnu hos Jens Nielsen i Maarup.

Først under 8. Maj 1822 afgav Kommissionen sin Erklæring over Licitationsbudet 595 Rdlr. I dette Aar havde Lejeskolen atter været i Stabrand, og der blev den endnu til 1. November 1824. I denne Sommer var da Skolen endelig blevet bygget. Den er af Bindingsværk, har en nogenledes god Skolestue og en bekvem Bolig for Læreren. Ved Skolen er et Udhus og et Tørvehus. — En Fuldmægtig Eksaminatus Juris, ogsaa kaldet Prokurator Anders Hansen, som var Forvalter paa Møllerup, ejede en Parcel paa Krarup Byes Mark. Denne havde han i 1822 erklæret at ville skænke til Skolelod, og da Skolen nu var opført, opfyldtes dette Løfte. Der blev imidlertid ikke udfærdiget noget Dokument desangaaende, og først efter hans Død har hans Enke under 29. November 1838 udstedt formeligt Gavebrev paa denne Jordlod til Skolen. Den er omtrent 6 Tdr. Ld. stor, er af let Beskaffenhed og staar for 1 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Hartkorn.

Stabrand.

Denne By, den største i Nødager Sogn, ligger sydlig for Nødager paa en Slette og bestaar af 9 Gaarde, 9 Huse med Jord og 5 jordløse Huse; udflyttede ere 5 Gaarde og 7 Huse. Indbyggerantallet var ved Folketællingen 249 Personer fordelte paa 58 Familier. Den nordøstlige Del af Byens Marker, hvorhen Udflytningen især er sket, er stærke, brede Jorder, det øvrige højt maadeligt, ja den sydvestlige Del saa slet, at der ikke engang gror Lyng paa den. Den nordøstlige Del af Marken har fordem været skovgroet og kaldes Borunkjær. En Del af Skoven er endnu tilbage, men meget er opdyrket, og den derpaa byggede Gaard kaldes Borumgaard. Vestlig herfor er endnu et Skovhovede, som hører til Stabrand. — Byen har en Del Engbund, Markens nordligste Del, fra hvilken den Bæk udspringer, som løber til Maarup. Den sydligste Trediepart af Byens Mark er lynggroet, og kun helt mod Syd i Nærheden af den Bæk, som gør Skjel mellem Nødager og Feldballe Sogne, have nogle Udflyttere fæstet Bo i nogle smaa Huse. Byens samlede Hartkorn er 46 Tdr. 1 Skp. 0 Fdk. 2 Alb.

Foran i Byen mod Vest er en Plads, hvorefter Sagnet forhen en Kirke skal have staaet. Sagnet er ikke uden Grund; thi paa Pladsen er jævnlgt opgravet Menneskeben og Hovedskaller, saa det tydeligt nok er en Kirkegaard; ogsaa findes der endnu Murgrus i Bunden. — Ifølge en Indberetning fra 1743 skal Kirken før Reformationen være nedbrudt, fordi der af to unge Mennesker var begaaet Utugt i Kirken. Dette maa have været Sagn dengang. Efter Reformationen har Kirken heller ikke været til, skønt Stabrand Sogn endnu ikke nævnes i et Mageskifte af 1587. Præsten i Feldballe har fra gammel Tid haft en Anneksgaard i Stabrand, som altsaa har været den katholske Præstegaard. Jeg antager, at denne har været den i Præsternes Historie omtalte Gaard, der ligger omtrent midt i Byen, hvor forhen Præste-

konerne havde deres Enkesæde. I Aaret 1784 lagde imidlertid General Sehested til Høgholm denne Gaards Jorder ind under hans andre Fæstegaarde i Stabrand, saa at hver fik lige meget deraf, og tildelte Anneksgaarden en af de afbrændte Tolstrupgaardes Jorder. Omsider ved Udskiftningen 1798 udlagdes 8 Lodder vestlig paa Byens Marker til Anneksjord, men ved al denne Ombytning vare Kaldets Indtægter af denne Anneksgaard meget forringede. Præstens Indkomst deraf, bestaar nu alene i alle tre Tiender af hine 8 Lodder, hvilken ialt beløber sig til 7½ Skp. Rug. — Lodderne ere for lang Tid siden solgte til fri Ejendom.

Østen i Stabrand By laa i forrige Aarhundrede en Gaard, som kaldtes Lykkegaarden, der beboedes af 2 Mænd, altsaa delt i to Halvgaarde. Den forekommer sidste Gang 1802. Endnu østligere udenfor Byen, der hvor nu Vejen drejer af til Horstved, laa to Gaarde, som kaldtes Tolstrup og hvis Plads endnu er ganske synlig. Baade „Lykkegaarden“ og Tolstrupby hørte til Feldballe Sogn. Tolstrupgaarde brændte 1784, efter Sagnet antændte af en Tiggerkvinde, der vilde hævne sig, fordi man havde nægtet hende Almisser. Den ene af disse Gaardes Jorder lagdes, som forhen nævnt, til Anneksgaarden, den anden Gaard opbyggedes inde ved Stabrand By og er den østligste Gaard i Byen, hvis Beboere endnu søge Altergang i Feldballe, uagtet de nu ellers i alle Henseender regnes til Nødager Sogn.

Disse Tolstrupgaarde vare forhen en Gaard og det Herresæde, hvor Junker *Niels Maar* (eller Niels Høg efter andre Sagn) boede, til hvis Admindelse førmtalte Sten er indsat i Nødager Kirke. Hans Broder Jonas eller Jens Maar boede paa en Gaard henne ved Maarup (hvis Sted nu ikke vides). De vare vældige Jægere og agtede ikke paa Helligdagene eller naar Messe holdtes, men var paa Færde baade Hellig- og Søgnedage. — Engang Paaskemorgen 1411 rede de sammen i al Venlighed, og efter nogle Sam-

taler, hvori de fortalte hinanden nogle blodige Drømme, som de havde haft, jøge de snart en Hare op, som de forfulgte. Haren forsvandt imidlertid for dem; men de kom nu i Skænderi over deres Heste og Hunde, hvis Dygtighed den ene vilde hæve frem for den anden, og der faldt fornærmelige Ord. Fra Ord kom det til Kamp; Junkerne dræbte hinanden og tilsidst angreb Hestene og Hundene hinanden, saa de alle bleve paa Pladsen, fordi de havde jaget en Paaske-morgen. Haren, som forsvandt, var naturligvis Djævelen. Almuen viser nu Stedet, hvor denne Kamp skal have staaet, og kalder det „Hunden og Haren“. Men dette er øjensynlig en gammel Stenkreds fra Hedenold.

Derimod er det aldeles rimeligt, at Stenen i Kirken sigter hertil; thi Geistligheden forevige de gerne saadanne Tildragelser for ret levende at indprente Folket, hvorledes Lige gyldighed mod Kirken straffes.

Maarup.

Nordvest for Krarup og sydvest for Nødager ligger Maarup ved Bækken, som kommer fra Stabrand Byes Marker. Byens Navn (Maars Torp), synes at stamme fra den førømtalte Junker Jens Maar, som skal have boet her. Byen bestaar af ? Gaarde, ? Huse med Jord og ? jordløse Huse.¹⁾ Udflyttet ere ? Gaarde og ? Huse. Indbyggerantallet var ved Folketællingen 207 Personer, fordelt paa 45 Familier, Byen har to Gader, som dog for det meste kun ere bebyggede paa den ene Side. Gaardene i denne By ere med enkelte Undtagelser maadelige, gamle og slet vedligeholdte. Byens Mark endogsaa den ringeste i Sognet som et Hele betragtet; thi den er altsammen let og mindre god Jord, men har dog intetsteds saa daarlig Bund som mellem Stabrand og Feldballe.

Lige udenfor Byen mod Nordvest ligger Maarup Vandmølle, der ikke har synderlig god Lejlighed, da Vandet i Bækken stundom er ringe; endnu længere

¹⁾ Antallet findes ikke opført.

mod Vest ved den gamle Landevej mellem Aarhus og Grenaa ligger en Kro, som kaldes Maarupvad. Der var forhen god Næring til dette Sted af Rejsende, men siden Chausseen blev anlagt over Tirstrup, er Søgningen paa den Maade kun liden. Derimod har Kromanden god Fortjeneste af Markederne med Kreaturer og Landflidsprodukter, som holdes her 2den Onsdag i hver Maaned. Tæt ved Maarupvad Kro ligger Byens største Gaard, som kaldes Knudstrupgaard (formodentlig en gammel Junkergaard). —

Den østligste Del af Maarup Bymark, som grænser op til Skaarupgaards Mark, kaldes fra gammel Tid Skjeldrupmark, og en derværende Udflyttergaard Skjeldrupgaard.

Nær ved denne sidste Gaard ved Sognevejen mellem Feldballe og Nødager paa et noget højt Punkt ligger et meget anseeligt Stenalter fra Hedenold. Den store Overligger hviler paa 5 opretstaaende store Sten, der ere saa høje, at et Menneske næsten kan staa oprejst derinde under Dækstenen. Jorden er vel derinde noget lavere end udenfor, men det er ikke meget. Almuen kalder dette Alter *Mejlkirken*, d. v. s. Middelkirken, ligesom Mejlgade, Middelgade i Aarhus. Jeg kan ikke forklare dette Navn anderledes, end at det er opstaaet efter, at Nødager og Feldballe eller maaske Stabrand Kirker efter Kristendommens Indførelse vare byggede, medens Erindringen endnu var levende, om, at her havde været et gammelt, berømt Offersted. At dette i Hedenskab har været Tilfældet, vise de mangfoldige Stensætninger, som ligge i kortere eller længere Afstand derfra paa alle Kanter. Lidt mod Syd for Mejlkirken ere flere store Gravkamre, dels forstyrrede, dels endnu temmelig vel vedligeholdte; mod Øst, henimod Skaarupgaard ere flere lignende; Nord for disse, paa Perstrup Mark ligesaa, længere mod Syd paa begge Sider af Sognevejen ligesaa, dog de fleste forstyrrede. Paa Ilbjergmark er en stor Stenkreds med to Gravkamre, dækkede af svære Overligger, Vest for dem endnu

en Stensætning og i Omkredsen mange Gravhøje, hvilket alt peger hen til, at denne Egn i Oldtiden har været stærkt beboet, og at her har været et meget besøgt Offersted.

Sognepræsterne til disse Menigheder.

Af Præsterne til disse Sogne før Reformationen er ingen bekendt, ja endog den første evangeliske Præst's Navn kendes ikke.

1. I Aaret 1538 blev Hr. *Peder Jakobsen*, der havde været Kannik i Aarhus, kaldet hertil fra Kolind, hvor han altsaa vel har antaget Reformationen. Han blev siden kaldet til Provst i Sønder Herred og levede til 1559.
2. Hans Eftermand blev Hr. *Morten Mathiesen* eller *Madsen*, der ogsaa skal have været Provst og levede til 1586.
3. Hr. *Laur's Sørensen* var ligeledes Præst og døde 1595.
4. Hr. *Knud Esbensen* døde 1601.
5. Hr. *Gregers Johansen* eller *Hansen*. Hans Fader var Hr. Johannes Gregersen, Præst i Kolind, over hvem han 1617 har ladet opsætte en Mindetavle i Kolind Kirke. I en gammel Protokol, hvori de, som skulde ordineres, have indskrevne et Slags (Præsteløfte?)¹⁾ paa Dansk og Latin, har Hr. Gregers Johansen skrevet følgende, som ikke giver nogen synderlig Forestilling om hans Gaver: „Jo værdiger och farliger det hellige prædikeembede er, jo dygtiger och skikeliger bør dem at være, som dette Embede skulle annamme, huorfor paalæg vorder sin Themoteum at han ike snart ligge naagen hand paa hoffuede, och i samme Breff forbiuder at eike naagen, som hafuer nyligen tagit ved Troen skulle kalles og samstøkes til dette Embede“.

Gregorius Johannis.

¹⁾ Navnet ulæseligt.

Han var gift med Ane Mortensdatter, som endnu levede 1621, men døde før Præsten, der giftede sig igen. Hans anden Kone hed Inger og var en Datter af Hr. Rasmus Madsen, Præst i Fausing.

Hun overlevede ham, der døde 1629, og blev gift med Eftermanden.

6. Hr. *Lawritz Nielsen Fogh*, en Søn af Hr. Provst Niels Pedersen Fog i Støvring. Han var Magister og havde forhen været Konrektor ved Aarhus Skole, dog kun et halvt Aar, da han blev kaldet til disse Menigheder, 1636 blev han udvalgt til Provst i Sønderherred, 1640 havde han for Landemodet klaget over, at en Kone her i Menigheden var efter sin Barselfærd kommen til Kirke uden at lade sig introducere eller at ofre; men Landemodet synes at have taget Sagen let: Hun havde ikke syndet mod Kirkeordinantsen, men kun mod Skik og Brug, hvorfor Provsten skulde have Sagen afgjort i Mindelighed (Prt. Annal IV 320). Den 10. Januar 1661 har Hr. Fogh i Kjøbenhavn underskrevet Arve-Enevoldsregeringsacten (Suhms nye Saml. I. 265). Han levede til 1667. Hans Kone Inger Rasmusdatter boede efter den Tid i Stabrand, ventelig paa Anneksgaarden, som dengang var der, og hun levede endnu 1682.

I en Gaard i Stabrand, som jeg antager har været Anneksgaarden og hvor hun har boet, findes endnu Hr. Foghs og Kones Portrætter i Legemsstørrelse, men nu saa ilde medhandlede, at Ansigtstrækkene ikke mere er kendelige. Billederne vare forhen meget større, men Ejeren af Gaarden tog dem ved en Ombygning, da de desuden vare en Del forrevne i Kanten, ned og stillede dem op paa Loftet. Senere havde han adskillige Uheld, og Folk mente, at det var, fordi han havde flyttet den omtalte Præst.

Billederne bleve da tagne ned af Loftet, de lasede Kanter afklippede og i et noget formind-

sket Format bleve de paany fastgjorte i Væggen, hvor de sidde endnu, men næppe kendelige, da enhver, der sætter sig paa Bænken, gnider sin Ryg imod dem.

En Søn af Hr. Lauritz Fogh, *Gregers Fogh*, disputerede for Magistergraden i 1661 og blev derefter Rector i Ribe, hvor han virkede med Held i en Række Aar, men tilsidst blev han for sømmelig og afsat 1693.

7. Hr. *Søren Jensen Koslou* blev ordineret d. 18. Oktober 1667 og levede til 1682, da han skal have været over 80 Aar gammel.
8. Hr. *Jens Christensen Friis* fra Aarhus var født d. 28de August 1646, deponerede 1666 og blev ordineret d. 9de Juni 1682. Han var Søn af Magister Christen Nielsen Friis, Præst ved Fruekirke i Aarhus, som havde 5 Sønner; Præsten, Niels, Tvillum og Skorup, Christen i Bodum i Thy, Knud i Nordby paa Samsø, Ole i Hundslund og Jens i Feldballe. Han har begyndt den sidste Kirkebog, som findes her i Embedet 1694. Af hans Børn forekomme: Christen Jensen Friis, som døde 1709, Jesper Huitfeld Friis, som blev født 1695 og Helleborg Friis, født 1698. Hans Kones Navn har jeg ikke kunnet finde. Han var Præst her til 1702; men hans Død var ikke anført i Kirkebogen. Han havde kort efter sin Embedstiltrædelse holdt Ligprædiken over Knud Gyldenstjerne til Møllerup, hvilken er trykt 1685 under den højtravende Titel: „Et Guds Barns hastige Fuldkommenhed udi en kort Alder, der levede en stakket Tid og fyldte dog en lang Tid. Ligprædiken over Knud Gyldenstjerne til Møllerup, Damsgaard og Bognsholm; hans adelige Ligs sørgelige Begængelse blev d. 27de November 1682 i Feldballe Kirke med adelige og christelige Ceremonier holdt udi mange højadeliges og geistliges og andre fornemme Got-Folks anseelige Forsamling af Jens Chr. Friis, Sognepræst“.

9. Magister *Niels Galthen*.

Han var en Søn af Jubellæreren Hr. Peder Nielsen Galthen til Galten, Vissing og Hadsbjerg Menigheder, Provst i Galthen Herred, og Hustru Ane Ottosdatter, Haslund. Han disputerede for Magistergraden 1693, og hans Disputats var: „Deffertatio deaquis supia ovelestbus“. Senere var han Hovmester for Adelsmanden Christen Bjælke, med hvem han rejste udenlands. Han blev kaldet til disse Menigheder 1702. Han har derom skrevet i Kirkebogen: „Aar 1702 d. 2den November blev jeg Niels Galthen uværdig kaldet til Sognepræst for Feldballe og Nødager Menigheder, og den 7de s. M. af Hs. kongelige Majestæt allernaadigst confirmeret, og endeligen 1703 d. 19de Januar indviet til samme hellige Embede og derpaa Menighederne forestillet Søndagen d. 28de Januari. „Herre hjælp! Herren lede alle Ting til Lykke. Ammen“.

Uggelbølles Udskiftning 1784.

Ved Hans Birkelund.

ølgende Forslag til Uggelbølle Markens Deling i ovenanførte Aar findes i Rigsarkivet i Rentekammerets Afdeling for Landbosager. — Efter Forslaget skulde der deles saaledes:

Hans Jørgensen beholder sin Toft Haug-Lükken kaldet og Michel Lassens Toft tillægges og bestemmes det vestre Skiel fra det nordvestlige Hjørne af bemelte Haug Lükke og efter samme Side af Hull Elkiær over Blombierg, hvor efter Skiellet viedere dirigeres til Ommestrup Mark, da alle de Jorder bemeldte Hans Jørgensen tilkommer udlægges østen dette Skiel fra Haug Lükken til Ommestrup Maede, og da denne Lod efter alle Bymænds Tilstaaelse bliver den ringeste paa Uggelbølle Mark, har samtlige Beboere tilstaaet ham forlods en Godtgjørelse paa 2 Td. Land, som fratages hele Byen. Huusmænd tillige med Boulsmænd udlægges alt hvad der kand tilkomme samme af Agger som Eng sønden og vesten for Hans Jørgensens Lod. Boulsmanden Michel Lassen tillægges sin Andeel heraf i den søndre Side og vest for Haug Lükken.

Af Byen udflyttes 4 Gaarde, foruden Boulet, nemlig: Niels Jacobsens, Niels Sparres, Rasmus Bangs og Niels Smeds, hvilke 4 Gaarde tillægges dens Jorder langs Balschous Mark vesten Renden mellem Mørnes Elle fra Boulsmandens Jord om ved Rodschou og Stranden indtagne Nall Eng.

Niels Balle beholder sin Toft, tillægges Trappen, Westerbierg, Balschou Rende østen Mørnes Elle, en Deel af Meil og Stenaaens Vang samt noget af Mellem Vang. Da denne Beboers Lod optager en heel Deel Vange Jorder, har den Frihed først at vælge hvilket Sted den vil til at tage sin Eng Lod paa Nall Eng.

Peder Laursen beholder ligeledes sin Toft og faar ald sin Lod samlet fra Westenbierg nest Niels Balles til de udflyttede Gaarde.

Søren Hornbæk tillægges en liden Toft af Sønder Toften efter de Sønder Ender af Haugerne og tager for Resten sin samlet fra Byen vest Peder Laursens til de udflyttede Gaarde.

Jens Jensen tillægges en Toft for Udfarts Skyld paa Sønder Toften, tillige i Sammenhæng med den ham allerede tillagte Toft sin øvrige Andeel samlet fra Byen til Nall Engen, dog optager han et Stykke af Nall Hoved, som nærmere skal blive bestemt.

Rasmus Pedersen bekommer Hør-Pade tilligemed en Andeel af Aldredhøgs Agre i Øst fra Husmændenes Tofter og derpaa dirigeres i Syd til Følle Mark, som fremdeeles det øster Skiel indtil Stranden, da ey mere af Nall optages end op efter Nall Eng. Denne Beboer er tilstaaet Valget af Engen ned efter Niels Balle.

Skoleholderen er tilstaaet 3 Td. Land, som ud-

lægges paa Nall Hoved i den vestre Ende mellem Stranden og Nall Eng, da, som før meldt, Jens Jensen modtager Resten af Nall Hoved.

Niels Bang beholder sin Toft og tillægges Jorden østen R. Thomasens Toft til Følle Mark, men da Ud-kørselen er besværlig, anlægges samme igiennem Skoleholderens Toft, som for det fra skiærede Stykke nyder Vederlag strax østen for Toften saa stort et Stykke af samme, at samme til bemeldte Toft igien kan indhegnes.

Rasmus Thomasen beholder ligeledes sin Toft og tillægges sine Jorder ned norden N. Bangs til Følle Mark.

Jens Jørgensen udlægges sin Andeel norden ud fra Tofterne til Mørche Skiel.

Christen Andersen ligesaa til Hans Jørgensens Lod.

Naar Rasmus Pedersens Lod er indsadt, lignes Skiellet om mueligt mellem hans og den tilgrændsende Lod i Følle, som bruges af Peder Bang. De Enge, som falder i Lodderne, beholder enhver, og om nogen Mand skulle have faaet mere, end han tilkommer, da vedderlægges saadant Overskud med 4 Skæpper Land a 10 Skæpper Taxation mod et Læs Høe. Ligeledes om een haver faaet sin Anpart paa 1 a 2 Læs nær. Ligeledes beholder enhver den Riis Hugst, som findes i Lodderne, da Overskud og Mangel lignes med Høe, saaledes at 4 Lispund Høe gælder mod et Læs aarlig Riis Hugst; dog iagttages at de, som aldeles ingen Riis Hugst bekommer i Lodderne tillægges der Eng paa de Steder i Nall Engen, hvor den bedste Rishugst falder, naar aleene erindres, at Niels Balle og Rasmus Pedersen i Henseende til Engens Bonitet er tilstaaede Valget. Tørre Jord er

ikke af den Betydenhed til Byen, at samme er bleven taxeret, hvorfor om nogle smaa Stykker heraf skulde falde i en Mands Lod, kommer samme ikke i nogen Betragtning,

En almindelig Vey anlægges til Nall Engen, som tillige gaar til Lande Veyen og saaledes kand blive brugt til Tang Vey.

Som sædvanlig beholder Byen Frihed til at grave Leer i Haubakkerne.

Wosnæsgaard, 14. Januar 1784.

Munch.

Da samtlige Byemænd vare fornøiede med dend af Hr. Landinspektør Munch foreslaaede Deelings Plan, saa bliver samme herved paa Hr. Kammerherre Gersdorffs Vegne efter Ordre approberet.

Wosnæsgaard, datum ut supra.

M. Kierulff.

Degneembedsforhold i Mørke og Kolind 1765.

Ved Hans Birkelund.

Under visse Betingelser kunde Indtægterne af Degneembeder paa Landet nydes af andre end dem, der besørgede Degnetjenesten, f. Eks. af Lærere ved Latinskolerne mod at holde Substitut (Stedfortræder). Men undertiden tog vedkommende andre Hensyn ved Antagelse af Stedfortrædere, end de Forordningerne bød, og saa kunde det jo ske, at der blev klaget derover, f. Eks. af Godsejeren. Kongens Svar paa en Klage over Forholdet i Mørke, stilet til Bispem i Aarhus, Dr. theol. Poul Mathias Bildsøe, lyder saaledes:

Vor Gunst tilforn! Det er af vores Geheimeraad og Ober Sekretair ved vores Søe Etats Krigs Cancellie os elskelig Friederich Christian Rosenkrantz, R. p. p., ved indgiven allerunderdanigst Mermorial til os at andrage, at endskiønt den kgl. allerhøjeste Forordning af 29. April 1740 angaaende Skolerne paa Landet den 4de Artikkel befaler, at Degnene skal antage Skoleholdere, som er udi Sognenes Annexer, til at være deres Substitutter og derfor betale dem noget vist af Degnecaldets Indkomster, skal desuagtet Magister Balthasar Halse, Conrektor udi Aarhus la-

tinske Skoele, som tillige nyder Degne Kaldets Indkomst i Mørche Sogn, i fornylig udi bemeldte Mørche Sogn afdøde Substituts Sted have kaldet Degnen udi Hvilsager Sogn Niels Knap, endskiønt han ved dette Degne Embede har sit Leve Brød og sit fulde Arbejde ved en anden Skoele, hvorfor han ikke tilligemed kand være Substitut udi forskrevne Mørche Sogn. Derved vilde og fornævnte Geheimeraad Rosenkrantz blive betaget sin havende Rettighed til at holde Skoleholder, idet den af ham i saa Maade beskikkede Skoleholder i Mørche ikke kand finde Leve Brød, med mindre hand tillige var Substitut. Thi give vi dig herved tilkiende, at vi efter anførte Beskaffenhed og den fra dig herover indhentede Erklæring, finder for got, at du har at foreholde forbemeldte Conrektor Halse i Aarhus, at tilbagekalde sin til Degn og Skoleholder Niels Knap i Hvilsager indgivne Constitution til at være Substitut i Mørche, og vil vi tillige hermed have fastsat, Conrektor Halse og hans Efterkommere i Embedet skal være pligtig at antage den Mand til Substitut ved Mørche Degne Kald, som Geheimeraad Rosenkrantz, Kirke Ejer i Mørche, til Skoleholder antager. Derefter alle sig haver at rette. Befalende dig Gud.

Skrevet paa Christiansborg i vor kongelige Residensstad, København, 8. Marts 1765.

Under vor kgl. Haand og Segl
Friederich R.

Fra samme til samme.

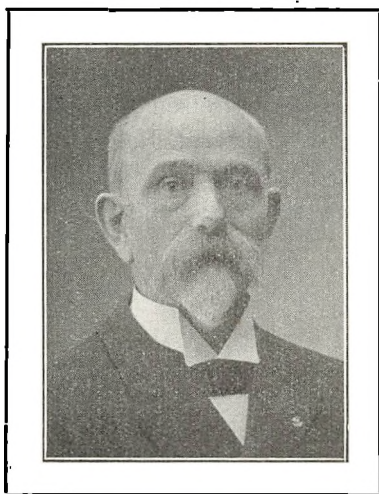
Efternævnte os elskelig Henrich Boesen vor Krigs Assessor andrager, at efter at Degnen til Colind og Ebdrup Menigheder er bleven henfløttet til

et andet Degne Embede, og det tilkommer ham som Ejer af Collind Kirche i hans Sted at beskikke en Degn, som tillige skal være Skoleholder i Collind Sogn, saa møder ham derved den Vanskelighed, at ingen duelig Skoleholder og endnu mindre en studeret Person efter det giorte Tilbud har villet antage sig Embedet for dets Ringheds Skyld. Og han har da desaarsag været nødt til at meddele Caldsbrev paa dette Embede til en Person, nafnlig Peder Mathiesen Tibstrup, som efter forevist Attest fra vedkommende Provst og Sognepræst formentes at være duelig til dette Embede at forestaa. Du har været betænkelig ved at udstædde Collats siden han ej efter Forordningen har været Skoleholder. Thi giver vi dig herved tilkiende, at vi efter bemeldte Krigsassessor Boesen derhos allerunderdanigst indgivne Ansøgning og Erklæring samt din Inberetning, ville have bevilget, at bemeldte P. Mathiesen Tibstrup maa under Hensyn til nærmere Omstændigheder og uden Consequense antages til forbenævnte Degne Kald, naar han ellers til et Degne Kald befindes duelig. Derefter du dig altsaa haver at rette.

Skrevet paa vort Slot, Frederiksberg, 17. Maj 1765.

U. v. kgl. H. o. Segl

Fr. R.

R. C. Andersen,
R. af D.

Siden sidste Aarvog udkom, har Samfundet lidt et smerteligt Tab, idet Bestyrelsens Næstformand, Rentier *R. C. Andersen*, er afgaaet ved Døden. Efter længere Tids tiltagende Svaghed sov han hen den 31. December i Fjor, ca. 74 Aar gl.

Vort Lands Historie havde haft hans dybeste Interesse, lige fra hans tidligste Ungdom. Han var den egentlige Grundlægger af Randers Musæum i Helligaandshuset og Sjælen i at faa rejst den nye, smukke

Musæumsbygning, ved hvis Indvielse han dekoreredes med Dannebrogordenens Ridderkors. Da „Historisk Samfund“ stiftedes i 1906, tog han ivrig Del heri og beklædte i den lange Aarrække Posten som Næstformand og i den første Tid tillige som Kasserer.

Altid var han interesseret for Samfundets Fremgang og udfoldede ved Aarsmøderne en ivrig Agitation for Tilgang af nye Medlemmer. Hans personlige Elskværdighed skaffede ham mange Venner blandt Medlemmerne, og Bestyrelsen føler Savnet af at have mistet denne gamle, erfarne Raadgiver.

— Saa længe „Historisk Samfund“ bestaar, vil hans Minde leve og blive holdt i Ære!

E. D.

Til Medlemmerne!

Aarsmødet i Sommer blev afholdt d. 12. Juli i Forbindelse med det national-historiske Stævne ved Kalø Slotsruiner. Bestyrelsen gav af Hensyn til dette Mødes Formaal — at skaffe Bidrag til Nationalmuseumsfonden — et større Bidrag mod som Vederlag herfor at faa Adgangskort til alle „Historisk Samfund“s Medlemmer. Disse Adgangskort, ledsaget af et Program, udsendtes til Medlemmerne, og Programmet omfattede tillige en af Bestyrelsen arrangeret Udflugt for Medlemmerne til Aarhus.

Kalø-Mødet var meget vellykket og havde en overordentlig stor Tilslutning. Talerne var d'Hrr. Museumsinspektør *Kjær*, Forfatteren *Johs. V. Jensen* og fhv. Minister *H. P. Hanssen*. Mødet gav et Overskud paa 8000 Kr. til Nationalmuseumsfonden.

Efter Mødet samledes „Historisk Samfund“s Medlemmer oppe ved Ruinerne af det store Taarn og afholdt Generalforsamling.

Formanden aflagde Beretning og mindedes i varmtføjte Ord Samfundets Næstformand, Partikulier *R. C. Andersen*, der var afgaaet ved Døden den 31. December 1924.

Derpaa oplæste Formanden det reviderede Regnskab, der godkendtes, og takkede Samfundets udmærkede Kasserer, Hr. Købmand *Carl Hansen*.

Til Medlem af Bestyrelsen i Stedet for afdøde Partikulier R. C. Andersen valgtes Hr. Bankdirektør *W. Esmann*, der er Formand for Randers Museums historiske Afdeling.

Revisorerne, d'Hrr. Boghandler *Johs. Bachmann* og Overlærer *Thorlund* genvalgtes.

Den 2. August foretoges Udflugten til Aarhus, der havde vundet rigtig god Tilslutning blandt Medlemmerne. Man besaa under Hr. Museumsinspektør *Holms* kyndige Ledelse Domkirken, Frue Kirke og „Den gamle By“. Medlemmerne var meget interesseret i, hvad de fik at se, ikke mindst i den gamle By, der, som bekendt er et enestaaende Kulturmuseum. Mange af Medlemmerne havde ikke tidligere haft Lejlighed til at stifte Bekendtskab med denne Seværdighed.

Sluttelig kan tilføjes, at Samfundet paa Opfordring har ladet foretage en Indsamling til Nationalmuseumsfonden med det smukke Resultat, at der er indkommet over 4800 Kr. En Indsamling i samme Øjemed foretages af en Komité i Gjerlev-Onsild Herreder. Naar hertil lægges det Bidrag, Randers Amts Beboere har ydet til Kalø-Mødets Overskud, maa det siges, at Amtet har givet et stort Bidrag til Fonden, sikkert lige saa meget og antagelig mere end de fleste andre Amter. Amtets Lærere har en værdifuld Andel i det gode Resultat.

Til allersidst den sædvanlige Opfordring: *Virke for Tilgang af nye Medlemmer!*

P. B. V.:

Engelbert Dröhse,

Formand.

Oversigt

over

„Randers Amts historiske Samfund“s Indtægter og Udgifter

i det 18. Regnskabsaar fra 1. Januar til 31. December 1924.

Indtægt.	Kr.	Ø.	Udgift.	Kr.	Ø.
Kassebeholdning fra 1923	2066	60	Hjemstavnskursus, Assurance, Tele- fon og Portoudgifter m. m.	163	55
Statstilskud	400	00	Udgifter ved Aarsmødet	160	00
Salg af ældre Aarsbøger	141	55	Annoncer	140	34
Kontingent af tiltraadte Medlemmer	20	50	Honorar for Stof til Aarbogen	218	00
Aarskontingent af 588 Medlemmer	1955	30	Aarbogen og andre Tryksager	1205	30
Renter	82	94	Ekspedition og Udsendelsesporto	356	75
			Kassebeholdning	2422	95
				Kr.	4666 89
	Kr.	4666 89			

Carl Hansen.

Regnskabet revideret. Kassebeholdningen forevist. Intet at erindre.

Randers, den 6. Juni 1925,

Chr. Thorlund.

Indhold.

<i>August F. Schmidt</i> : Helligkilder i Randers Amt . . .	Side 5
<i>Aage Sørensen</i> : Torpene i Tvede Fang	- 27
<i>Elisabeth Rosenørn</i> : Nogle Familieerindringer	- 70
<i>Gudrund Jeppe-Jensen</i> : Harridslev Præstegaard.	- 85
<i>P. M. Pedersen</i> : Feldballe-Nødager Pastorat	- 98
<i>Hans Birkelund</i> : Uggelbølles Udskiftning 1784	- 116
<i>Hans Birkelund</i> : Degneembedsforhold	- 120
R. C. Andersens Minde.	- 123
Til Medlemmerne.	- 125
Regnskabet for 1924	- 127
